INDICES
LECTIONVM

ET

PVBLICARVM ET PRIVATARVM

QVAE IN

ACADEMIA MARPVRGENSI

PER

SEMESTRE AESTIVVM

INDE A D. XV. M. APRILIS VSQVE AD D. XV. M. AVGVSTI MDCCCXCII

HABENDAE PROPONVNTVR.

Praemissus est THEODORI BIRT P. P. O. *De Amorum in arte antiqua simulacris et de pueris minutis apud antiquos in deliciis habitis commentariolus Catullianus alter* (adiectae sunt tabulae).

MARPVRGI.
TYPIS ACADEMICIS ROBERTI FRIEDRICH.
1892.

ACADEMIAE MARPVRGENSIS

RECTOR CVM SENATV

COMMILITONIBVS DILECTISSIMIS

S. P. D.

Disputare constituimus de pueris minutis, qui vocantur, apud antiquos imperatoriae maxime aetatis in deliciis habitis. Simul de Amorum pusillorum deorum, quos quidem artis monumenta adprime repraesentarunt, natura et inventione agendum esse visum est. Cum qua quaestione duplici tertiam conexuimus quae fuit de interpretatione carminis Catulliani LV. Hoc enim carmen Camerium quendam describit, qui se subtraxerit amori poetae; qui quis et qualis fuerit nondum investigatum est ad hunc diem. Curriculum autem disputationis sic derigendum existimavimus, ut illud Catulli carmen LV paullo emendatius et castigatius, quatenus quidem conceditur, in conspectu proponeremus, deinde ex tardiore hoc negotio ad vitae et artis antiquae considerandas delicias accelerato gradu properaremus.

I. Catulli carmen LV.

Lectiones in Catulli c. LV a librariis inprudentibus pessumdatae a nobis restituendae hae sunt.

Aufugit Camerius; quaeritur »in campo minore«, in porticu Pompeia, alias. Tandem apud femellas eum latere suspicio est.

> 6 Femellas omnes, amice, prendi,
> Quas vultu vidi tamen serena,
> Auelte sic ipse flagitabam:
> Camerium mihi pessimae puellae.
> 10 Quaedam inquit nudum reduc
> Hem hec in roseis latet papillis.

Cruciarunt criticos viros maxime versus 8 et 10. Et in versu 8 in quam diversas scripturas vaga coniectura aberraverit, apud editores videri potest; ego non mutabo fere nisi unam litteram initialem AVELTE ex PVELLE ortum esse suspicatus, atque sic legam:

> »Puellae« sic ipse flagitabam,
> »Camerium mihi, pessimae puellae«.

Vocis *puellae* iteratio quam maxime Catulliana; vide modo 31, 8 *male est .., male est;* 42, 1 *quot estis .. quotquot estis;* 42, 11 sq.: *moecha putida .. putida moecha;* similia.

Nec minus ubera divinatio doctorum fuit in v. 10; excogitarunt:

Quaedam inquit: nudum *sinum* reduc*ens* (Avantius)
velum sinu reduc*ens* (Baehrensius)
nudum *sinum recludens* (Riesius)
nudum reduc*ta pectus* (Ellis).

Quam apte autem sinus quae vestimenti pars est nudus esse praedicetur videant ipsi qui posuerint[1]. Mihi constat mutandum nihil esse omnino; patet enim in litteris traditis sicut sunt nihil offendere, sed clausulam tantummodo metri praetermissam esse a scribis; hanc alii aliter supplebunt, is solus recte, qui quae quidem extant integra servaverit. Ipsum *reduc* autem si perpendimus, ad quem magis id pertinere potuit, quaeso, quam ad fugitivum? reduci nempe is solet qui abiit. Ergo exemplum supplementi hoc dabo:

Quaedam inquit: nudum reduc et aufer.

Eodem sensu olim Handius: *tu nudulum reduce*, Schwabius: *nudum reduc puellum.* Camerius autem quo iure nudus dicatur, infra reputabitur.

In versu 11 illud *hem* (vel *em* quod est in Oxoniensi) nunc quidem conservo; facile enim in tali interiectione hiatus vocalium excusatur[2]. Agroecius apud Keil. VII p. 114, 4: »*em* cum increpas ...; *hem* cum dolor iram moverit aut cum admiratio vel cogitatio stuporem.« Inest itaque admiratio. Nec in v. 7 corrigendi idonea causa cernitur nisi quod ex deterioribus membranis aut *serenas* aut *sereno* recipiendum est videlicet; et praeoptamus quidem accusativum, quandoquidem si quis legeret *vultu sereno,* de Catulli ipsius vultu id accipi posset orereturque ambiguitas. Neque vero in eodem v. 7 otiosum erit *tamen;* serenae enim dicuntur mulieres, quamquam eas prehendit Catullus; sunt igitur deprehensae; »tamen« tantam de Camerii amore confidentiam habent, ut serenum animum non exuant. Denique ibidem quod etiam pro eo quod est *vidi* dactylicam vocem postularunt, frustra fuerunt; solet sane in hoc poemate alternatio esse decasyllabicorum et hendecasyllabicorum versuum; quae tamen lex exceptiones duas habet, quae invicem defendunt, et ipsum hunc versum 7 et versum 14 versui 13 prorsus aequatum; ne addam in carmine LXVIII b, quod quale fuerit mox exponam, hanc legem prorsus sprevisse Catullum.

Iam vero repertus quidem est amicus, tamen puellas relinquere non vult ille »seque negat« Catullo (v. 14) neque vero loqui occipit. Itaque adhortatur eum poeta:

Dic nobis ubi sis futurus, ede
Audacter [hoc] committe, crede lucei;

in quibus illud *crede* post *committe* si quis debile putet, perpendat mihi quam variam lectionem adscriptam offert Sangermanensis, *crude*; et crudus certe haud inepte puer appellabitur, qui amori restiterit. Sed enim longe haec removenda; tolerandus est et usque tolerabitur ipse duplex imperativus *committe crede* ad unum dativum relatus; quin

1) Id recte olim reiecit F. Handius »Q. Valerii Catulli carmen LV in antiquam formam restitutum« Jenae 1848, item Baehrensius in comment. ad l. tandem sese ipsum corrigens.

2) cf. O. Ribbeck symb. ad partic. Lat. p. 30 et 35.

etiam plane cum proprio studio sic eum cumulate extulit Catullus; quod cur ita fecerit sub finem huius libelli exponere licebit.

Quid vero dicet Camerius quidve luci committet? Ecce reticuit omnino; nam in versu 17 qui sic in membranis potioribus scriptus est:

Nunc te lacteolae tenent puellae

verba agnoscuntur Catulli; sunt autem ea prorsus supervacanea; puellas enim esse quae teneant Camerium diu compertum habet. Sin autem quis *Num* pro *Nunc* rescribat, molestia haec haudquaquam tollitur. Ego credideram locum ita constitui debere, ut essent quidem haec Catulli verba, sed ut quasi dictaret ea et suggereret Camerio suo pertinaciter tacenti, itaque coniectavi

»Me unctae lacteolae tenent puellae.«

Quam equidem scripturam ipsam quoque sub commentarioli exitum pluribus dilucidabo.

At vero quibus pergit Catullus v. 18 *si linguam clauso tenes in ore, fructus proicies amoris omnes*, ea certe concinne scripta non sunt; exigebatur enim aut *si tenebis, proicies* aut *si tenes, proicis.* Nec id libri boni, immo vero *tenens* praecise scriptum offerunt. Ergo reficiatur:

Sic linguam clauso tenens in ore
Fructus proicies amoris omnes.

Denique iidem libri in versu postremo 22

Dum vestri sis particeps amoris;

id quod sensu cassum est; *nostri* pro *vestri* libri inferiores; id licet auctoritatem parvam habeat, tamen arridere possit; nisi forte hoc contra monendum est »participem esse amoris« satis mire dici de amato, siquidem unice hic amatus sit; etenim particeps amoris is proprie erit, qui partem tantum amoris neque plenum ceperit. Propterea *vestri* ex libris G et O assumere malo, sic ut rescribam cum Scaligero, Handio aliisque:

Vel, si vis, licet obseres palatum
Dum vestri s i m particeps amoris.

Cum puellis amorem habet Camerius; in eo amore partem etiam Catullus se habere velle profitetur. Qua lege autem Camerius inter plures communicare amorem potuerit, mox perscipietur.

Quibus praemissis iam totum poematium ioci plenum et veneris hoc loco exhibebimus:

c. LV.

Oramus, si forte non molestum est, [1])
Demonstres ubi sint tuae tenebrae.
Te campo quaesimus [2]) in minore,
Te in circo, te in omnibus libellis,
Te in templo summi Iovis sacrato,
In Magni simul ambulatione.

---

1) *molestus es* libri scripti.

2) *quaesivimus* libri perperam; de hac mea emendatione dubito, facillime tamen aio explicari corruptelam, si *quaesimus* quasi priscam perfecti formam datam esse a Catullo supponimus; id *quaesimus* facile distrahebant librarii veri ignari sicut iidem c. 14, 14 *misisti* ex *misti;* cum ipsa autem contracta forma talia conferantur velut *nomus* Enn. fabul. v. 113 Muell.; *suemus* Lucret. I 301; *consuemus* Prop. Monob. 7, 5; Verg. Aen. V 57 *intramus* »pro intravimus« acceperunt antiqui interpretes. *tristi* autem ipse Catullus 66, 30. Et cf. L. Scheffler De perfecti in vi exeuntis formis, Marpurgi 1890 (p. 43 et 47).

Femellas omnes, amice, prendi,
Quas vultu vidi tamen serenas;
»Puellae« sic ipse flagitabam,
»Camerium mihi, pessimae puellae.«
Quaedam inquit: »nudum reduc [et aufer],
Hem — hic [1]) in roseis latet papillis.«

Sed te iam ferre Herculei labos est;
Tanto te in (?) fastu negas, amice.
Dic nobis, ubi sis futurus, ede
Audacter, committe, crede lucei:
»Me unctae lacteolae tenent puellae.«

Sic linguam clauso tenens in ore
Fructus proicies amoris omnes.
Verbosa gaudet Venus loquella.
Vel, si vis, licet obseres palatum,
Dum vestri sim particeps amoris.

Strophae adornari possunt quattuor, duae hexastichae, totidem pentastichae. De distichis certe quas olim Handius l. l. p. 6 excogitavit mihi persuasum non est; carmina enim quae ***κατὰ στίχον*** decurrunt, si strophicam divisionem patiuntur, in stropharum fine interpunctio utique locum habebit, cui legi in hoc poemate adprime repugnant versus 17 et 18.

Argumentum idem metri artificio fere eodem, sed tractatione omnino diversa iterum aggressus est poeta carmine LVIIIb, quod quidem carmen fore spero ut nemo sanus iam translocari mihi iubeat ita ut cum c. LV in unum consarciatur. Quid enim? nonne etiam basiationem, ut exemplum ponam, bis tractavit Catullus et c. V et c. VII? nec erit haec duo qui conflari velit [2]). Sic autem carmen illud alterum de Camerio deductum est:

c. LVIII b:

Non custos si fingar ille Cretum,
Non si Pegaseo ferar volatu,
Non Ladas ego pinnipesve Perseus,
Non Rhesi niveae citaeque bigae,
Adde huc plumipedas volatilesque
Ventorumque simul require cursum,
Quos iunctos, Cameri, mihi dicares:
Defessus tamen omnibus medullis
Et multis langoribus peresus
Essem te mihi, amice, quaeritando.

Locum istum imitatus est Propertius II 30, 3 sq.: *Non si Pegaseo* eqs., similiterque etiam Ovidius Trist. III 8, 1 sq.: ***Nunc ego Triptolemi cuperem conscendere currum*** eqs.

---

1) libri ***hec.***

2) Apparet quo iure Handius scripserit p. 6: »Tantum vero abest, ut poetam de una hac re duo carmina fecisse et ad Camerium misisse existimemus, ut hos versus ad ipsum hoc carmen, de quo loquimur, pertinere censeamus.«

Sed enim apud Catullum rhetorica periodus una totum ecce carmen explere videtur; de structura vero dubitationes facile moventur. Scilicet cum *essem* tempore imperfecto legatur v. 10, illegitimum est quod *fingar* et *ferar* praesentia sive futura praecedunt v. 1 et 2; nec potest negari illud *essem* relationem non habere nisi ad *dicares* v. 7, hoc autem solutius scriptum esse pro *si dicares;* denique *si fingar* et *si ferar* protases sunt sine apodosi. Hinc cum magna ni fallor vi necessitatis consectarium est inter versus 1—5 versum unum intercidisse, apodosin qui continuerit. Et facile praesumitur hunc quoque versum olim incepisse ex vocula *Non*, qua decepti oculi librariorum ad proximum versum per lapsum lectionis aberrarint. Elegantias ego quidem non praestabo, cogito autem sic fere processisse sermonem:

Non custos si fingar ille Cretum,
Non si Pegaseo ferar volatu,
Non Ladas ego pinnipesve Perseus,
4a Non Rhesi niveae citaeque bigae,
4b Non non inveniam tuas tenebras.
5 Adde huc *eqs.*

Quibus receptis tandem ut *dicares* et *essem* inter se respondent, ita etiam *fingar* et *inveniam.* In versibus autem 3 et 4[a], licet duriusculi sint, satis habeo mente supplere *si sim* vel *ero* atque vertam: »nicht als Ladas oder als Perseus, nicht als des Rhesus Gespann«; postremum hoc cui dictum nimis temerarie videatur, corrigat mihi: *non Rhesus nivea citaque biga.*

Discernendum esse carmen hoc LVIII b a carmine LV nec idoneam rationem esse cur fidem codicum intemperantius detrectemus, supra monitum est. Scio sane clarissimos olim viros confusionem carminum decrevisse; sed hac certe in re illi aliud egerunt; non senserunt enim summam illam stili diversitatem, quae inter ea intercedit. Nos neque oleum cum aqua commiscebimus neque equinam cervicem capiti humano iungemus. Prius nempe poema cottidiana loquella utitur, posterius rhetoricum est; alterum in argumento simpliciter enarrando decurrit, alterum magno apparatu fabulari ornatum et oneratum est Perseo, Rheso similibus in comparationem vocatis. Quod ne sine consilio poetae factum esse credas, etiam iterum attendas velim ad carmina parilia V et VII quae sunt de basiatione; ecce stili in iis discrepantia eadem; carmen enim V cottidianum sermonem, carmen VII plane rhetoricum affectat; illud fabulari apparatu prorsus caret, hoc magna illa comparatione Libyssae harenae et siderum instituta splendorem singularem accepit adestque ibi etiam Iovis et Batti et illa laserpicii memoria paene putide illata.

Sed etiam plura argumenta, ne quid contra librorum auctoritatem periclitemur, dissuadent; eorum nonnulla scite enumeravit Riesius ad c. LVIII b; inter quae maximi momenti differentia metrica qua in c. LV decasyllabi forma fere in altero quoque metro stat, in c. LVIII b multo rarius. Quid? quod etiam dubii haerebant critici, utrum carmen LVIII b ipsi fini carminis LV adsuerent — sed sic dulcis fabellae effectus plane subvertitur — an insererent vel inter vv. 13 et 14 vel inter vv. 14 et 15; sed etiam hoc qui probat, ineptias agit. Nam in c. LVIII b Camerium »quaeritat« Catullus necdum invenit; contra c. LV v. 13 iam apud puellas amicus inventus est et tantummodo »ferre«,

id est auferre eum non potest poeta; hoc autem non spectat nisi ad pondus hominis plane prodigiosum: nempe auferre eum »Herculei labos est.«

Et hactenus nugae Catullianae. Iam quem et qualem hominem prodigiosum hunc Camerium, quem frustra quaeritando et cursitando investigat persequiturque poeta, fuisse arbitreris? In utroque carmine ***amicus*** dicitur (LV 7; 14; LVIII b 10); in altero non nisi summa eius vel celeritas vel certe ars fugiendi describitur, plura ex priore redundant: amorem et Venerem cum eo habet Catullus (v. 19; 20; 22); sed crudus est (? v. 16) vel certe negat se (v. 14), simul tamen puellas sectatur sive meretriculas (v. 6 sqq.; 17). Denique Catulli quasi proprius Camerius est; nam hunc ille a puellis flagitat (v. 9). Quin etiam scriptum est v. 9: ***sic ipse flagitabam;*** hoc igitur quod est ***ipse*** age excutiamus quam diligentissime; de quo non mirabimur doctos adeo desperasse, ut confidenter expellerent aut ***inde*** aut ***usque*** aut ***saepe*** substituentes. Non mirabimur inquam; nam si poeta sese ipsum neque alium nescio quem flagitasse Camerium memorasset, quid cogitari posset absurdius? estque omnino a re alienissima eius generis contrapositio. At vero unum superest refugium; recordemur ***ipsimum*** et ***ipsimam*** Petronium dedisse pro domino vel domina; nec aliter Plautus Casin. IV 2, 11 ***me ipsa misit*** concinitque adeo Catullus c. 3, 7 ***suamque norat ipsam.*** Quid igitur dubitemus amplius? Hac nempe ratione et unica et sufficienti illud ***ipse flagitabam*** defenditur, scilicet ut interpretemur: »ego qui dominus tuus sum«, tamquam si editum sit »tuus ipse«.

Itaque amicum illum sive puerum delicatum qualem etiam Iuventium Catulli fuisse nescio an statui velint lectores; Schwabius quaest. Catull. p. 314 nil dicit nisi non cognovisse nos quis fuerit; item Ellisius: »a person only known tu us from this poem«, item Baehrensius comm. p. 269: »hominem nobis ignotum.« Riesius vero: »Scherzgedicht an einen unbekannten Freund Camerius, der sich vor Catull verborgen hielt, ... man denke sich das Gedicht etwa dem Verschwundenen in seine Wohnung geschickt (!)«; et ad v. 7: »der Scherz bedeutet, dass Camerius alle schönen Damen liebte.« Handius denique adeo haec, p. 5: »quis fuerit nescimus, nec quidquam refert ad explicandum ipsum carmen de eius genere aut persona quaerere (!). Amicus erat Catulli et, ut videtur, in vitae atque amoris commercio sodalis, sed tum temporis de clandestino quodam amore suspectus. Eum aliquando visitaturus Catullus omnes urbis regiones percurrit« eqs.

Ego paene aenigmatica poemata haec duo de Camerio et esse sentio et esse voluisse Catullum confido; »amicum« vocat, »puerum« vocare anxie vitat; evidentissime autem carmen LVIII b speciem quasi griphi prae se fert. Itaque quod solet fieri in ambagibus, primum miramur stupemusque, deinde circumspicimus solutionem et quasi exitum labyrinthi. Tale poema ***αἰνιγματῶδες*** Meleagri est in Anthol. Pal. VII 421 de aligero cum venabulo eqs.; tale etiam Antipatri ibidem 427 ***Ἀ στάλα, φέρ' ἴδω, τίν' ἔχει νέκυν.*** Nec fere differunt dulcissimi elegi Propertii c. II 29 ubi per plateas errans inducitur quidem puerorum »turba minuta«, qui »nudi fuerant«; Amores vero hos esse cum cura tacet poeta; id conicere ut iucundum est, ita relinquitur lectori [1]).

---

1) Et cf. de griphis collectanea Athenaei X c. 69 - 89.

Ego autem de Camerio cum deliberarem, ad satis diversam et singularem interpretationem deductus sum, videorque mihi ipsum aenigmatis nodum posse expedire. Certe quidem ad elegantias illius aevi deliciasque voluptarias, quales quaesitiores nullum novit saeculum, respicere conducet. Quid enim, si per lusum libidinosum, sicuti passere suo Lesbia, ita Camerio suo abutebatur Catullus?

II. De pueris minutis apud Romanos in deliciis habitis.

Nanorum sive pumilionum genus quanta gratia valuerit apud Romanos, notum est; homunculi ii ridiculi ac iososi propter summam parvitatem turpitudinem lasciviam adprime grati habebantur, si ad virilem vel senilem aetatem accesserant. Testimonia ab aliis congesta iterum congerere nolo [1]. Populus autem in suum usum pumiliorum nomen ita detorquebat ut propter humilitatem *humiliones* appellaret [2].

Ad hoc genus obscaeni plerumque oblectamenti pertinet ille Bumbulus pygmaeus in anthol. Lat. Ries. c. 190 (v. 8 *te duce lascivae nocte fricantur anus*) et c. 191 (v. 5 *te russeus intrat*). Sed etiam adferatur ille apud Luxorium (ibid. c. 296), cuius dicitur »forma levis, clamor et ira gravis«; nec non Macedonia pantomima pygmaea (ibid. c. 310) Andromacham agens, ipsa non altior quam pes Andromachae; denique ille Conopas minimus homo, duo pedes et palmum, mulierque Andromeda apud Plinium nat. hist. 7, 75. Quod vero Luxorius l. l. de Macedonia pantomina scribit

Thersiten potius finge, quod esse soles,

id miro modo illustratur verbis Clementis Alexandrini Paedag. III 4 (p. 271 P.) de mulierum luxurie exponentis: *καὶ τὸν μὲν Θερσίτην ἀκούουσαι γελῶσιν· αὐταὶ δὲ πολυτιμήτους ὠνούμεναι Θερσίτας, οὐκ ἐπ' ἀνδράσιν ὁμοζύγοις, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνοις αὐχοῦσιν.* Nempe mercatu »Thersitas« tales comparabant.

At vero Camerius ipse ad pumilos haudquaquam attinuisse potest; quamquam crudelissimum abusum eorum iam Augusti aetate receptum esse et Suetonius docet memorans Augustum ab iis abstinuisse (Octav. c. 83) et Propertius non post annum 16 a. Chr. n., qui in convivio nanum proprium adhibet cui ioci causa nomen *Magnus* dederat [3].

---

1) cf. O. Jahn Archeol. Beiträge p. 430 sq.; Buchenau De scriptore libri *περὶ ὕψους*. Marpurgi 1849, p. 47 sqq.; J. Marquardt Privatleben der Römer, ed. 2, I, p. 182. »Nanos et nanas et moriones .... populo donavit« Alexander Severus teste Lampridio c. 34, 2.

2) cf. Glossae nominum ed. Loewe (1884) p. 51.

3) Quod saepe accidit usque ad hunc diem in locis difficilioribus, ut pro tradita lectione correcturae obtineant inveteratae quasi panni insuti, qui difficultatem non tollant, sed contegant, id etiam factum est in Propertii loco IV 8, 41:

Magnus et ipse suos breviter concretus in artus
Iactabat truncas ad cava buxa manus.

De nano sermonem esse in propatulo est; cur autem pro *Magnus* pertinaciter edunt *Nanus?* an tam turbatus animus fuit ut non sentirent iocum exquisitum hunc fuisse, ut nanus proprio nomine vocaretur Magnus? Ita nempe etiam Lucilius in re eadem Anthol. Pal. XI 105:

τὸν μέγαν ἐζήτουν Εὐμήκιον· ὃς δ' ἐκάθευδεν
μικρῷ ὑπ' ὀξυβάφῳ τὰς χέρας ἐκτανύσας.

Iam utrum grandiorem homuncionem fuisse credas, *Magnum* Propertii an *τὸν μέγαν Εὐμήκιον* Lucilii? Contrarius autem lusus fuit quod homines procerissimos *Pusionem* et *Secundillam* nominabant, v. Plin. 7, 75.

In Catulli autem poemate vera venustas est et gratia puerilis quae a distorta pumilorum deformitate latissime distat.

Fuit autem deliciarum huiusmodi etiam alterum genus, ad quod provoco, minus illud, si dis placet, crudelis animi et magis innocentis. Viri, saepius etiam mulieres cum pusionibus, qui annos aetatis quattuor vel sex haud excesserant, lusum gerebant, non sine venere. Eos proprie vocari »delicias« olim exposuit Casaubonus ad Suetonii Octav. c. 83.

Et primum accidebat quod hodieque accidit, ut matres suos infantes non vero amore materno educarent,; sed educandos aliis traderent nec nisi pro ludibrio, *καθάπερ παίγνια*, si animus ferebat, manibus et ulnis susciperent; hoc illud est quod vituperat Plutarchus in consolatione ad uxorem c. 6 [1]).

Accidebant etiam talia nimirum qualia Theophrastus inter consuetudines tradidit hominum nimis placendi studiosorum (charact. 5): ad cenam enim vocatus aliquis hospitem iubet arcessere infantes; ubi venerunt, patri similiores dicit quam lac lacti et ad se trahens osculatur et ad se consistit; denique cum aliis eorum ludit ipse clamans *ἀσκός*, *πέλεκυς*, alios in ventre dormire sinit non sine pressu.

At vero etiam alienos infantulos lepidos venustos apud divites ali solitos et in ornamentum vitae adhibitos esse plurimis testimoniis firmabo.

Primus adsit mihi Seneca philosophus qui senex in epist. 12, 3 de Felicione vilici sui filio pauca comminiscitur; nunc quidem hic Felicio decrepitus est; olim autem »pupulus delicium meum factus est«. Vides simul et pupulum et delicium vocatum.

Talis porro infans est apud Martialem IV 87

> Infantem secum semper tua Bassa, Fabulle,
> Collocat et lusus deliciasque vocat.

Talis etiam Erotion mortua fuit sex annos nata apud eundem Martialem in epitaphio qui legitur V 34. Et cum hac quidem pusa bene componi potest ille *Amaranthio deliciu(s)* in titulo sepulchrali urbis Romae CIL. VI 3967 qui *vixit annis III m. III*; item ille »Gaius venustus« quinque annorum in titulo Romano repetito apud Duebnerum in Anthol. Palat. tomo III append. II 699. Denique »Nicen pupam« — *delicium, vixit annos sexs* — habes CIL. X 5500.

Adde incerti epigramma Anthol. Pal. VII 483 de Callaeschro, qui *νήπιος* diem obierit atque iam *παίγνιον* futurus sit in domo Proserpinae. Adde bimulum infantem (*ὀλίγον βρέφος*) qui mortuus memoratur a Diodoro ibid. VII 632; scilicet de scala parvula parvulus deciderat; et ubi accurrebat »dominus« (*θεῖος ἄναξ*), teneras manus ad eum moriens tetenderat. Novennis puella a Crinagora celebratur ibid. 643 diciturque *ἐράσμιον αἰὲν ἄθυρμα οἰκογενές*, id quod ad delicias plane spectat. Nescio autem an huc etiam referendi sint modicus ille Clitae alumnus ibid. 663 [2]) et *μικκὸς Μυρσινὼν*, *θρέμμα*

---

1) *Τὰς δὲ πολλὰς ὁρῶμεν μητέρας ὅταν ὑπ' ἄλλων τὰ παιδία καθαρθῇ καὶ γανωθῇ, καθάπερ παίγνια λαμβανούσας εἰς χεῖρας, εἶτα κτλ.*

2) quo iure ego talia velut Anthol. Pal. VII 308 praetermittam, non est quod exponam; nec minus titulum CIL. II 3354 ubi humatus esse dicitur *puer serve pronatus plus minus annorum III.*

ποθεινότατον (Anthol. Pal. append. II 170; et vide ibidem 459; 473), et illi »pusilli filii subulci hircosi« apud Martialem X 98, 10.

Certe vero simile quid est in Bissula illa Ausonii; quam et »alumnam« suam Ausonius vocat (XXV 1 ed. Schenkl.) et »virgunculam« (ibid. 2, 2). Et primum quidem dominari Bissula infans dicitur »in eius deliciis cuius bellica praeda fuit« (ibid. 4, 4); Sueba autem est origine, sed Latine loquens (ibid. 4, 11). Ipse vero Ausonius ad eam haec, ibid. c. 5:

> Delicium, blanditiae, ludus, amor, voluptas,
> Barbara, sed quae Latias vincis alumna pupas.

Ergo Bissula et pupa est et delicium et ludus.

Eiusdem generis pupulum Domitiani alumnum in morte Domitiani partem aliquam egisse narrat Cassius Dio LXVII 15, ubi de imperatore haec: *τὰ ὀνόματα* — eorum scilicet quos necare volebat — *ἐς σανίδιον φιλύρινον δίθυρον ἐςγράψας ὑπὸ τὸ προςκεφάλαιον ἐν τῇ κλίνῃ ἐν ᾗ ἀνεπαύετο ὑπέθηκε· καὶ αὐτὸ παιδίον τι τῶν γυμνῶν τῶν ψιθυρῶν καθεύδοντος αὐτοῦ μεθ' ἡμέραν ἀφελόμενον εἶχεν, οὐκ εἰδὸς ὅ τι φέροι. προςτυχοῦσα δὲ αὐτῷ ἡ Δομιτία τά τε γεγραμμένα ἀνέγνω καὶ ἐμήνυσε κτλ.*

Prorsus idem iisdem coloribus in vita Commodi fusius narratum est ab Herodiano I 17 ubi etiam nomine Philocommodi puerulus ornatur: *ὑπερηγάπα δὲ ὁ Κόμοδος αὐτὸ ὡς συγκαθεύδειν πολλάκις Φιλοκόμοδός τε ἐκαλεῖτο;* simul autem amabatur puer etiam a Marcia amplexante eum et osculante [1]). Eadem denique de »parvulo« hoc per compendium repetiit Lampridius in Commodi vitae c. 9, 3.

In Caesarum palatio haud exiguum numerum horum puerorum, unum autem inter eos facile praedilectum fuisse iam ex his quae composui colligitur. Idem docemur in vita Augusti. De Augusto Suetonius haec (l. l.): *talis aut ocellatis nucibusque ludebat cum pueris minutis, quos facie et garrulitate amabilis undique conquirebat, praecipue Mauros et Syros. nam pumilos atque distortos et omnis generis eiusdem ut ludibria naturae malique ominis abhorrebat.* Vides principem inter »pueros minutos« detentum. Augustus autem »undique conquirebat Mauros et Syros«; id est coemebat nimirum; nec solum Mauros et Syros, sed Alexandrinos quoque emi solitos esse infra nos Statius edocebit. Porro multos sine dubio una habebat princeps; »undique« enim conquisivisse dicitur. Praedilectus autem Augusto pusio unus nomine Sarmentus memoratur apud Plutarchum in vita Antonii c. 59: *ὁ δὲ Σάρμεντος ἦν τῶν Καίσαρος παιγνίων παιδάριον, ἃ δηλίκια Ῥωμαῖοι καλοῦσιν.* Et hoc quidem loco infantulos *παίγνια* nominari observemus; eandem vocem *παίγνια* ex Plutarcho Ad uxorem et ex incerti epigrammate Anthol. Pal. VII 483 supra

---

I) Locus plenus sic procedit: *ἦν δέ τι παιδίον πάνυ νήπιον, τούτων δὴ τῶν γυμνῶν μὲν ἐσθῆτος χρυσῷ δὲ καὶ λίθοις πολυτίμοις κεκοσμημένων, οἷς ἀεὶ χαίρουσι Ῥωμαίων οἱ τρυφῶντες. ὑπερηγάπα δὲ ὁ Κόμοδος αὐτὸ ὡς συγκαθεύδειν πολλάκις· Φιλοκόμοδός τε ἐκαλεῖτο, δεικνυούσης [καὶ] τῆς προσηγορίας τὴν στοργὴν τὴν ἐς τὸν παῖδα τοῦ βασιλέως. τὸ δὴ παιδίον τοῦτο ἄλλως ἄθυρον, προελθόντος τοῦ Κομόδου ἐπὶ τὰ συνήθη λουτρά τε καὶ κραιπάλας, εἰςδραμὸν ἐς τὸν θάλαμον ὥςπερ εἰώθει, τὸ γραμματεῖον* (in quo scilicet quos occisurus erat Domitianus conscripserat) *ἐπὶ τοῦ σκίμποδος κείμενον ἀνελόμενον ἵνα δὴ παίζειν ἔχοι, πρόεισι τοῦ οἴκου. κατὰ δέ τινα δαίμονα συνήντα τῇ Μαρκίῃ. ἡ δέ (καὶ αὐτὴ γὰρ ἔστεργε τὸ παιδίον) περιπτύξασα καὶ φιλοῦσα τὸ γραμματεῖον ἀφαιρεῖται, δεδοικυῖα [δὴ] μή τι τῶν ἀναγκαίων ὑπὸ νηπιότητος [ἀγνοοῦν] παῖζον διαφθείρῃ.*

attulimus (p. X); praecise idem sibi vult quod Ausonius Bissulam *ludum* vocat et *lusus* illi Bassae apud Martialem IV 87, 2.

Cum hac autem affectione, qua erga teneros infantes praeminet Augusti animus, nexum habebat ni fallor molliculus eius et nimius amor nepotulorum. »Gaium et Lucium adoptavit domi per assem et libram emptos a patre Agrippa tenerosque adhuc ad curam rei p. admovit .... neque cenavit una nisi ut in imo lecto assiderent neque iter fecit nisi ut vehiculo anteirent aut circa adequitarent« (Suet. Octav. 64). Prae ceteris vero digna est quae hic adferatur ex Suetonio Calig. 7 narratiuncula de filiolo Germanici uno qui quidem cum obiret, iam »puerascebat insigni festivitate«: »cuius effigiem habitu Cupidinis in aede Capitolinae Veneris Livia dedicavit, Augustus in cubiculo suo positam, quotiensque introiret, exosculabatur«[1]).

Hactenus de Augusto. De iisdem autem deliciis etiam certiores nos facit Suetonius in vita Tiberii c. 44; nam etiam ibi sunt »pueri primae teneritudinis«; pisciculos eos vocabat Tiberius; quas autem nequitias in iis commisisse principem relatum sit, non iterabo; apud auctorem videri possunt.

Denique Augustus ne primus quidem Romae extitit qui pupos alebat. Iam ante eius imperium anno 38 a. Chr. n. ibi non infrequentes fuisse suadet Cassius Dio XLVIII 44, ubi in nuptiis Octaviani et Liviae tale *παιδίον* ita inducitur, ut non Octaviani, sed Liviae proprium fuisse appereat (cf. p. XVIII). Constat igitur iam tum in domo Claudii Neronis receptum fuisse hoc genus ludicri.

Iam vero absolvimus quod erat propositum; testimoniorum certe collationem sat numerosam exhibuimus. Eorum agmen clauditur exemplo uno, quod reservavimus, apto illo quidem, quo demonstretur etiam populum ipsum his venustatibus favisse videri. Scilicet publice quoque et in harena puerulis misellis uti non dedignati sunt Romani; hanc tristem de iis fabellam Martialis tradidit II 75, 5 sqq.; leo mansuetus subito in rabiem revertit:

> Nam duo de tenera puerilia corpora turba,
> Sanguineam rastris quae renovabat humum,
> Saevus et infelix furiali dente peremit;
> Martia non vidit maius harena nefas.

Itaque tenellorum alumnorum plena »turba« sive caterva fuit in amphitheatro, fortasse Amorum habitu exornata (solent nempe Amores ludere cum leonibus), quae harenam leoni renovabat. Minutos fuisse etiam inde colligitur, quod cum clarissimis lupae alumnis Romulo et Remo eos contendit Martialis versu 10. Nescio autem num simulacrum quoddam huc referre concedatur, sculptum in marmore, quod curriculum ostendit in circo maximo, puer autem unus cum corbe ministerium facit; an harenam renovat? vide Gerhard, Ant. Bildwerke tb. 120 n. 2[2]). Nempe etiam in sarcophago Florentino qui certamina Amorum colluctantium exhibet, unus est manibus ferens corbulam viderique potest harenam effundere velle (cf. Duetschke, Ant. Bildwerke in Oberitalien III n. 336).

1) Effigiem alicuius nepotulorum Augusti agnoverunt viri periti in capite marmoreo Matritensi de quo adeundus Aem. Huebner Die antiken Bildwerke in Madrid, p. 227, 502.

2) Recensuit hoc monumentum Aem. Huebner in Annal. inst. t. 35 p. 141.

III. De puerorum parvitate iocose celebrata.

Iam vero in carmine Catulli de quo agitur tria sunt quae ponderare intersit. Et primum quidem summus ibi iocus aperte in parvitate et levitate amici posita est; inveniri Camerius non potest, quia quo quis minutior, eo facilius absconditur. Mirati sunt interpretes quod *in libellis* quaesiit eum poeta (v. 4); »in tabernis bibliopolarum« supponebant; quod equidem interpretamentum praefracte reicere non ausim [1]); dubitari tamen possit an non puer ipso librorum volumine involutus evanuisse dicatur. Quod si placebit, plenior sensus hic erit: Catullus omnes libelliones qui ad viam erant adiit et ibi in omnibus voluminibus quaesivit Camerium.

Certius argumentum est quod latere eum femellae dicunt *in roseis papillis* (v. 12); quae verba per se amoenissima explicatum admittunt bifarium atque diversum. Et libidinosius quidem hoc erit, si quis Camerium inter ipsas papillas mulierculae eius, quae loquitur, sese applicasse arbitretur; quod si fecit, id vel summam exiguitatem eius denotat; inter papillas enim facilius commorabitur qui trimulus est quam qui sexennis, a decenni iam prorsus id alienum foret. Altero vero, qui admitti possit, explicatu prorsus eodem cogimur; pulchre autem eum indicavit Ellisius. Papillae quidem puellarum ut niveae, candidae, lactentes audire solent, ita tamen etiam roseas vocari condonandum est; nihilominus hoc quod est *roseus* de rosis ipsis usurpatum esse potuit. Statuamus de corollariis puellis quasve stephanopolidas Graeci nuncupant esse sermonem [2]); »papillae« vero etiam galeros florum significabant, adprime rosarum; si dubitas, adeas Pervigilium Veneris (v. 14 et 21) et anthol. Lat. Ries. 84, 3. Roseae papillae igitur possunt esse rosarum galeri. Flores corollasque meretriculae in calathis habebant; atque iam ibi sub rosis vel adeo »in rosis« puerulum celatum esse iocari videntur; nec vero ostendunt Camerium neque reddunt Catullo. Et ambiguitatem hac quoque in re cum studio sectatum esse poetam confido; utitur enim omnino more aenigmatico. Utramvis autem harum interpretationum sequeris: minutulus semper evadet Camerius.

Nunc de exiguitate et harum deliciolarum et pumilionum paullo copiosius disserendum erit.

---

1) Usum eum quo Graeci dicebant *ἐν τοῖς ἰχθύσι* (Aristoph. Vesp. 755) sim., imitatos esse Romanos adhuc non declaratum est quod recte Handius monet l. l. p. 10. In Priapeo 2 v. 2 carmina »libello non digna« eo sensu dicuntur ut »non digna« sint quae »in libri formam redacta publicentur«. Locus autem Martialis V 20, 8 et 9

Sed gestatio fabulae libelli
Campus porticus umbra Virgo thermae

ita compositus est, ut in versu posteriore tantummodo l o c a amoena, in priore o c c u p a t i o n e s iucundae componantur: ergo nullam commendationem haberet si quis »libellos« hoc loco pro tabernis ipsis acciperet; interpretandum est: gestatio in via, fabulae hominum notorum, libellorum lectio, deinde campus eqs. De Virginis significatu exposuit Friedlaenderus ad l.

2) Iuvat hic in memoriam revocare sarcophagum Florentinum feminae stephanopolidis, quae sic ibi exhibita est ut lugeatur a pusis pennatis sive Amoribus; cf. Duetschke, Antike Bildw. in Oberitalien II n. 398.

Nec mirum ne in artis quidem operibus nugas similes iocosas prorsus deesse; ad quod disputandum postea sermo recurret, ubi de pupulorum brevitate supplementum dabitur (p. XXIV), hic omnino in hominibus adultae aetatis facetam quandam magnitudinum atque staturae contrapositionem et repugnantiam placuisse commemoro nec nisi unius potissimum pictae tabulae minus lascivae mentionem inicio, in qua Iovis cum Iunone conubium descriptum esse verissima coniectura est; et deorum quidem grandes sublimesque figurae; ad Iovis latus vero homunciones tres assederunt inmani exiguitate insignes (v. Raoul Rochette choix de peint. tab. 1; cf. Helbig Wandgem. n. 114); *Δακτύλους* deos agnoscimus sive Digitos, quorum parvitatem ut nomen indicat, ita expressit pictura. Simile est quod a Timanthe pictus erat »Cyclops dormiens in parvola tabella, cuius et sic magnitudinem exprimere cupiens pinxit iuxta Satyros thyrso pollicem eius metientis» (Plin. 35, 74).

Quodsi ad Camerium tandem retrospectamus, fatebimur Catullum ipsum quoque in Camerio celebrando exaggerandi studio se dedidisse; quod enim »in libellis« vel quod »in roseis papillis« latere eum refert, plane id risum concitat et Lucilii illas facetias paene adaequat. Atque iam oxymoron efficacissimum et ad aenigmatis vim augendam aptissimum in eo agnoscimus, quod clamat Catullus v. 13:

Sed te iam ferre Herculei labos est!

Ecce alter Christophorus. Denique non sine lepido acumine parvulus hic in »Magni« ambulatione quaeri dicitur v. 6.

Quid vero de ipsa totius carminis Catulliani inventione censebimus? quae quidem sic consummatur: Puerulus fugitivus est; frustra a domino suo sive altore anquiritur. Similia circumspiciamus (nec frustra ea quidem) Cameriusque quis fuerit, etiam inde docebimur. Et primum quidem Lucilius haec, anthol. Pal. XI 105:

Τὸν μέγαν ἐζήτουν Εὐμήκιον· ὃς δ' ἐκάθευδεν
μικρῷ ὑπ' ὀξυβάφῳ τὰς χέρας ἐκτανύσας.

Desideratur minutus; anquiritur; sub acetabulo tandem investigatur [1]).

Neque vero res humanas derelinquere haesitemus, neque reformidemus volatum altiorem; iam enim ad Amorem deferimur pennigerum deum. Matris enim quae filio parvulo pro *παιγνίῳ* saepe utatur, egregium atque divinum exemplum Venerem ipsam cum Cupidine nobis proposuit antiquitas. Hic Cupido quo minutior fingebatur, eo magis ad rem facit quam tractamus. Quoque maiorem Amorum catervam ars formabat, eo magis etiam in hominum vita quam late harum rerum cura delicata patuerit, declaratur. Iam hoc loco cui non in mentem incidet ille »Amor fugitivus« quem claro carmine Moschus celebravit? incipit autem hunc in modum:

Ἁ Κύπρις τὸν Ἔρωτα τὸν υἱέα μακρὸν ἐβώστρει·
Εἴ τις ἐνὶ τριόδοισι πλανώμενον εἶδεν Ἔρωτα κτλ.

Vagatur Amor *ἐνὶ τριόδοισι* velut per plateas Camerius. Et invenire perfugum ut Venus desperat, ita desperat Catullus.

---

1) Nolo tacere etiam inter anaglypha urbis Romae fragmentum esse ubi vir pusionem prehendere videtur, de quo dixit Matz Antike Bildwerke in Rom sub n. 4046.

Sed etiam ex Anacreonticis carmen 19 in comparationis usum transcribo; quod sic procedit:

Αἱ Μοῦσαι τὸν Ἔρωτα
δήσασαι στεφάνοισιν
τῷ Κάλλει παρέδωκαν·
καὶ νῦν ἡ Κυθέρεια
ζητεῖ λύτρα φέρουσα
λύσασθαι τὸν Ἔρωτα.
κἂν λύσῃ δέ τις αὐτόν,
οὐκ ἔξεισι, μένει δέ.
δουλεύειν δεδίδακται.

In quibus non solum *ζητεῖ* v. 5, sed maxime ille versus 8 ***οὐκ ἔξεισι, μένει δέ*** plane ei inventioni debetur cui paruit Musa Catulliana.

Quae qui perspexerit, iam etiam ad Catulli versum 12, cuius sententiam ancipitem proviso fecit poeta:

Hem hic in roseis latet papillis

Amorem confidenter in auxilium vocabit. Duas huius loci interpretationes tolerari posse dixi; utrique autem pari fere modo favet Amor; atque etiam sic aenigma illud stabit nec solutum erit. Si enim inter papillas puellae latere Camerium sumimus, contendi possunt quibus Amorem Meleager compellat Anthol. Pal. V 177: ***οὔ με λέληθας, τοξότα,*** ... ***ὄμμασι κρυπτόμενος*** vel quod dedit sive Plato sive Asclepiades ibid. VII 217: ***ἐπὶ ῥυτίδων ὁ γλυκὺς ἕζετ᾽ Ἔρως.*** Si, quod paullo magis animo adblanditur, papillas rosarum interpretamur, praeclare conspirat Platonis quod ferebatur poema Anthol. Plan. 210 (32 Bergk.) v. 5 ubi deus ecce *εὗδεν ἐν καλύκεσσι ῥόδων;* nec minus carmen Anacreonteum 5:

Στέφος πλέκων ποθ᾽ εὗρον
ἐν τοῖς ῥόδοις Ἔρωτα.
καὶ τῶν πτερῶν κατασχὼν
ἐβάπτισ᾽ εἰς τὸν οἶνον κτλ.

quo loco quia in convivio res agitur, vix in horti rosario, sed potius in corbe rosis pleno consedisse videatur Cupido. Neque ignotum est inter flores Cupidines quam saepe in monumentis repraesentati sint, ea tamen condicione, ut plerumque potius ipsi nectant corollas vel manibus gestent: modo adeas Helbigii Wandgemaelde sub n. 799 et 800 et alia plurima.

IV. De puerorum minutorum nuditate et de Amorum deorum inventione.

Et haec quidem hactenus. Alterum vero peculiare in carmine Catulli quod de Camerio effertur hoc est, quod ***nudum*** esse audimus v. 11; sic certe ibi traditum est: ***nudum reduc;*** ipsum ***reduc*** de quo aptius quam de fugitivo dici possit non video (cf. p. IV); quodsi obiectum verbi huius Camerius est, ***nudum*** ad hunc pertineat necesse est.

comparati apud Theocritum XV 120 et apud eundem VII 177 praedicati *μάλοισιν ἐρευθομένοισιν ὅμοιοι* (cf. Plato c. 32, 2 Bergk.); talis Cupido descriptus est loco celeberrimo Apollonii Rhodi III 114—160. Hinc *parvus Amor* non infrequenter in carminibus obvius.

Alterum commune pusionum et Cupidinum hoc est, quod aut plerumque aut saepenumero gregatim habebantur. Praeplacebat enim in parvulis multitudo. Et id quoque in Cupidinum simulacris quam spisse observetur, non est quod documentis muniam; ex litteris unum locum Bionis decerpsisse sufficiat qui est in Adonidis epitaphio v. 80 sqq., ubi septem numerantur [1]):

ἀμφὶ δέ μιν κλαίοντες ἀναστενάχουσιν Ἔρωτες
κειράμενοι χαίτας ἐπ᾽ Ἀδώνιδι· χὠ μὲν ὀιστώς,
ὃς δ᾽ ἐπὶ τόξον ἔβαιν᾽, ὃς δ᾽ εὔπτερον ἆγε φαρέτραν,
χὠ μὲν ἔλυσε πέδιλον Ἀδώνιδος, ὃς δὲ λέβητι
χρυσείῳ ἐφόρησεν ὕδωρ, ὁ δὲ μηρὸν ἔλουεν,
ὃς δ᾽ ὄπιθεν πτερύγεσσιν ἀνέψυχεν τὸν Ἄδωνιν.

Ita Amores. Congruit vero quod etiam pueri minuti in domibus divitum gregatim ludebant; *πλήθει ἀθύρουσαι τρέφουσιν αἱ γυναῖκες* dicit Cassius Dio XLVIII 44; »turbam« eorum in harena apud Martialem vidimus II 75, 5 (cf. p. XII); cum pluribus una rem habet Octavianus (Suet. c. 83), cum pluribus etiam Tiberius (Sueton. c. 44); *pueruli conlusores* inducuntur apud Spartianum in Severo c. 4, 6; propterea collective *τὰ γυμνὰ* audiunt, *τὰ ψιθυρά* (vide locos infra allegatos).

Iam vero tertium et gravissimum ipsa nuditas est in quo pueruli illi et vivi et arte ficti participabant. Et in monumentis de Cupidinibus hoc valere si exponerem, lignum ego in silvam ferrem. Sic nimirum etiam *nudus Amor* scribitur apud poetas (Propert. monob. 2, 8; Ovid. Am. I 10, 5; Metam. X 516); *γυμνὸς* e. g. apud Moschum in Amore fugitivo v. 15, apud Nonnum Dion. 7, 275; 48, 107; alios [2]). Maximi autem momenti est quod demonstrari potest pueros minutos quos proprie vocamus ipsos quoque et semper quidem, ut videtur, incessisse nudos. Eius rei quamquam multa testimonia praesto non sunt, tamen ita sunt comparata ut pro plurimis haberi possint.

Sic plane scripsit Herodianus in vita Commodi I 17, 3: *ἦν δὲ καὶ παιδίον πάνυ νήπιον τούτων δὴ τῶν γυμνῶν μὲν ἐσθῆτος, χρυσῷ δὲ καὶ λίθοις κεκοσμημένων, οἷς ἀεὶ χαίρουσι Ῥωμαίων οἱ τρυφῶντες.* Vides puerorum simul et numerum et nudationem.

Idem etiam efficiunt verba breviora quibus Cassius Dio LXVII 15 in morte Domitiani usus est: *παιδίον τι τῶν γυμνῶν τῶν ψιθυρῶν*; ponderandus est utique articulus *τῶν*; intelleges certam quasi classem sive speciem fuisse infantium, qui vocabantur *τὰ γυμνά*.

Explicatius Cassius Dio de re eadem feliciter dixit ad annum 38 a. Chr. n., XLVIII 44, ubi haec sunt: *παιδίον τι τῶν ψιθυρῶν οἷα αἱ γυναῖκες γυμνὰ ὡς πλήθει*

---

1) Sex numerantur in pictura illa mortis Adonidis, Raoul Roch. choix tab. 9.

2) Apud Catullum 68 B 134 inducitur Amor *crocea candidus in tunica;* i. e. tam soluta est tunicula, ut candor corporis pelluceret; cf. Vergilii Aen. I 711. Ita nimirum etiam Amores saepe chlamydem habent libere fluentem, cf. e. g. Helbigii Wandgemälde n. 632 sqq.

In Catulli autem poemate vera venustas est et gratia puerilis quae a distorta pumilorum deformitate latissime distat.

Fuit autem deliciarum huiusmodi etiam alterum genus, ad quod provoco, minus illud, si dis placet, crudelis animi et magis innocentis. Viri, saepius etiam mulieres cum pusionibus, qui annos aetatis quattuor vel sex haud excesserant, lusum gerebant, non sine venere. Eos proprie vocari »delicias« olim exposuit Casaubonus ad Suetonii Octav. c. 83.

Et primum accidebat quod hodieque accidit, ut matres suos infantes non vero amore materno educarent,; sed educandos aliis traderent nec nisi pro ludibrio, *καθάπερ παίγνια*, si animus ferebat, manibus et ulnis susciperent; hoc illud est quod vituperat Plutarchus in consolatione ad uxorem c. 6[1]).

Accidebant etiam talia nimirum qualia Theophrastus inter consuetudines tradidit hominum nimis placendi studiosorum (charact. 5): ad cenam enim vocatus aliquis hospitem iubet arcessere infantes; ubi venerunt, patri similiores dicit quam lac lacti et ad se trahens osculatur et ad se consistit; denique cum aliis eorum ludit ipse clamans *ἀσκός, πέλεκυς*, alios in ventre dormire sinit non sine pressu.

At vero etiam alienos infantulos lepidos venustos apud divites ali solitos et in ornamentum vitae adhibitos esse plurimis testimoniis firmabo.

Primus adsit mihi Seneca philosophus qui senex in epist. 12, 3 de Felicione vilici sui filio pauca comminiscitur; nunc quidem hic Felicio decrepitus est; olim autem »pupulus delicium meum factus est«. Vides simul et pupulum et delicium vocatum.

Talis porro infans est apud Martialem IV 87

Infantem secum semper tua Bassa, Fabulle,
Collocat et lusus deliciasque vocat.

Talis etiam Erotion mortua fuit sex annos nata apud eundem Martialem in epitaphio qui legitur V 34. Et cum hac quidem pusa bene componi potest ille *Amaranthio deliciu(s)* in titulo sepulchrali urbis Romae CIL. VI 3967 qui *vixit annis III m. III*; item ille »Gaius venustus« quinque annorum in titulo Romano repetito apud Duebnerum in Anthol. Palat. tomo III append. II 699. Denique »Nicen pupam« — *delicium, vixit annos sexs* — habes CIL. X 5500.

Adde incerti epigramma Anthol. Pal. VII 483 de Callaeschro, qui *νήπιος* diem obierit atque iam *παίγνιον* futurus sit in domo Proserpinae. Adde bimulum infantem (*ὀλίγον βρέφος*) qui mortuus memoratur a Diodoro ibid. VII 632; scilicet de scala parvula parvulus deciderat; et ubi accurrebat »dominus« (*θεῖος ἄναξ*), teneras manus ad eum moriens tetenderat. Novennis puella a Crinagora celebratur ibid. 643 diciturque *ἐράσμιον αἰὲν ἄθυρμα οἰκογενές*, id quod ad delicias plane spectat. Nescio autem an huc etiam referendi sint modicus ille Clitae alumnus ibid. 663[2]) et *μικκὸς Μυρσινὼν, θρέμμα*

---

1) *Τὰς δὲ πολλὰς ὁρῶμεν μητέρας ὅταν ὑπ᾽ ἄλλων τὰ παιδία καθαρθῇ καὶ γανωθῇ, καθάπερ παίγνια λαμβανούσας εἰς χεῖρας, εἶτα κτλ.*

2) quo iure ego talia velut Anthol. Pal. VII 308 praetermittam, non est quod exponam; nec minus titulum CIL. II 3354 ubi humatus esse dicitur *puer serve pronatus plus minus annorum III.*

ποθεινότατον (Anthol. Pal. append. II 170; et vide ibidem 459; 473), et illi »pusilli filii subulci hircosi« apud Martialem X 98, 10.

Certe vero simile quid est in Bissula illa Ausonii; quam et »alumnam« suam Ausonius vocat (XXV 1 ed. Schenkl.) et »virgunculam« (ibid. 2, 2). Et primum quidem dominari Bissula infans dicitur »in eius deliciis cuius bellica praeda fuit« (ibid. 4, 4); Sueba autem est origine, sed Latine loquens (ibid. 4, 11). Ipse vero Ausonius ad eam haec, ibid. c. 5:

Delicium, blanditiae, ludus, amor, voluptas,
Barbara, sed quae Latias vincis alumna pupas.

Ergo Bissula et pupa est et delicium et ludus.

Eiusdem generis pupulum Domitiani alumnum in morte Domitiani partem aliquam egisse narrat Cassius Dio LXVII 15, ubi de imperatore haec: *τὰ ὀνόματα* — eorum scilicet quos necare volebat — *ἐς σανίδιον φιλύρινον δίθυρον ἐςγράψας ὑπὸ τὸ προςκεφάλαιον ἐν τῇ κλίνῃ ἐν ᾗ ἀνεπαύετο ὑπέθηκε· καὶ αὐτὸ παιδίον τι τῶν γυμνῶν τῶν ψιθυρῶν καθεύδοντος αὐτοῦ μεθ' ἡμέραν ἀφελόμενον εἶχεν, οὐκ εἰδὸς ὅ τι φέροι. προςτυχοῦσα δὲ αὐτῷ ἡ Δομιτία τά τε γεγραμμένα ἀνέγνω καὶ ἐμήνυσε κτλ.*

Prorsus idem iisdem coloribus in vita Commodi fusius narratum est ab Herodiano I 17 ubi etiam nomine Philocommodi puerulus ornatur: *ὑπερηγάπα δὲ ὁ Κόμοδος αὐτὸ ὡς συγκαθεύδειν πολλάκις Φιλοκόμοδός τε ἐκαλεῖτο;* simul autem amabatur puer etiam a Marcia amplexante eum et osculante [1]). Eadem denique de »parvulo« hoc per compendium repetiit Lampridius in Commodi vitae c. 9, 3.

In Caesarum palatio haud exiguum numerum horum puerorum, unum autem inter eos facile praedilectum fuisse iam ex his quae composui colligitur. Idem docemur in vita Augusti. De Augusto Suetonius haec (l. l.): *talis aut ocellatis nucibusque ludebat cum pueris minutis, quos facie et garrulitate amabilis undique conquirebat, praecipue Mauros et Syros. nam pumilos atque distortos et omnis generis eiusdem ut ludibria naturae malique ominis abhorrebat.* Vides principem inter »pueros minutos« detentum. Augustus autem »undique conquirebat Mauros et Syros«; id est coemebat nimirum; nec solum Mauros et Syros, sed Alexandrinos quoque emi solitos esse infra nos Statius edocebit. Porro multos sine dubio una habebat princeps; »undique« enim conquisivisse dicitur. Praedilectus autem Augusto pusio unus nomine Sarmentus memoratur apud Plutarchum in vita Antonii c. 59: *ὁ δὲ Σάρμεντος ἦν τῶν Καίσαρος παιγνίων παιδάριον, ἃ δηλίκια Ῥωμαῖοι καλοῦσιν.* Et hoc quidem loco infantulos *παίγνια* nominari observemus; eandem vocem *παίγνια* ex Plutarcho Ad uxorem et ex incerti epigrammate Anthol. Pal. VII 483 supra

---

1) Locus plenus sic procedit: *ἦν δέ τι παιδίον πάνυ νήπιον, τούτων δὴ τῶν γυμνῶν μὲν ἐσθῆτος χρυσῷ δὲ καὶ λίθοις πολυτίμοις κεκοσμημένων, οἷς ἀεὶ χαίρουσι Ῥωμαίων οἱ τρυφῶντες. ὑπερηγάπα δὲ ὁ Κόμοδος αὐτὸ ὡς συγκαθεύδειν πολλάκις· Φιλοκόμοδός τε ἐκαλεῖτο, δεικνυούσης [καὶ] τῆς προςηγορίας τὴν στοργὴν τὴν ἐς τὸν παῖδα τοῦ βασιλέως. τὸ δὴ παιδίον τοῦτο ἄλλως ἀθῦρον, προελθόντος τοῦ Κομόδου ἐπὶ τὰ συνήθη λουτρά τε καὶ κραιπάλας, εἰςδραμὸν ἐς τόν θάλαμον ὥςπερ εἰώθει, τὸ γραμματεῖον* (in quo scilicet quos occisurus erat Domitianus conscripserat) *ἐπὶ τοῦ σκίμποδος κείμενον ἀνελόμενον ἵνα δὴ παίζειν ἔχοι, πρόεισι τοῦ οἴκου. κατὰ δέ τινα δαίμονα συνήντα τῇ Μαρκίῃ. ἡ δέ (καὶ αὐτὴ γὰρ ἔστεργε τὸ παιδίον) περιπτύξασα καὶ φιλοῦσα τὸ γραμματεῖον ἀφαιρεῖται, δεδοικυῖα [δὴ] μὴ τι τῶν ἀναγκαίων ὑπὸ νηπιότητος [ἀγνοοῦν] παῖζον διαφθείρῃ.*

attulimus (p. X); praecise idem sibi vult quod Ausonius Bissulam *ludum* vocat et *lusus* illi Bassae apud Martialem IV 87, 2.

Cum hac autem affectione, qua erga teneros infantes praeminet Augusti animus, nexum habebat ni fallor molliculus eius et nimius amor nepotulorum. »Gaium et Lucium adoptavit domi per assem et libram emptos a patre Agrippa tenerosque adhuc ad curam rei p. admovit .... neque cenavit una nisi ut in imo lecto assiderent neque iter fecit nisi ut vehiculo anteirent aut circa adequitarent« (Suet. Octav. 64). Prae ceteris vero digna est quae hic adferatur ex Suetonio Calig. 7 narratiuncula de filiolo Germanici uno qui quidem cum obiret, iam »puerascebat insigni festivitate«: »cuius effigiem habitu Cupidinis in aede Capitolinae Veneris Livia dedicavit, Augustus in cubiculo suo positam, quotiensque introiret, exosculabatur« [1]).

Hactenus de Augusto. De iisdem autem deliciis etiam certiores nos facit Suetonius in vita Tiberii c. 44; nam etiam ibi sunt »pueri primae teneritudinis«; pisciculos eos vocabat Tiberius; quas autem nequitias in iis commisisse principem relatum sit, non iterabo; apud auctorem videri possunt.

Denique Augustus ne primus quidem Romae extitit qui pupos alebat. Iam ante eius imperium anno 38 a. Chr. n. ibi non infrequentes fuisse suadet Cassius Dio XLVIII 44, ubi in nuptiis Octaviani et Liviae tale παιδίον ita inducitur, ut non Octaviani, sed Liviae proprium fuisse appereat (cf. p. XVIII). Constat igitur iam tum in domo Claudii Neronis receptum fuisse hoc genus ludicri.

Iam vero absolvimus quod erat propositum; testimoniorum certe collationem sat numerosam exhibuimus. Eorum agmen clauditur exemplo uno, quod reservavimus, apto illo quidem, quo demonstretur etiam populum ipsum his venustatibus favisse videri. Scilicet publice quoque et in harena puerulis misellis uti non dedignati sunt Romani; hanc tristem de iis fabellam Martialis tradidit II 75, 5 sqq.; leo mansuetus subito in rabiem revertit:

> Nam duo de tenera puerilia corpora turba,
> Sanguineam rastris quae renovabat humum,
> Saevus et infelix furiali dente peremit;
> Martia non vidit maius harena nefas.

Itaque tenellorum alumnorum plena »turba« sive caterva fuit in amphitheatro, fortasse Amorum habitu exornata (solent nempe Amores ludere cum leonibus), quae harenam leoni renovabat. Minutos fuisse etiam inde colligitur, quod cum clarissimis lupae alumnis Romulo et Remo eos contendit Martialis versu 10. Nescio autem num simulacrum quoddam huc referre concedatur, sculptum in marmore, quod curriculum ostendit in circo maximo, puer autem unus cum corbe ministerium facit; an harenam renovat? vide Gerhard, Ant. Bildwerke tb. 120 n. 2 [2]). Nempe etiam in sarcophago Florentino qui certamina Amorum colluctantium exhibet, unus est manibus ferens corbulam viderique potest harenam effundere velle (cf. Duetschke, Ant. Bildwerke in Oberitalien III n. 336).

---

1) Effigiem alicuius nepotulorum Augusti agnoverunt viri periti in capite marmoreo Matritensi de quo adeundus Aem. Huebner Die antiken Bildwerke in Madrid, p. 227, 502.

2) Recensuit hoc monumentum Aem. Huebner in Annal. inst. t. 35 p. 141.

III. De puerorum parvitate iocose celebrata.

Iam vero in carmine Catulli de quo agitur tria sunt quae ponderare intersit. Et primum quidem summus ibi iocus aperte in parvitate et levitate amici posita est; inveniri Camerius non potest, quia quo quis minutior, eo facilius absconditur. Mirati sunt interpretes quod *in libellis* quaesiit eum poeta (v. 4); »in tabernis bibliopolarum« supponebant; quod equidem interpretamentum praefracte reicere non ausim [1]); dubitari tamen possit an non puer ipso librorum volumine involutus evanuisse dicatur. Quod si placebit, plenior sensus hic erit: Catullus omnes libelliones qui ad viam erant adiit et ibi in omnibus voluminibus quaesivit Camerium.

Certius argumentum est quod latere eum femellae dicunt *in roseis papillis* (v. 12); quae verba per se amoenissima explicatum admittunt bifarium atque diversum. Et libidinosius quidem hoc erit, si quis Camerium inter ipsas papillas mulierculae eius, quae loquitur, sese applicasse arbitretur; quod si fecit, id vel summam exiguitatem eius denotat; inter papillas enim facilius commorabitur qui trimulus est quam qui sexennis, a decenni iam prorsus id alienum foret. Altero vero, qui admitti possit, explicatu prorsus eodem cogimur; pulchre autem eum indicavit Ellisius. Papillae quidem puellarum ut niveae, candidae, lactentes audire solent, ita tamen etiam roseas vocari condonandum est; nihilominus hoc quod est *roseus* de rosis ipsis usurpatum esse potuit. Statuamus de corollariis puellis quasve stephanopolidas Graeci nuncupant esse sermonem [2]); »papillae« vero etiam galeros florum significabant, adprime rosarum; si dubitas, adeas Pervigilium Veneris (v. 14 et 21) et anthol. Lat. Ries. 84, 3. Roseae papillae igitur possunt esse rosarum galeri. Flores corollasque meretriculae in calathis habebant; atque iam ibi sub rosis vel adeo »in rosis« puerulum celatum esse iocari videntur; nec vero ostendunt Camerium neque reddunt Catullo. Et ambiguitatem hac quoque in re cum studio sectatum esse poetam confido; utitur enim omnino more aenigmatico. Utramvis autem harum interpretationum sequeris: minutulus semper evadet Camerius.

Nunc de exiguitate et harum deliciolarum et pumilionum paullo copiosius disserendum erit.

---

1) Usum eum quo Graeci dicebant ἐν τοῖς ἰχθύσι (Aristoph. Vesp. 755) sim., imitatos esse Romanos adhuc non declaratum est quod recte Handius monet l. l. p. 10. In Priapeo 2 v. 2 carmina »libello non digna« eo sensu dicuntur ut »non digna« sint quae »in libri formam redacta publicentur«. Locus autem Martialis V 20, 8 et 9

Sed gestatio fabulae libelli
Campus porticus umbra Virgo thermae

ita compositus est, ut in versu posteriore tantummodo l o c a amoena, in priore o c c u p a t i o n e s iucundae componantur: ergo nullam commendationem haberet si quis »libellos« hoc loco pro tabernis ipsis acciperet; interpretandum est: gestatio in via, fabulae hominum notorum, libellorum lectio, deinde campus eqs. De Virginis significatu exposuit Friedlaenderus ad l.

2) Iuvat hic in memoriam revocare sarcophagum Florentinum feminae stephanopolidis, quae sic ibi exhibita est ut lugeatur a pusis pennatis sive Amoribus; cf. Duetschke, Antike Bildw. in Oberitalien II n. 398.

Et semper quidem plurimum ioci in exaggeratione constitit. De parvitate corporis a poetis irrisoriis in prodigium usque adaucta primum conferantur mihi poematia duo barbara aetatis infimae, quae sunt De Abcare servo dominico, Anthol. Lat. Ries. c. 209; quae quidem in editionibus perperam pro uno carmine venum ire solent; nos praefatiunculam et epigrammata duo discernimus [1]):

Regius est Abcar servus, palus [2]) hispidus ursus
Rana nanus strobilus palmus zeloceca cilindrus.

I.

Exigui piperis formam vix corpore comples;
Pulicis e corio vestit te gunna profusa.
Ad maratros dabitur grandis formica caballus.
Polveris ut pilula brevis es, ut glomus hic erras.
Ast ubi dormieris, caveat castissima coniunx,
Erres ne subito mistus sub nocte tomento.

II.

Lendis forma tibi, statu non transilis ova,
Aequalis piperi, par est tibi forma cumini.
Fasciarii pondus, longi pars summa telonis.
Sic sepiam pelagus crispanti vertice gestat,
Sic niger inpellit pipulas de stercore zinzar
Araneosque leves [digitis] pendens in stamine bulla.

Hic vero barbarus de Abcare versifex ex Graecorum epigrammatum irrisoriorum conditoriis mirabilia sua prompsit; nobis ex anthologiae Palatinae libro XI haec quae sequuntur delibasse sufficiat; plurima autem eius generis Lucilio poetae debentur:

Lucilius c. 88 parvulam Erotion memorat, quam ludentem rapuit culex; idem c. 95 parvum Macronem quem mus pede traxit; idem c. 99 parvum Proclum qui ad ignem accessit; fumus autem eum tollit per fenestras in aerem. Idem c. 104 Menestratum inducit qui equitatur in formica; decidens perit sicut Phaeton (res similis c. 392 de Adrasto legitur, qui Bellerophonti comparatur). Idem porro c. 106 palea leviorem Chaeremonem, qui araneae pedibus complicatur, mox per stamen eius descendit. Nicarchus autem c. 110 de tribus pumilis haec: Hermon transiit per acus foramen, Demas ab aranea ex tela suspenditur, Sosipater omnino cerni nequit (cf. ibidem cc. 111 et 407). Lucilius denique c. 265 de Gaio refert tam pusillo ut militare non queat nisi contra mures vel pulicum equitatum (ψυλλῶν ἱππικόν).

Quae omnia qui contempletur, si etiam *Massula* et *Ἀττάραχος* cognomina infantulis indita fuisse viderit (in titulo Bonnensi, v. Catalogi inscr. Bonnens., 1876, n. 116), haud inepte coniciet his quoque cognominibus ilocaliter indicari parvitatem; sic *polveris pilula* et *glomus* de Abcare legitur v. 6.

---

1) Duo esse maxime demonstrat piperis mentio duplex v. 3 et 10 (alteram tollere conatus est Baehrensius). Et versus quidem 1 et 2 separandi quasi thema; in iis per tertiam personam de Abcare dicitur; carmina ipsa senos quodque versus habent; in iis autem per alteram personam de eodem Abcare agitur.

2) An φάλλος intellegendus est, qui plurimum valuit in pygmaeis? cf. κύλινδρος v. 2.

Nec mirum ne in artis quidem operibus nugas similes iocosas prorsus deesse; ad quod disputandum postea sermo recurret, ubi de pupulorum brevitate supplementum dabitur (p. XXIV), hic omnino in hominibus adultae aetatis facetam quandam magnitudinum atque staturae contrapositionem et repugnantiam placuisse commemoro nec nisi unius potissimum pictae tabulae minus lascivae mentionem inicio, in qua Iovis cum Iunone conubium descriptum esse verissima coniectura est; et deorum quidem grandes sublimesque figurae; ad Iovis latus vero homunciones tres assederunt inmani exiguitate insignes (v. Raoul Rochette choix de peint. tab. 1; cf. Helbig Wandgem. n. 114); *Δακτύλους* deos agnoscimus sive Digitos, quorum parvitatem ut nomen indicat, ita expressit pictura. Simile est quod a Timanthe pictus erat »Cyclops dormiens in parvola tabella, cuius et sic magnitudinem exprimere cupiens pinxit iuxta Satyros thyrso pollicem eius metientis» (Plin. 35, 74).

Quodsi ad Camerium tandem retrospectamus, fatebimur Catullum ipsum quoque in Camerio celebrando exaggerandi studio se dedidisse; quod enim »in libellis« vel quod »in roseis papillis« latere eum refert, plane id risum concitat et Lucilii illas facetias paene adaequat. Atque iam oxymoron efficacissimum et ad aenigmatis vim augendam aptissimum in eo agnoscimus, quod clamat Catullus v. 13:

Sed te iam ferre Herculei labos est!

Ecce alter Christophorus. Denique non sine lepido acumine parvulus hic in »Magni« ambulatione quaeri dicitur v. 6.

Quid vero' de ipsa totius carminis Catulliani inventione censebimus? quae quidem sic consummatur: Puerulus fugitivus est; frustra a domino suo sive altore anquiritur. Similia circumspiciamus (nec frustra ea quidem) Cameriusque quis fuerit, etiam inde docebimur. Et primum quidem Lucilius haec, anthol. Pal. XI 105:

Τὸν μέγαν ἐζήτουν Εὐμήκιον· ὃς δ' ἐκάθευδεν
μικρῷ ὑπ' ὀξυβάφῳ τὰς χέρας ἐκτανύσας.

Desideratur minutus; anquiritur; sub acetabulo tandem investigatur [1]).

Neque vero res humanas derelinquere haesitemus, neque reformidemus volatum altiorem; iam enim ad Amorem deferimur pennigerum deum. Matris enim quae filio parvulo pro *παιγνίῳ* saepe utatur, egregium atque divinum exemplum Venerem ipsam cum Cupidine nobis proposuit antiquitas. Hic Cupido quo minutior fingebatur, eo magis ad rem facit quam tractamus. Quoque maiorem Amorum catervam ars formabat, eo magis etiam in hominum vita quam late harum rerum cura delicata patuerit, declaratur. Iam hoc loco cui non in mentem incidet ille »Amor fugitivus« quem claro carmine Moschus celebravit? incipit autem hunc in modum:

Ἁ Κύπρις τὸν Ἔρωτα τὸν υἱέα μακρὸν ἐβώστρει·
Εἴ τις ἐνὶ τριόδοισι πλανώμενον εἶδεν Ἔρωτα κτλ.

Vagatur Amor *ἐνὶ τριόδοισι* velut per plateas Camerius. Et invenire perfugum ut Venus desperat, ita desperat Catullus.

---

1) Nolo tacere etiam inter anaglypha urbis Romae fragmentum esse ubi vir pusionem prehendere videtur, de quo dixit Matz Antike Bildwerke in Rom sub n. 4046.

Sed etiam ex Anacreonticis carmen 19 in comparationis usum transcribo; quod sic procedit:

Αἱ Μοῦσαι τὸν Ἔρωτα
δήσασαι στεφάνοισιν
τῷ Κάλλει παρέδωκαν·
καὶ νῦν ἡ Κυθέρεια
ζητεῖ λύτρα φέρουσα
λύσασθαι τὸν Ἔρωτα.
κἂν λύσῃ δέ τις αὐτόν,
οὐκ ἔξεισι, μένει δέ.
δουλεύειν δεδίδακται.

In quibus non solum *ζητεῖ* v. 5, sed maxime ille versus 8 *οὐκ ἔξεισι, μένει δέ* plane ei inventioni debetur cui paruit Musa Catulliana.

Quae qui perspexerit, iam etiam ad Catulli versum 12, cuius sententiam ancipitem proviso fecit poeta:

Hem hic in roseis latet papillis

Amorem confidenter in auxilium vocabit. Duas huius loci interpretationes tolerari posse dixi; utrique autem pari fere modo favet Amor; atque etiam sic aenigma illud stabit nec solutum erit. Si enim inter papillas puellae latere Camerium sumimus, contendi possunt quibus Amorem Meleager compellat Anthol. Pal. V 177: *οὔ με λέληθας, τοξότα, … ὄμμασι κρυπτόμενος* vel quod dedit sive Plato sive Asclepiades ibid. VII 217: *ἐπὶ ῥυτίδων ὁ γλυκὺς ἕζετ' Ἔρως.* Si, quod paullo magis animo adblanditur, papillas rosarum interpretamur, praeclare conspirat Platonis quod ferebatur poema Anthol. Plan. 210 (32 Bergk.) v. 5 ubi deus ecce *εὗδεν ἐν καλύκεσσι ῥόδων;* nec minus carmen Anacreonteum 5:

Στέφος πλέκων ποθ' εὗρον
ἐν τοῖς ῥόδοις Ἔρωτα.
καὶ τῶν πτερῶν κατασχὼν
ἐβάπτισ' εἰς τὸν οἶνον κτλ.

quo loco quia in convivio res agitur, vix in horti rosario, sed potius in corbe rosis pleno consedisse videatur Cupido. Neque ignotum est inter flores Cupidines quam saepe in monumentis repraesentati sint, ea tamen condicione, ut plerumque potius ipsi nectant corollas vel manibus gestent: modo adeas Helbigii Wandgemaelde sub n. 799 et 800 et alia plurima.

IV. De puerorum minutorum nuditate et de Amorum deorum inventione.

Et haec quidem hactenus. Alterum vero peculiare in carmine Catulli quod de Camerio effertur hoc est, quod *nudum* esse audimus v. 11; sic certe ibi traditum est: *nudum reduc;* ipsum *reduc* de quo aptius quam de fugitivo dici possit non video (cf. p. IV); quodsi obiectum verbi huius Camerius est, *nudum* ad hunc pertineat necesse est.

Iam vero nuditatem in pusionibus sive »puttis« quos hodierni vocant Itali [1]), quasi primariam virtutem esse quis ignorat? Cogitemus artem christianam et ipsum Christum deum infantem. Saeculo decimo tertio Nicolaus Pisanus in cancella sui oppidi eum in matris sinu parvulo chitone induit idemque sibi praescripsit Guidus Sienensis in imagine ecclesiae S. Domenici. Anteceperat olim hanc verecundiam ars christiana catacumbarum. Idem vero Nicolaus et posteriores deinceps quo magis elegantiarum antiquarum studium et pulchri sensum excolebant et ad culmen artis adscendebant, eo magis nudum divinum puerum repraesentare pro lege habuerunt; et tunc ipsum etiam Amorum et angelorum geniorumve minusculorum rursus effloruit ubera conceptio; scilicet in inpubere nuditas simplicem venustatem sine offensa et quasi sanctitatem habet.

Nos vero in ipsis Amoribus contemplandis diutius detineamur necesse erit. Antiquitas enim ut in aliis rebus multifariis, ita in hac quoque corporis infantium conformatione et exornatione inmortali suo exemplo praeivit. Amorum quippe populus minutus imperatoriae praecipue aetatis monumenta plurima dulcissimis suis simulacris exhilaravit; ludunt lusus sive inanes sive dissimulantes gravitatem; circumvolitant vitam humanam geniorum instar et ipsam hanc vitam per deminutionem exprimunt. Cuius rei et notitia et admiratio sane pervulgata est; non satis autem mirari potui, quod, qui de Amoribus egerunt, neque quaesiverunt, unde tandem ars et poesis antiqua in eorum inventionem inducta sit, neque omnino respexerunt vitam communem ex qua quasi unico fonte omnis artis cogitatio redundare et emanare solet. Quin etiam ars quasi speculum vitae est [2]). Amorum autem repraesentationem et usum »puerorum minutorum« artissime nexa esse facile apparebit.

Et primum inter ambos commune hoc est, quod infantes sunt sextum annum haud facile supergredientes (»nondum omni dente renato«, Iuvenal. 14, 11). Itaque ipsae Cupidinum imagines quo plures sunt, eo luculentius illustrant, quantus harum deliciarum amor etiam in vita fuerit. Et tam pusillum Amorem esse ut in rosis lateret vel in rugis genarum insideret supra vidimus; sic etiam apud Horatium »excubat in genis«. Haec eius staturae imminutio invaluisse fere videtur inde a Ptolemaeorum saeculo et ab arte et poesi Alexandrina. Etenim huius prosapiae aperte sunt illi *κῶροι Ἔρωτες* cum lusciniis

---

1) Latinus sermo offert quidem vocem *putillus* apud Plautum Asin. 694, syllaba prima breviata apud Varronem Menipp. 568 (?), sed eam utrobique de avibus usurpatam neque vero ut puerum significet, sed solam parvitatem; praeclare conspirant glossaria in quibus cum *puellus παις* reddatur, *pupus βρεφος*, *pupior παιδευομαι* (gl. latino-graecae ed. Goetz. p. 164, 22; 165, 20; cf. glossae nominum II p. 590 Goetz. *pupus* : *parvulus puer*), contra *puti* non explicatur nisi *μικροι*, iterum *putus μικρος*, *αὐτος* (gl. latino-graecae p. 165, 43). Ergo non pueri ipsi *puti* dicebantur, sed parvi omnino. Apparet etiam hac via corroborari sententiam meam qua olim ex Vergilii catal. 9, 2 eliminari iussi vocem *putus* in prooemio Marpurg. 1883/4 »De participiis perfecti« eqs. p. 13 adn. 2. Neque scio an satis iam tuta sint quae disputavit G. Groeber in Arch. lexic. IV p. 453 sq. (cf. etiam Koerting Lat.-roman. Woerterbuch a. 1891) de *putto putta* Italorum: »das erst in der Renaissance erscheint .... es ist offenbar das Virgilische *pŭtus* (!) (Plautus *pŭtillus*) und gelehrtes Lehnwort«. Ceterum de vocum *putus putillus* mensura cf. quae iudicavi l. l.

2) Hunc locum communem inter antiquos eleganter disputavit Apuleius de magia c. 14.

comparati apud Theocritum XV 120 et apud eundem VII 177 praedicati *μάλοισιν ἐρευθομένοισιν ὁμοῖοι* (cf. Plato c. 32, 2 Bergk.); talis Cupido descriptus est loco celeberrimo Apollonii Rhodi III 114—160. Hinc *parvus Amor* non infrequenter in carminibus obvius.

Alterum commune pusionum et Cupidinum hoc est, quod aut plerumque aut saepenumero gregatim habebantur. Praeplacebat enim in parvulis multitudo. Et id quoque in Cupidinum simulacris quam spisse observetur, non est quod documentis muniam; ex litteris unum locum Bionis decerpsisse sufficiat qui est in Adonidis epitaphio v. 80 sqq., ubi septem numerantur[1]):

ἀμφὶ δέ μιν κλαίοντες ἀναστενάχουσιν Ἔρωτες
κειράμενοι χαίτας ἐπ' Ἀδώνιδι· χὣ μὲν ὀιστώς,
ὃς δ' ἐπὶ τόξον ἔβαιν', ὃς δ' εὔπτερον ἆγε φαρέτραν,
χὣ μὲν ἔλυσε πέδιλον Ἀδώνιδος, ὃς δὲ λέβητι
χρυσείῳ ἐφόρησεν ὕδωρ, ὁ δὲ μηρὸν ἔλουεν,
ὃς δ' ὄπιθεν πτερύγεσσιν ἀνέψυχεν τὸν Ἄδωνιν.

Ita Amores. Congruit vero quod etiam pueri minuti in domibus divitum gregatim ludebant; *πλήθει ἀθύρουσαι τρέφουσιν αἱ γυναῖκες* dicit Cassius Dio XLVIII 44; »turbam« eorum in harena apud Martialem vidimus II 75, 5 (cf. p. XII); cum pluribus una rem habet Octavianus (Suet. c. 83), cum pluribus etiam Tiberius (Sueton. c. 44); *pueruli conlusores* inducuntur apud Spartianum in Severo c. 4, 6; propterea collective *τὰ γυμνὰ* audiunt, *τὰ ψιθυρά* (vide locos infra allegatos).

Iam vero tertium et gravissimum ipsa nuditas est in quo pueruli illi et vivi et arte ficti participabant. Et in monumentis de Cupidinibus hoc valere si exponerem, lignum ego in silvam ferrem. Sic nimirum etiam *nudus Amor* scribitur apud poetas (Propert. monob. 2, 8; Ovid. Am. I 10, 5; Metam. X 516); *γυμνός* e. g. apud Moschum in Amore fugitivo v. 15, apud Nonnum Dion. 7, 275; 48, 107; alios[2]). Maximi autem momenti est quod demonstrari potest pueros minutos quos proprie vocamus ipsos quoque et semper quidem, ut videtur, incessisse nudos. Eius rei quamquam multa testimonia praesto non sunt, tamen ita sunt comparata ut pro plurimis haberi possint.

Sic plane scripsit Herodianus in vita Commodi I 17, 3: *ἦν δὲ καὶ παιδίον πάνυ νήπιον τούτων δὴ τῶν γυμνῶν μὲν ἐσθῆτος, χρυσῷ δὲ καὶ λίθοις κεκοσμημένων, οἷς ἀεὶ χαίρουσι Ῥωμαίων οἱ τρυφῶντες.* Vides puerorum simul et numerum et nudationem.

Idem etiam efficiunt verba breviora quibus Cassius Dio LXVII 15 in morte Domitiani usus est: *παιδίον τι τῶν γυμνῶν τῶν ψιθυρῶν*; ponderandus est utique articulus *τῶν*; intelleges certam quasi classem sive speciem fuisse infantium, qui vocabantur *τὰ γυμνά*.

Explicatius Cassius Dio de re eadem feliciter dixit ad annum 38 a. Chr. n., XLVIII 44, ubi haec sunt: *παιδίον τι τῶν ψιθυρῶν οἷα αἱ γυναῖκες γυμνὰ ὡς πλήθει*

1) Sex numerantur in pictura illa mortis Adonidis, Raoul Roch. choix tab. 9.

2) Apud Catullum 68 B 134 inducitur Amor *crocea candidus in tunica;* i. e. tam soluta est tunicula, ut candor corporis pelluceret; cf. Vergilii Aen. I 711. Ita nimirum etiam Amores saepe chlamydem habent libere fluentem, cf. e. g. Helbigii Wandgemälde n. 632 sqq.

ἀθύρουσαι τρέφουσιν. Habes ecce hic quoque nudorum multitudinem; et apertum est inesse in his verbis semper nudos fuisse alumnos.

Sic nudum etiam Camerium Catulli vidimus [1]).

Quae tandem qui cognoverit, si legerit apud Philostratum Imag. VI inductam *γυμνὴν ἀγέλην* Amorum et apud Propertinum II 29 illam *turbam minutam, sed nudi fuerant*, nonne ad ipsa *παιδία γυμνὰ ψιθυρὰ οἷς ἀεὶ χαίρουσι Ῥωμαίων οἱ τρυφῶντες* mentem vel invitus referet?

Quid? quod argumenta idonea affluentia ne nunc quidem exhausta sunt. Nam etiam ipsa artis monumenta et licet et interest ad testimonium excitare. Nempe a pictoribus sculptoribus p u s i etiam s i n e a l i s haud infrequenter formati sunt.

Nonnulla igitur pusorum alis carentium exempla ex artis inventariis hic congeram quae fortuito mihi se obtulerunt [2]); qui opera dedita et cura circumspectiore venabitur, multo plura et et aptiora ad probandum facile indagabit.

Primum quidem talia simulacra apponam, in quibus de Amore quominus quis cogitet plurimum abest. Et testantur ea quidem claro concentu pusionum apud antiquos amorem; multa autem ad fabularem historiam pertinent; alia infantes quoscumque obgerunt; in nonnullis autem certe etiam deliciolae ipsae agnoscendae sunt. Sin autem nudos dixero, interdum etiam paene nudos tunica retecta intelleges.

Tales sunt Iuppiter infans cum Amalthea e. g. in notissimo anaglypho Laterani, Plutus infans in Pacis brachio Monacensis, Mercurius infans (Clarac IV tb. 655), Hercules et Iphicles infantes (Clarac V tb. 781 n. 1955 sqq.; Gazette archéol. I, 1875, p. 66 sq., tb. 16); Romulus et Remus sub lupa (cf. Bachofen, Annal. inst. t. 40 p. 421 sq., 41 p. 288 sq.); Achilles educatus in tabula marmorea Musei Capitolini; Bacchus puer (Clarac IV tb. 673—677; Engravings from ancient marbles Musei Britannici XI pl. 38); idem educatus apud Millin M. G. t. 59 n. 229; idem apud Gerhard tb. 312 n. 1—13, ubi cum lepore ludit n. 12, scalam ascendit n. 5 sicut infantulus ille apud Diodorum (supra p. X); quamquam haecine iure ad Bacchum sive Iacchum rettulerit Gerhard, summam dubitationem habet. Adde quod filioli Medeae atque Alcestidis in sarcophagis simili modo investes cernuntur; adde Harpocratis idola (Clarac IV tb. 763; Jahrbb. des arch. Instit. t. V, archaeol. Anzeiger p. 155 sq. sub n. 1 et 2).

Et hactenus exempla divina sive fabulis debita. Ceterum pupuli omnino sine alis nuduli si quis uno conspectu complecti velit quam saepe figurati sint, percenseat e. g.

---

1) Pusillus Macro apud Lucilium anth. Pal. XI 95 ψιλὸς quidem dicitur:

ὃς δ' ἐν τῇ τρώγλῃ ψιλὸς τὸν μῦν ἀποπνίξας.

Sed licet ψιλὸς etiam pro vestibus carente interdum scribatur (Lucian. dial. mort. 10, 1; 4), tamen interpretandum erit nimirum »sine armis.« — Abcarem, de quo supra dictum est, vestit sane »gunna profusa« (v. 4); sed hic nanus est, non pupulus (v. 2).

2) De infantium in arte antiqua repraesentatione summatim olim verba fecit K. Levezow in Amaltheae Boettigeri t. I p. 175; postea J. Bachofen in Annal. instit. t. 41 p. 299 sq.; A. Furtwaengler in »Eros in der Vasenmalerei«, Monac. 1875; idem in »Der Dornauszieher und der Knabe mit der Gans«, Berol. 1876 (Virchow et Holtzendorff, ser. XI).

statuaria eiusmodi opera urbis Romae quae Matzius enarravit in Antike Bildwerke i Rom sub n. 1115—1166, inter quae multa sunt, quae ad puteal aquasve salientes exor nandas adhibitos demonstrent. Quae quidem singillatim in censum vocare nolo; ectyp praestitit Clarac IV tb. 647; 648; 650 A; 651; 666 E; 755; 756; 761 C; V tb. 874 (n. 2227 A sqq. Multa etiam aliunde adici possint: pusus cum simia apud Helbigiun l. l. 1417; infans cum bulla apud Guigniaut relig. de l'antiqu. t. IV n. 582. Gallo gallinaceos ad pugnam incitant apud Clarac II tb. 200 n. 225; quattuordecim lusun varium agentes in sarcophagi anaglypho dedit Clarac II tb. 187 n. 223. Nudi interdun in summo sarcophago adsident[1]); interdum ab anaglyptica compositione eos eximeban vel tamquam partem extraneam eius esse volebant marmorarii[2]); item in columna Igelensis — apud Treveros — parastatis angularibus stantes salientes exsculpti sunt; ne solet huius columnae anaglyptarius repraesentare quae a vita Secundiniorum alien fuerunt.

In his et similibus unus quisque secum reputet quam saepe ex ipsa vivida deli ciarum observatione artis consilium profectum sit; scilicet ex divitum plerumque mandat tales imagines perficiebantur. Eodem pertinere quam maxime videtur Boethi clarissimu infantulus anserem strangulans, cuius exemplum exhibui in tabula II huiu libelli; eodem etiam statua elegantissima infantis sive talis sive nucibu ludentis anno 1878 eruderata de qua disputatum est in Bullett. della commiss. arch commun. di Roma a. 1882 p. 55 sqq.; cf. Helbig Führer I n. 581; iteravit Baumeister unde ego desumpsi; vide tabulam meam VII; item Berolinensis statua pueruli astraga lizontis (cf. K. Levezow in Amalthea I tab. V); item Viennensis statua infantium duorun ita rixantium ut alter alteri morsu inhaereat, de qua vide Gazette archéol. IV, 1878 pl. 20[3]); adde pueros rixantes in British marbles II n. 31; item figura illa dulcissim delineata apud Clarac IV tb. 749 C n. 1949 A. Ex terrae coctae fictilium numero Pompeianorum unus testis producatur mihi pupus simplex stans, nulla re insignitus nis aetatulae teneritudine et nudatione corporis[4]). Ipsa haec vita est simulacris condita qui aspexerit, non dubitabit. Praeivisse autem olim fertur Polycletus qui »pueros tali nudos ludentes fecit«; qui quidem collocabantur in ipso Titi imperatoris atrio (Plin. 34, 84) et placere sane tale argumentum debuit Titi saeculo.

Utilissima et ad nostrum propositum apposita quam maxime imago est in anaglypho quod extat in hortis villae Pamfili, expresso apud Gerhard. tb. 108 n. 2[5]), unde repeti in tabula IX huius libelli. Homines novem adultae aetatis, iuvenes sex, puellae tre symposium habent in lectis reclinati; simul autem infantuli nudi sex circumagunt au sub lectis humi degentes aut a viris vel feminis occupati; et unus quidem infans vinun

1) cf. e. g. Clarac IV tb. 762 A n. 1873 et 1873 C, item tb. 762 B n. 1873 D.

2) Exemplo sint sarcophagi apud Duetschke I n. 68; 70; 137; III 29; al.

3) cf. Clarac V tb. 880; sine alis sunt nimirum; neque rationem omnino habet, quod Villefossiu editor l. l. de Amoribus duobus, qui vocantur Ἔρως et Ἀντέρως, cogitat.

4) cf. R. Kekulé Die antiken Terracotten I tb. 34.

5) cf. Gerhard »Text« p. 351; Matz l. l. n. 2331.

sorbet (idem faciebat Sarmentus ille Augusti, vide infra p. XXVI sq.), alteri patera ligurienda porrigitur, alius tollitur brachiis et uvam praebet ei muliercula, quartus, ut particeps fiat potionis, tacitus precator manum tollit. Et iuvenes Satyros esse sollemnes ea modestia significavit artifex, vix ut sentias. Ceterum haec quoque ipsa vita est. Sic mihi, sic in domibus procerum ludicri causa adhibitam esse confidas multitudinem puporum quos *παίγνια* dicebant. Item in convivio potans infantulus detegitur apud Clarac II tb. 225 n. 161. Illud vero an alio verti potest, quod in ipsis Amoris et Psyches nuptiis, ubi pennatae ad unum omnes figurae cernuntur, sub lectulo tale *παίγνιον* alis destitutum perparvum demissum sedet uvam admordens? vide anaglyphum repetitum apud Guigniaut l. l. n. 409; Baumeister n. 1610. Qua in re recordemur *τὰ παιδία τὰ γυμνὰ* praesto fuisse etiam in nuptiis Liviae et Octaviani, quod docet Cassius Dio XLVIII 44; ceterum de Septimii Severi epulis privatis sic incipit narrare Spartianus c. 4, 6: *in his hortis cum humi iacens epularetur cum filiis* (Caracallo et Geta) *parca cena, pomaque adposita maior filius, qui tunc quinquennis erat, conlusoribus puerulis manu largiore divideret* eqs. Habes en ad epulas admissum gregem puerulorum, quibus mala in parca cena dividuntur. Sunt autem hi minus deliciae domini quam filii conlusores.

Hinc vero ut orbem compleam, ad Amorum rursus similitudinem transitus conceditur. Et primum propero ad statuam tandem Nili Vaticanam exhibitam in tabula III huius commentarioli, in qua pusi — numero sedecim — formicarum ritu molliter ac delicate grande Fluvii corpus circumlusitant. Cuius tamen inventionis ne Vaticanam statuam unicum testem putemus, simillimae etiam extant Parisiis, apud Anglos, alias, asservatae: vide modo Clarac IV tb. 745 n. 1812, tb. 748 n. 1811 et 1813, tb. 749 C n. 1811 B. Et hi quidem pusi ab altitudine *πήχεις* appellati sunt sicut parvus homullus *δίπηχυς* Anthol. Pal. XI 108, Abcar *palmus* audit l. l. v. 2; numerantur autem sedecim, quia Nilus evagans totidem cubita non exsuperabat [1]). Describendam huiusmodi effigiem olim sibi elegit Philostratus Imag. V, et paucis saltem aurem ei praebeamus: *περὶ τὸν Νεῖλον οἱ πήχεις ἀθύρουσι* (cf. *ἀθύρουσαι* apud Cassium Dionem XLVIII 44) *παιδία ξύμμετρα τῷ ὀνόματι, καὶ ὁ Νεῖλος αὐτοῖς ὑπεργάνυται. προςάγεται οὖν … βρέφη ἁπαλὰ καὶ μειδιῶντα, μετέχειν δὲ οἶμαί τι αὐτὰ καὶ τοῦ λάλου· καὶ οἱ μὲν τοῖς ὤμοις αὐτοῦ ἐφιζάνουσιν κτλ.* Quoniam vero pusi Nilotici etiam cum crocodilis ibi rem habent, non adferre nolo imaginem admirabilem Musei Britannici (Engravings X tb. 27), exiguam statuam dico pueri unius investis, origine aut Aegypti aut Aethiopici, qui in crocodilo audacissime cernuat.

Deinde vero locum eundem de Nili imagine Lucianus in usum suum vertit in Rhetorum magistro c. 6; Rhetoricam divinam personam facit; eam circumvolitant *Επαινοι* quos Amorum pusillorum instar haberi vult, *Ἔρωσι μικροῖς ἐοικότες*; hinc

1) cf. Plin. n. h. 18, 168; Helbig Führer I n. 47, qui etiam haec: »ergänzt sind an dem Flussgotte … die Finger der r. Hand, die von dieser Hand gehaltenen Aehren … und die Zehen, beinahe an allen Knabenfiguren der Oberkörper, an einigen noch mehr«. Tamen alatos non fuisse abunde constat.

autem in Nili memoriam incidit: *ἤδη που τὸν Νεῖλον εἶδες γραφῇ μεμιμημένον .... μικρὰ δέ τινα παιδία περὶ αὐτὸν παίζοντα — πήχεις δὲ αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι καλοῦσι — τοιοῦτοι καὶ περὶ τὴν Ῥοδογούνην οἱ Ἔρωτες.* Hic Nili pusiones alis carentes cum Amoribus aequatos habemus: utrique scilicet cum Ἔρωσιν pari modo comparantur.

Nec hoc satis. Nam infantes prorsus eadem ratione, qua in Nilo, in sarcophagorum anaglyphis et in aliis imperatoriae aetatis artificiis saepenumero ficti cernuntur, scilicet alis carentes, sed qui re ipsa ab Amoribus distingui nequeant: quod modo ita fit, ut Amoribus intermixti compareant (ita in lapide figurato apud Millin t. 121 n. 472* Amores quinque cum clava Herculis rem gerunt: unus alis caret; in sarcophago Florentino Gerhard Ant. Bildwerke tab. 89 pugiles Amores cernuntur, quattuor vel certe tres sine alis; simile quid apud Duetschke Ant. Bildw. I n. 33; nec aliter Bullett. d. comm. archeol. munic. I. 1873 m. Sept. et Octob. tab. IV n. 1 et 2, ubi in aqua lusitantes), modo ita, ut omnino et apud omnes pinnae deficiant: cuius rei haec exempla insero: in Bacchi thiaso pueruli duo apud Millin t. 68 n. 250; item in commissatione Bacchica occupati plures in sarcophago Spartano edito in Mittheil. des Athen. Instituts II 401 sub n. 225 vel in simili opere Patrarum urbis de quo a Matzio relatum est in Archaeol. Zeitung a. 1872 ad tab. 59; denique in sarcophago Atheniensi quem L. de Sybel descripsit Catalog. n. 2160. Atque ut ne hoc quidem operum genus sine exemplo memorarem, sarcophagi similis Atheniensis ectypum in tabula mea VIII adieci[2].

Memorabilis porro statua est parvi pueri vinculis colligati, Amoris vincti nota apud Matzium n. 1133; ubi cum hic Amor esse possit sine alis nemo, valde dubitandum est a Duhnio editore; ex Claracii [illegible] repraesentationem descriptam positam in tabula mea VI. Duos pugiles sine alis dedit Gerhard tab. 89 n. 4; cf. Clarac V tab. 888 n. 2256 et 2257. Adde quod sedent illi in delphino apud Matzium n. 1129 sq.[3], vel cum columba vel quavis avicula lusum gerunt, ibid. n. 1147—1149*, cum lepore ibid. 1130, cum leone Clarac IV tab. 645 n. 1466, quae omnia lapidibus propria sunt. Florum [illegible] festones manibus sustinentes in sarcophagis vides binos Barberinae Gerhard t. 89 n. 2; Clarac II tab. 205 n. 190 (cf. ibid. 194 n. 92); Duetschke I n. 112; 125; II n. 370. Cum [illegible] [illegible] puerulo in [illegible] equitante apud Clarac IV tab. 694 A n. 1610 B, similiter ibid. tab. 736 n. 1677 A, conferatur Amor idem agens ibid. II tab. 181 n. 138.

[1] cf. descriptionem apud Friederichs-Wolters Gipsabgüsse ant. Bildw. sub n. 1821. Baumeister Denkmäler tab. 1578.

[2] quod commodavit Sybelii humanitati ex photographicis tabulis [illegible] in apparatu archaeologico huius urbis; cf. de monumento hoc Archaeol. Anzeiger 1883 p. 114.

[3] Nempe delphinum infantium amatores habebantur, cf. Pausan. III 25, 7 [illegible] de puero delphino [illegible] ibid. [illegible]; at illustrissimum [illegible] figura est apud Clarac IV tab. 747 sine numero [illegible] [illegible] [illegible] puerulum [illegible] prorsus [illegible] modo [illegible] [illegible].

[4] cf. Clarac V tab. 876 A, 876 B, 877, 878, 877 A, 879. Adde Duetschke Ant. Bildw. II 365 de figura Florentiae servata quam vocat ille «[illegible]».

Hoc autem, quod alis carent hae imagines[1]), sic explicarunt viri peritissimi, ut per artificum neglegentiam alas praetermissas esse autumarent[2]). Id quidem minus recte; immo operarii, qui hoc praestiterunt, ad vitam cottidianam propius accedendum esse existimarunt; fingebant nempe in delectationem divitum pupulos ipsos quorum amplam catervam per divitum cenacula vagari videbant.

Sequitur ut evincamus non solum pusiones nonnumquam et ipsos alis exornatos esse in vita, sed ne Amorum quidem alas omnino tales visas esse quae demi non possent. Unde utrique illi inter se quam artis vinculis coniuncti et quasi consanguinei fuerint, cum magno lucro docebimur.

Locum de Amore utilissimum, qui in litteris extat Latinis, haud scio an satis animum adverterint artis antiquae amatores. Ascanius in Aeneidis libro primo sextum annum certe non excessit; nam a Didone et gremio accipi potest et dulci osculo mulceri (v. 685—687); gremio tollitur ab ipsa quoque Venere (v. 692). Hic autem puer minutus in Amorem ecce transfiguratur; Venus ad Amorem v. 683 sqq.:

Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo et notos pueri puer indue voltus,
685 Ut cum te gremio accipiet laetissima Dido...
Cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem eqs.
689 Paret Amor dictis carae genetricis et alas
Exuit.

Postea et »collo Aeneae pependit« (v. 715) et »gremio fovet« eum Dido (v. 718). Exemplum clarissimum hoc est non solum pupuli a muliere in deliciis habiti, sed etiam Amoris cum pupulo commutati. Ceterum illud *exuit alas* v. 689 in ipsa hac dei metamorphosi dixeris sane figurate a Vergilio esse usurpatum sic ut *indue voltus* v. 684. At vero magis dignum poetico ingenio phantasma fuit, si in eo potius miraculum ponebatur, quod proprio sensu deus nescio qua vi divina illaesus alas sibi innatas exuebat; qua in re valere aliquid potuit memoria Mercurii illius qui et induebat et exuebat talaria sua[3]). Neque decet tacere quod occurrit etiam in monumentis figuratio Amoris catenati cui alae exuuntur: id ipsum cernitur in gemma delineata apud Guigniaut tom. IV n. 409 d[4]); quae ubi sit vel cuius sit fidei quod parum mihi constat aegre fero.

Is vero qui exuentem alas deum fingit, etiam postmodo rursus induere eas statuerit necesse est. Et potuit sane ita statuere. Certe pusis etiam in vita sicut Icaro in fabula,

1) Venerem marinam in pictura Romana pusis circumfusam infra dicemus.

2) Helbigius in Wandgemälde ad n. 785: »Putto, ungeflügelt. — Das Fehlen der Beflügelung ist muthmasslich aus einer Nachlässigkeit des Malers zu erklären«. Furtwaengler apud Roscherum Lexici mythol. p. 1369: »Ungeflügelte Bildung des Eros ist nirgends als beabsichtigt, sondern nur aus Nachlässigkeit entstanden und zwar namentlich in spätrömischer Zeit zu constatiren« (?). Unde »ungeflügelte Eroten« vox receptissima est omnino apud doctos. Cautius olim Gerhard iudicium tulit »Text« p 331.

3) Fors tulit ut Cupidinibus accrevisse alas legere non meminerim; solent crescere iis potissimum qui in veram avem transeunt. Calais et Zethes dum pueri, etiam implumes sunt; pennae iis una cum barba nascuntur (Ovid. met. VI 714 sqq.).

4) desumpta ex Vivenzio, gemme antiche, tab. II.

alas adpositas esse demonstrabo. Id nempe quod vel nostri aevi mimica et saltica scaena non sine summa iucunditate ad effectum perducit, an incompertum fuisse credideris sollertissimo ingenio antiquorum? Tradit Plutarchus in vita Antonii c. 26: Cleopatra Cydnum fluvium navigio aurato ascendens ipsa recubabat sub velo aureo graphice adornata tamquam Venus, *παῖδες δὲ τοῖς γραφικοῖς Ἔρωσιν εἰκασμένοι παρ' ἑκάτερον ἑστῶτες ἐρρίπιζον.* Hos pueros minutos fuisse inde manifesto efficitur quod Amorum partes agunt. Et usos hic videmus flabellis; nisi forte ipsis alis ventilabant Amorum ritu; cf. illud *πτερύγεσσιν ἀνέψυχεν* apud Bionem epitaph. Adon. v. 85 (supra p. XVIII). Sic igitur pupi in Cupidines transformabantur. Et haec quidem de Cleopatra; nec vero differt quod de Helio Caesare Spartianus c. 5, 10: *cursoribus suis exemplo Cupidinum alas frequenter adposuit eosque ventorum nominibus saepe vocitavit Borean alium, alium Notum .... appellans.*

Hoc addo. Augustus quantopere pupulos in deliciis habuerit supra expositum est; idem princeps, cum Germanici filiolus »iam puerascens« et »insigni festivitate« obiisset, eius »effigiem habitu Cupidinis« quam etiam Livia in aede Capitolinae Veneris dedicabat, ipse »in cubiculo suo positam, quotiensque introiret, exosculabatur« (Suet. Calig. 7; supra p. XII). Vide quam facile alae adiectae sint in consecratione. Iam vero si quis egregiam Augusti statuam, quae Primae Portae dicitur, respexerit, non sine admiratione Amorem ibi pupulum, parvulum, quin etiam debito minutiorem, ad pedes Augusti in delphino sedentem deprehendet. Et verum hunc esse Amorem Veneris filium non delphinus solum, sed magis etiam Veneris cum gente Iulia cognatio prodit. Quod ut constare dico, ita tamen non sine gaudio sic exhibitum principem agnosco qui pusionum tam amans fuerit [1].

Denique, ubi de Augusto res est, quis non gemmae splendidae recordetur »Augusteae« Vindobonensis [2], cui incisam imperatoris apotheosin esse credunt? Et in eius generis artificii interpretatione magna quidem animus incertitudine obducitur; nil tamen ambiguitatis habet quod Augustum cum Roma dea in segmento imaginis superiore recognorunt; ad laevam vero Augusti dea humi consedit cum cornu Amaltheae, et secum ecce habet ea pueros minutos duos investes sine alis; Gaeam hanc sive Tellurem esse inde comprobatur, quod etiam alii artifices et sedentem hanc deam et cornu ubertatis tenentem et a propriis binis infantibus circumdatam fingebant; specimina videri possunt apud Conze Heroen- und Goettergestalten tb. LVI. Amat nempe Tellus mater pusiones, mulierum delicias, tamquam fertilitatis et abundantiae maternae testimonia. Hinc est quod ipsa quoque »Abundantia temporum« in moneta Corneliae Saloninae Gallieni uxoris ita illustratur, ut puerulis nudis circumstipetur quibus aureos distribuat; adsunt autem ibi pueri quinque numero [3]. Nec non indidem explicatum habet quod etiam Priapus fertilissimus ille deorum cum iisdem deliciis lusum gerit; vide modo formosissimos pusiones cum Priapo in statua exhibita apud Conze l. l. tab. LXXVII. Iam vero in gemma

1) Sic Iulia cum »parvo Cupidine« apud Martialem VI 13 statuario opere dedicata est.
2) v. e. g. Mongez Iconograph. Rom. pl. 19; Baumeister n. 1793.
3) v. Baumeister fig. 627 ex Froehnero.

Augustea ne ex improviso a scalptore eam adornationem factam putes, qua Telluris pueruli ad ipsum Augustum sunt adpropinquati. Ex vita enim hoc repetitum est, quod sic cum parvulis cernitur Augustus [1]).

Et haec quidem hactenus. Puerorum enim pennigerorum inventionem cum deliciarum consuetudine aliqua quacumque ratione nexam fuisse iam ex his, ni fallor, quae protuli, cum magna specie veritatis colligi potest. Quin etiam quia commutari solebant inter se, in puerorum sepulchris nullum aptius ornamentum habitum est quam Amorum imagines. Qua in re satis habeo demisisse lectorem ad sarcophagos quos descripsit Duetschke Ant. Bildw. I n. 21; 33; 81; II n. 315; III n. 336; 449; et cf. ibidem IV n. 519 [2]). Latissime autem illa inventio patebat qua Cupido unus iacens dormiens in sepulchris ponebatur [3]); reputes igitur, quod etiam alae interdum in iis omissae: vide Clarac IV tb. 644 n. 1459 F, 1459 G (1459 E?).

Restat abhinc ut de Amorum occupationibus sive negotiis quae lusu otioso affectare assolent, cogitationem suscipiamus.

Notum est in artificiis vel Pompeianis vel alibi repertis deos minutos non solum in iis rebus versari quae ad Venerem matrem vel ad amoris incitamentum vel ad Liberum relationem habent (velut arcum flectunt, facem gerunt, Martis arma trahunt, Iovem taurum in Europae amore pascunt, in leonibus equitantur), sed etiam omnia fere gerere et persequi quae sunt puerorum pusillorum oblectamenta, quin etiam omnino vitam hominum per lusum festivum imitari. Haec omnia ne ita excogitata esse ab artificibus opineris tamquam antiquam Amoris dei venerationem debitam posthabuerint, caelestem naturam et sublimiorem notionem ei exuerint et ad humanas res saepe humillimas sine pietate et sine ratione eum devocarint. Immo videtur stabiliendum esse contrarium. Certe ipsa vita pueros minutulos nudos oculis proponebat; hi fuerunt quos duplici et imitandi et augendi studio in formam illam divinam ars traducebat, neque fere diversitas est inter pueros divinos et humanos nisi quod illi pennas gerunt. In nobilium igitur aedibus iidem pupi, qui ibi in picturis parietariis, in vasculis, in anaglyphis vitam alteram et supranaturalem agebant, etiam vivi per atria et cubicula circumcursitabant puerili ludo dediti et nudi ipsi quoque; suntque hi *ἄπτεροι ἄλλοι Ἔρωτες*, ut Nonni felicissimis verbis utamur (Dion. 10, 199). Hoc autem loco, quo substitit disputatio, id potissimum in mentem curiose revocemus nec volvere animo cessemus, quod tritissimum est; scilicet solent etiam pueri ipsi per lu um et remissionem imitari vitam humanam; solent »aedificare casas, plaustro mures adiungere, equitare in harundine longa« (Horat. Sat. II 3, 47); conchis canunt luduntque (Athenaei III p. 85 F); currum flectunt quem trahit aries (v. sarcophagum in Archaeol. Zeitung a. 1885 tab. 14; Baumeister n. 1622). Quin etiam »pueri fingunt per ludibria potestates« (Treb.

1) Ceterum v. J. J. Bernoulli Roem. Ikonographie II 1, p. 267, qui Abundantiam dicit quam ego Tellurem.

2) cf. Petersen Annal. instit. a. 1860 p. 405 sqq.

3) cf. e. g. Matzium n. 275—293; Benndorf et Schoene Later. Mus. 370; Duetschke II n. 256; III n. 141; 252; Clarac IV tb. 643 sqq.; Engravings from ancient marbles XI tb. 37; al.

Pollio Gallieni c. 4), unde illud »rex eris« (Horat. epist. I 1, 59). Severus in prima pueritia »nullum alium inter pueros ludum nisi ad iudices exercuit, cum ipse praelatis fascibus ac securibus ordine puerorum circumstante sederet ac iudicaret« (Spartiani c. 1, 4; similia Iulius Valerius p. 13 ed. Kuebler). Clodius Albinus fertur »saepissime cantasse inter puerulos: Arma amens capio« (Capitolini c. 5, 2). Hinc est, quod etiam Amores pusilli ab artificibus adhibiti sunt ad vitae labores officia studia inceptaque multigenera lusu lepido ac venusto exprimenda.

Iam vero inter pupulos mortales et immortales de his fere convenire observavi, quae aut ad indolem aut ad occupationes utrorumque pertinent.

Et de rebus quidem tribus et principalibus, quibus communio proditur amborum, supra monitum habes: de tenera aetate, de eo quod catervatim agunt, de nuditate (p. XVII sq.). Accedit hoc. Ubicumque enim gregem infantium etiam amplissimum ars inducebat, gravissimum est, quod paene semper unius eos eiusdemque aetatis et magnitudinis esse destinavit. Itaque admirabili quodam studii consensu cautum est, ne pro unius matris filiis haberentur. Id nusquam non valet de Cupidinibus; valet pari modo de pueris minutis; modo inspice tabulas propositas in huius libelli appendice III (et IV) et V et VIII et IX; cogita etiam Igelensem columnam et opera quaevis eiusdem argumenti. Unde autem, quaeso, haec artis consuetudo deduci debet? Ego equidem ad vitam communem provocare non cessabo. Facile est enim ad credendum homines nobiles, ubi pusorum greges alebant, hos quoque ea condicione sibi »undique« procurasse, ut aequaevi essent. Neque inconsiderate id praesumere mihi videor et de turba minuta in amphitheatro occupata apud Martialem (supra p. XII) et de puerulis conlusoribus Caracalli in vita Severi (p. XXI) et de pueris cum Amorum ornatu exhibitis a Cleopatra (p. XXIV), similibus.

Puerulorum parvitatem quantopere exaggerare antiquis placuerit, supra illustravi p. XIII sqq. Idem in Nili statua observatur; idem et alibi velut in sarcophago Parisiensi (apud Guigniaut l. l. n. 523) ubi et alis carentes et nimis pro portione exigui adsunt in Bacchi comitatu, et in sarcophago Cassellano (apud Baumeister Denkm. n. 760). Nec differunt Amores; nam idem in Amoribus quoque studiose interdum affectasse antiquos vel Augusti statua docet cui talis Cupido adiectus est (supra p. XXIV); docent cognatae Veneris statuae illustrissimae velut Mediceae vel Venetae vel Dresdensis, ubi deae Amores tam minusculi in delphino adludunt, vix ut oculis eos deprehendas[1]; docent adprime picturae Pompeianae Herculanenses, velut ille ridicule deminutus qui Hermaphrodito adsistit (Raoul Rochette choix tab. 10) vel magis etiam ioculares Amores ingentem Herculem apud Omphalen inludendes (ibid. tab. 19), quod scomma pictoris qui conspexerit,

---

1) cf. e. g. Clarac IV tb. 620 n. 1382 et 1379, tb. 627 n. 1412. Haec quae sunt de dei parvitate in statuis frequenter obvia parum respexit Helbig in Führer durch die öffentlichen Sammlungen t. I (1891) p. 8, ubi de Amore illo in statua Augusti: »Der auffällige Gegensatz, welcher zwischen der verkümmerten Bildung dieses Amor und dem ausdrucksvollen Motive der Hauptfigur obwaltet, erklärt sich ... unter der Voraussetzung, dass der Bildhauer für die Hauptfigur ein älteres Vorbild benutzen konnte, aber bei Gestaltung der Nebenfigur auf sein eigenes Erfindungsvermögen angewiesen war.« An credit revera vir eximius schema Amoris parvi in delphino vehentis sine exemplo fuisse Augustea aetate?

quis non Gulliveri mirabilium mihi reminiscetur? Conferas quae de Timanthe rettulimus in p. XV. Atque inde iocus etiam ille statuarii ortus est, qui Amorem ipsum stantem finxit satis altum, in eo autem detentum, ut alterum Amorem minutissimae mensurae humi stratum cum stupore contempletur quasi formicam in via invenerit (Clarac IV tb. 641 n. 1454 ex coll. Giustiniani). Hoc illud ingenium Lucilii est epigrammatarii. Unde ad pusos illos inauditae parvitatis in nidulo una positos animum reflecto, quos repraesentavi in tabula huius libelli X.

Hinc autem deducitur quod in rosis delitescere videtur Camerius Catulli, in rosis subsidere assolet Amor (supra p. XVI).

Indidem, quod aufugit Eumecius Lucilii nec inveniri potest; aufugit nec potest inveniri Camerius Catulli; aufugit et Amor nec potest inveniri (supra p. XV).

Pueros minutos (πήχεις) Nilum deum circumvenire vidimus (supra p. XXI); Nili statuae similitudinem indubitatam primum quidem Tiberis fluvii signum prae se fert, cui adclinat se lupa cum Romulo et Remo (v. effigiem apud Guigniaut tom. IV n. 523; Clarac IV tb. 749 n. 1819); tum vero illa statua Ostiae reperta (in sarcophagi operculo reposita; v. Clarac III 448, 822) mulieris grandis staturae, vestitae quidem, sed recumbentis ea corporis positione, quae Nili fuit: cui feminae notionem sive inpersonalem sive divinam docti tribuebant; »die Erde im Winter« vocabat Wieseler. Iam non pueruli sunt, sed ecce Cupidines adprime parvi, qui circum eam repunt, nec alis, quas habent, utuntur. Imaginem proposui in tabula IV [1]).

Satis trita scaena illa est qua Amor astragalis ludit cum Ganymede plerumque conlusore; quam in artem induxisse videri potest Apollonius Rhodius (III 114 sqq.), iteravit Philostratus Imag. VI (cf. Lucian. dial. deor. 4, 3); cum Venere idem agit Amor apud Meleagrum Anthol. Pal. XII 47; et idem agens cernitur in conclamata gemma Phrygilli (v. Roscheri lex. myth. I 1356). Egregie vero concordat, quod ipsum Augustum cum suis pueris talis ocellatis nucibusque ludere audimus apud Suetonium Oct. 83 (cf. p. XI) perinde atque Aesopum apud Phaedrum III 14. Quam rem etiam illustrant in simulacris infantes astragalis vel nucibus ingenue lusitantes velut infantes Medeae (Helbig. n. 1262) et statuaria opera speciosissima quae p. XX in examen vocavi, nec non scaenae illae apud Gerhard. tb. 65 et in Atti dell' acad. Rom. di arch. t. II p. 149 et 170 [2]); cf. tabulam meam VII. Quoniam vero huius ἀστραγαλιζόντων conceptionis olim quasi praecursor praeclarus fuit Polycletus (cf. pp. XX, XXX), patet eam ex communi vita profectam ac postmodo in Amorem translatam esse.

Augustus Sarmentum suum ad symposia adhibebat lepidumque esse putabat si Falernum bibebat pusio (Plut. Anton. c. 59); igitur si etiam potum nonnumquam fuisse Sarmentum tibi finxeris, non repugnabo. Similes pusiones in convivio potioni dediti cernuntur in

---

1) Minime integram servatam esse monendum est; interpolarunt aevo recentiore et caput deae et alias particulas, quin etiam non pauca in figuris Amorum, alas et primi Amoris et secundi (ex pedibus deae numeramus), tertium fere totum.

2) Subicio pilae lusum, quo et infantes gaudent (annal. instit. tom. 29 tab. BC) et Cupido (Gazette archéol. VI, 1880, tab. 4; et alias).

comparati apud Theocritum XV 120 et apud eundem VII 177 praedicati *μάλοισιν ἐρευθομένοισιν ὅμοιοι* (cf. Plato c. 32, 2 Bergk.); talis Cupido descriptus est loco celeberrim Apollonii Rhodi III 114—160. Hinc *parvus Amor* non infrequenter in carminibus obviu

Alterum commune pusionum et Cupidinum hoc est, quod aut plerumque aut saep numero gregatim habebantur. Praeplacebat enim in parvulis multitudo. Et id quoq in Cupidinum simulacris quam spisse observetur, non est quod documentis muniam; e litteris unum locum Bionis decerpsisse sufficiat qui est in Adonidis epitaphio v. 80 sqq ubi septem numerantur[1]):

ἀμφὶ δέ μιν κλαίοντες ἀναστενάχουσιν Ἔρωτες
κειράμενοι χαίτας ἐπ' Ἀδώνιδι· χὢ μὲν ὀιστώς,
ὃς δ' ἐπὶ τόξον ἔβαιν', ὃς δ' εὔπτερον ἄγε φαρέτραν,
χὢ μὲν ἔλυσε πέδιλον Ἀδώνιδος, ὃς δὲ λέβητι
χρυσείῳ ἐφόρησεν ὕδωρ, ὁ δὲ μηρὸν ἔλουεν,
ὃς δ' ὄπιθεν πτερύγεσσιν ἀνέψυχεν τὸν Ἄδωνιν.

Ita Amores. Congruit vero quod etiam pueri minuti in domibus divitum gregati ludebant; *πλήθει ἀθύρουσαι τρέφουσιν αἱ γυναῖκες* dicit Cassius Dio XLVIII 44; »turbam eorum in harena apud Martialem vidimus II 75, 5 (cf. p. XII); cum pluribus una re habet Octavianus (Suet. c. 83), cum pluribus etiam Tiberius (Sueton. c. 44); *pueru conlusores* inducuntur apud Spartianum in Severo c. 4, 6; propterea collective *τὰ γυμν* audiunt, *τὰ ψιθυρά* (vide locos infra allegatos).

Iam vero tertium et gravissimum ipsa nuditas est in quo pueruli illi et vivi e arte ficti participabant. Et in monumentis de Cupidinibus hoc valere si exponerem lignum ego in silvam ferrem. Sic nimirum etiam *nudus Amor* scribitur apud poeta (Propert. monob. 2, 8; Ovid. Am. I 10, 5; Metam. X 516); *γυμνὸς* e. g. apud Moschum in Amore fugitivo v. 15, apud Nonnum Dion. 7, 275; 48, 107; alios[2]). Maximi auten momenti est quod demonstrari potest pueros minutos quos proprie vocamus ipsos quoqu et semper quidem, ut videtur, incessisse nudos. Eius rei quamquam multa testimoni praesto non sunt, tamen ita sunt comparata ut pro plurimis haberi possint.

Sic plane scripsit Herodianus in vita Commodi I 17, 3: *ἦν δὲ καὶ παιδίο πάνυ νήπιον τούτων δὴ τῶν γυμνῶν μὲν ἐσθῆτος, χρυσῷ δὲ καὶ λίθοις κεκοσμημένων, οἷς ἀεὶ χαίρουσι Ῥωμαίων οἱ τρυφῶντες.* Vides puerorum simul et numerum e nudationem.

Idem etiam efficiunt verba breviora quibus Cassius Dio LXVII 15 in morte Domitian usus est: *παιδίον τι τῶν γυμνῶν τῶν ψιθυρῶν*; ponderandus est utique articulus *τῶν* intelleges certam quasi classem sive speciem fuisse infantium, qui vocabantur *τὰ γυμνά*

Explicatius Cassius Dio de re eadem feliciter dixit ad annum 38 a. Chr. n. XLVIII 44, ubi haec sunt: *παιδίον τι τῶν ψιθυρῶν οἷα αἱ γυναῖκες γυμνὰ ὡς πλήθε*

1) Sex numerantur in pictura illa mortis Adonidis, Raoul Roch. choix tab. 9.

2) Apud Catullum 68 B 134 inducitur Amor *crocea candidus in tunica;* i. e. tam soluta es tunicula, ut candor corporis pelluceret; cf. Vergilii Aen. I 711. Ita nimirum etiam Amores saep chlamydem habent libere fluentem, cf. e. g. Helbigii Wandgemälde n. 632 sqq.

ἀϑύρουσαι τρέφουσιν. Habes ecce hic quoque nudorum multitudinem; et apertum est inesse in his verbis semper nudos fuisse alumnos.

Sic nudum etiam Camerium Catulli vidimus [1]).

Quae tandem qui cognoverit, si legerit apud Philostratum Imag. VI inductam *γυμνὴν ἀγέλλην* Amorum et apud Propertinum II 29 illam *turbam minutam, sed nudi fuerant,* nonne ad ipsa *παιδία γυμνὰ ψιϑυρὰ οἷς ἀεὶ χαίρουσι Ῥωμαίων οἱ τρυφῶντες* mentem vel invitus referet?

Quid? quod argumenta idonea affluentia ne nunc quidem exhausta sunt. Nam etiam ipsa artis monumenta et licet et interest ad testimonium excitare. Nempe a pictoribus sculptoribus pusi etiam sine alis haud infrequenter formati sunt.

Nonnulla igitur pusorum alis carentium exempla ex artis inventariis hic congeram quae fortuito mihi se obtulerunt [2]); qui opera dedita et cura circumspectiore venabitur, multo plura et et aptiora ad probandum facile indagabit.

Primum quidem talia simulacra apponam, in quibus de Amore quominus quis cogitet plurimum abest. Et testantur ea quidem claro concentu pusionum apud antiquos amorem; multa autem ad fabularem historiam pertinent; alia infantes quoscumque obgerunt; in nonnullis autem certe etiam deliciolae ipsae agnoscendae sunt. Sin autem nudos dixero, interdum etiam paene nudos tunica retecta intelleges.

Tales sunt Iuppiter infans cum Amalthea e. g. in notissimo anaglypho Laterani, Plutus infans in Pacis brachio Monacensis, Mercurius infans (Clarac IV tb. 655), Hercules et Iphicles infantes (Clarac V tb. 781 n. 1955 sqq.; Gazette archéol. I, 1875, p. 66 sq., tb. 16); Romulus et Remus sub lupa (cf. Bachofen, Annal. inst. t. 40 p. 421 sq., 41 p. 288 sq.); Achilles educatus in tabula marmorea Musei Capitolini; Bacchus puer (Clarac IV tb. 673—677; Engravings from ancient marbles Musei Britannici XI pl. 38); idem educatus apud Millin M. G. t. 59 n. 229; idem apud Gerhard tb. 312 n. 1—13, ubi cum lepore ludit n. 12, scalam ascendit n. 5 sicut infantulus ille apud Diodorum (supra p. X); quamquam haecine iure ad Bacchum sive Iacchum rettulerit Gerhard, summam dubitationem habet. Adde quod filioli Medeae atque Alcestidis in sarcophagis simili modo investes cernuntur; adde Harpocratis idola (Clarac IV tb. 763; Jahrbb. des arch. Instit. t. V, archaeol. Anzeiger p. 155 sq. sub n. 1 et 2).

Et hactenus exempla divina sive fabulis debita. Ceterum pupuli omnino sine alis nuduli si quis uno conspectu complecti velit quam saepe figurati sint, percenseat e. g.

---

1) Pusillus Macro apud Lucilium anth. Pal. XI 95 *ψιλὸς* quidem dicitur:

ὃς δ' ἐν τῇ τρώγλῃ ψιλὸς τὸν μῦν ἀποπνίξας.

Sed licet *ψιλὸς* etiam pro vestibus carente interdum scribatur (Lucian. dial. mort. 10, 1; 4), tamen interpretandum erit nimirum »sine armis.« — Abcarem, de quo supra dictum est, vestit sane »gunna profusa« (v. 4); sed hic nanus est, non pupulus (v. 2).

2) De infantium in arte antiqua repraesentatione summatim olim verba fecit K. Levezow in Amaltheae Boettigeri t. I p. 175; postea J. Bachofen in Annal. instit. t. 41 p. 299 sq.; A. Furtwaengler in »Eros in der Vasenmalerei«, Monac. 1875; idem in »Der Dornauszieher und der Knabe mit der Gans«, Berol. 1876 (Virchow et Holtzendorff, ser. XI).

statuaria eiusmodi opera urbis Romae quae Matzius enarravit in Antike Bildwerke in Rom sub n. 1115—1166, inter quae multa sunt, quae ad puteal aquasve salientes exornandas adhibitos demonstrent. Quae quidem singillatim in censum vocare nolo; ectypa praestitit Clarac IV tb. 647; 648; 650 A; 651; 666 E; 755; 756; 761 C; V tb. 874 C n. 2227 A sqq. Multa etiam aliunde adici possint: pusus cum simia apud Helbigium l. l. 1417; infans cum bulla apud Guigniaut relig. de l'antiqu. t. IV n. 582. Gallos gallinaceos ad pugnam incitant apud Clarac II tb. 200 n. 225; quattuordecim lusum varium agentes in sarcophagi anaglypho dedit Clarac II tb. 187 n. 223. Nudi interdum in summo sarcophago adsident[1]; interdum ab anaglyptica compositione eos eximebant vel tamquam partem extraneam eius esse volebant marmorarii[2]; item in columnae Igelensis — apud Treveros — parastatis angularibus stantes salientes exsculpti sunt; nec solet huius columnae anaglyptarius repraesentare quae a vita Secundiniorum aliena fuerunt.

In his et similibus unus quisque secum reputet quam saepe ex ipsa vivida deliciarum observatione artis consilium profectum sit; scilicet ex divitum plerumque mandatu tales imagines perficiebantur. Eodem pertinere quam maxime videtur Boethi clarissimus infantulus anserem strangulans, cuius exemplum exhibui in tabula II huius libelli; eodem etiam statua elegantissima infantis sive talis sive nucibus ludentis anno 1878 eruderata de qua disputatum est in Bullett. della commiss. arch. commun. di Roma a. 1882 p. 55 sqq.; cf. Helbig Führer I n. 581; iteravit Baumeister, unde ego desumpsi; vide tabulam meam VII; item Berolinensis statua puerali astragalizontis (cf. K. Levezow in Amalthea I tab. V); item Viennensis statua infantium duorum ita rixantium ut alter alteri morsu inhaereat, de qua vide Gazette archéol. IV, 1878, pl. 20[3]; adde pueros rixantes in British marbles II n. 31; item figura illa dulcissima delineata apud Clarac IV tb. 749 C n. 1949 A. Ex terrae coctae fictilium numero Pompeianorum unus testis producatur mihi pupus simplex stans, nulla re insignitus nisi aetatulae teneritudine et nudatione corporis[4]. Ipsa haec vita est simulacris condita; qui aspexerit, non dubitabit. Praeivisse autem olim fertur Polycletus qui »pueros talis nudos ludentes fecit«; qui quidem collocabantur in ipso Titi imperatoris atrio (Plin. 34, 84); et placere sane tale argumentum debuit Titi saeculo.

Utilissima et ad nostrum propositum apposita quam maxime imago est in anaglypho, quod extat in hortis villae Pamfili, expresso apud Gerhard. tb. 108 n. 2[5]), unde repetii in tabula IX huius libelli. Homines novem adultae aetatis, iuvenes sex, puellae tres symposium habent in lectis reclinati; simul autem infantuli nudi sex circumagunt aut sub lectis humi degentes aut a viris vel feminis occupati; et unus quidem infans vinum

---

1) cf. e. g. Clarac IV tb. 762 A n. 1873 et 1873 C, item tb. 762 B n. 1873 D.

2) Exemplo sint sarcophagi apud Duetschke I n. 63; 70; 137; III 29; al.

3) cf. Clarac V tb. 880; sine alis sunt nimirum; neque rationem omnino habet, quod Villefossius editor l. l. de Amoribus duobus, qui vocantur Ἔρως et Ἀντέρως, cogitat.

4) cf. R. Kekulé Die antiken Terracotten I tb. 34.

5) cf. Gerhard »Text« p. 351; Matz l. l. n. 2331.

sorbet (idem faciebat Sarmentus ille Augusti, vide infra p. XXVI sq.), alteri patera ligurienda porrigitur, alius tollitur brachiis et uvam praebet ei muliercula, quartus, ut particeps fiat potionis, tacitus precator manum tollit. Et iuvenes Satyros esse sollemnes ea modestia significavit artifex, vix ut sentias. Ceterum haec quoque ipsa vita est. Sic mihi, sic in domibus procerum ludicri causa adhibitam esse confidas multitudinem puporum quos *παίγνια* dicebant. Item in convivio potans infantulus detegitur apud Clarac II tb. 225 n. 161. Illud vero an alio verti potest, quod in ipsis Amoris et Psyches nuptiis, ubi pennatae ad unum omnes figurae cernuntur, sub lectulo tale *παίγνιον* alis destitutum perparvum demissum sedet uvam admordens? vide anaglyphum repetitum apud Guigniaut l. l. n. 409; Baumeister n. 1610. Qua in re recordemur *τὰ παιδία τὰ γυμνὰ* praesto fuisse etiam in nuptiis Liviae et Octaviani, quod docet Cassius Dio XLVIII 44; ceterum de Septimii Severi epulis privatis sic incipit narrare Spartianus c. 4, 6: *in his hortis cum humi iacens epularetur cum filiis* (Caracallo et Geta) *parca cena, pomaque adposita maior filius, qui tunc quinquennis erat, conlusoribus puerulis manu largiore divideret* eqs. Habes en ad epulas admissum gregem puerulorum, quibus mala in parca cena dividuntur. Sunt autem hi minus deliciae domini quam filii conlusores.

Hinc vero ut orbem compleam, ad Amorum rursus similitudinem transitus conceditur. Et primum propero ad statuam tandem Nili Vaticanam exhibitam in tabula III huius commentarioli, in qua pusi — numero sedecim — formicarum ritu molliter ac delicate grande Fluvii corpus circumlusitant. Cuius tamen inventionis ne Vaticanam statuam unicum testem putemus, simillimae etiam extant Parisiis, apud Anglos, alias, asservatae: vide modo Clarac IV tb. 745 n. 1812, tb. 748 n. 1811 et 1813, tb. 749 C n. 1811 B. Et hi quidem pusi ab altitudine *πήχεις* appellati sunt sicut parvus homullus *δίπηχυς* Anthol. Pal. XI 108, Abcar *palmus* audit l. l. v. 2; numerantur autem sedecim, quia Nilus evagans totidem cubita non exsuperabat[1]). Describendam huiusmodi effigiem olim sibi elegit Philostratus Imag. V, et paucis saltem aurem ei praebeamus: *περὶ τὸν Νεῖλον οἱ πήχεις ἀθύρουσι* (cf. *ἀθύρουσαι* apud Cassium Dionem XLVIII 44) *παιδία ξύμμετρα τῷ ὀνόματι, καὶ ὁ Νεῖλος αὐτοῖς ὑπεργάνυται. προσάγεται οὖν … βρέφη ἁπαλὰ καὶ μειδιῶντα, μετέχειν δὲ οἶμαί τι αὐτὰ καὶ τοῦ λάλου· καὶ οἱ μὲν τοῖς ὤμοις αὐτοῦ ἐφιζάνουσιν κτλ.* Quoniam vero pusi Nilotici etiam cum crocodilis ibi rem habent, non adferre nolo imaginem admirabilem Musei Britannici (Engravings X tb. 27), exiguam statuam dico pueri unius investis, origine aut Aegypti aut Aethiopici, qui in crocodilo audacissime cernuat.

Deinde vero locum eundem de Nili imagine Lucianus in usum suum vertit in Rhetorum magistro c. 6; Rhetoricam divinam personam facit; eam circumvolitant *Επαινοι* quos Amorum pusillorum instar haberi vult, *Ἔρωσι μικροῖς ἐοικότες*; hinc

1) cf. Plin. n. h. 18, 168; Helbig Führer I n. 47, qui etiam haec: »ergänzt sind an dem Flussgotte … die Finger der r. Hand, die von dieser Hand gehaltenen Aehren … und die Zehen, beinahe an allen Knabenfiguren der Oberkörper, an einigen noch mehr«. Tamen alatos non fuisse abunde constat.

autem in Nili memoriam incidit: *ἤδη που τὸν Νεῖλον εἶδες γραφῇ μεμιμημένον .... μικρὰ δέ τινα παιδία περὶ αὐτὸν παίζοντα — πήχεις δὲ αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι καλοῦσι — τοιοῦτοι καὶ περὶ τὴν Ῥητορικὴν οἱ Ἔπαινοι.* Hic Nili pusiones alis carentes cum Amoribus aequatos habemus; utrique scilicet cum *Ἐπαίνοις* pari modo comparantur.

Nec hoc satis. Nam infantes prorsus eadem ratione, qua in Nilo, in sarcophagorum anaglyphis et in aliis imperatoriae aetatis artificiis saepenumero ficti cernuntur, scilicet alis carentes, sed qui re ipsa ab Amoribus distingui nequeant; quod modo ita fit, ut Amoribus intermixti compareant (ita in lapide figurato apud Millin t. 121 n. 472* Amores quinque cum clava Herculis rem gerunt; unus alis caret; in sarcophago Florentino Gerhard Ant. Bildwerke tab. 89 pugiles Amores cernuntur, quattuor vel certe tres sine alis; simile quid apud Duetschke Ant. Bildw. I n. 33; nec aliter Bullett. d. comm. archeol. munic I, 1873, m. Sept. et Octob. tbl. IV n. 1 et 2, ubi in aqua lusitant), modo ita, ut omnino et apud omnes pinnae deficiant; cuius rei haec exempla insero: in Bacchi thiaso pueruli duo apud Millin t. 68 n. 260; item in commissatione Bacchica occupati plures in sarcophago Spartano edito in Mittheil. des Athen. Instituts II 401 sub n. 228 [1]) vel in simili opere Patrarum urbis de quo a Matzio relatum est in Archaeol. Zeitung a. 1872 ad tab. 59; denique in sarcophago Atheniensi quem L. de Sybel descripsit Catalog. n. 2160. Atque ut ne hoc quidem operum genus sine exemplo memorarem, sarcophagi similis Atheniensis ectypum in tabula mea VIII adieci [2]).

Memorabilis porro statua est parvi pueri vinculis colligati, Amoris vincti ritu, apud Matzium n. 1155, ubi num hic Amor esse possit sine alis necne, valde dubitatum est a Duhnio editore; ex Claracio ego repraesentationem desumpsi positam in tabula mea VI. Duos pugiles sine alis dedit Gerhard tb. 89 n. 4; cf. Clarac V tb. 883 n. 2256 et 2257. Adde quod sedent illi in delphino apud Matzium n. 1122 sq. [3]) vel cum columba vel quavis avicula lusum gerunt, ibid. n. 1147—1149 [4]), cum lepore ibid. 1120, cum leone Clarac IV tb. 645 n. 1466, quae omnia Cupidinis propria sunt. Florum frugumve festones manibus suffulciunt in sarcophagis velut domus Barberinae Gerhard t. 85 n. 2; Clarac II tb. 225 n. 130 (cf. ibid. 194 n. 92; Duetschke I n. 112; 128; II n. 370). Cum coronis condecorato puerulo in hirco equitante apud Clarac IV tb. 694 A n. 1610 B (similiter ibid. tb. 709 n. 1670 A) conferatur Amor idem agens ibid. II tb. 181 n. 158.

---

1) cf. descriptionem apud Friederichs-Wolters Gipsabgüsse ant. Bildw. sub n. 1821; Baumeister Denkmäler tab. 1618.

2) quod commodante Sybelio transtuli ex photographica tabula asservata in apparatu archaeologico huius urbis; cf. de monumento hoc Archaeol. Anzeiger 1855 p. 119.

3) Nempe delphini infantium amatores habebantur, cf. Pausan. III 25, 5; item de puero delphineromeno Gell. VI 8; ad illustrandum aptissima figura est apud Clarae IV tb. 647 sine numero (edita secundum Cavaceppium) ubi puerulum dormientem prorsus libidinoso modo circumplectitur delphinus.

4) cf. Clarae V tb. 874 C, 874 D, 875, 876, 877 A, 878. Adde Duetschke Ant. Bildw. II 265 de figura Florentiae servata quam vocat ille »Erotenstatuette«.

Hoc autem, quod alis carent hae imagines[1]), sic explicarunt viri peritissimi, ut per artificum neglegentiam alas praetermissas esse autumarent[2]). Id quidem minus recte; immo operarii, qui hoc praestiterunt, ad vitam cottidianam propius accedendum esse existimarunt; fingebant nempe in delectationem divitum pupulos ipsos quorum amplam catervam per divitum cenacula vagari videbant.

Sequitur ut evincamus non solum pusiones nonnumquam et ipsos alis exornatos esse in vita, sed ne Amorum quidem alas omnino tales visas esse quae demi non possent. Unde utrique illi inter se quam artis vinculis coniuncti et quasi consanguinei fuerint, cum magno lucro docebimur.

Locum de Amore utilissimum, qui in litteris extat Latinis, haud scio an satis animum adverterint artis antiquae amatores. Ascanius in Aeneidis libro primo sextum annum certe non excessit; nam a Didone et gremio accipi potest et dulci osculo mulceri (v. 685—687); gremio tollitur ab ipsa quoque Venere (v. 692). Hic autem puer minutus in Amorem ecce transfiguratur; Venus ad Amorem v. 683 sqq.:

Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo et notos pueri puer indue voltus,
685 Ut cum te gremio accipiet laetissima Dido ...
Cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem eqs.
689 Paret Amor dictis carae genetricis et alas
Exuit.

Postea et »collo Aeneae pependit« (v. 715) et »gremio fovet« eum Dido (v. 718). Exemplum clarissimum hoc est non solum pupuli a muliere in deliciis habiti, sed etiam Amoris cum pupulo commutati. Ceterum illud *exuit alas* v. 689 in ipsa hac dei metamorphosi dixeris sane figurate a Vergilio esse usurpatum sic ut *indue voltus* v. 684. At vero magis dignum poetico ingenio phantasma fuit, si in eo potius miraculum ponebatur, quod proprio sensu deus nescio qua vi divina illaesus alas sibi innatas exuebat; qua in re valere aliquid potuit memoria Mercurii illius qui et induebat et exuebat talaria sua[3]). Neque decet tacere quod occurrit etiam in monumentis figuratio Amoris catenati cui alae exuuntur: id ipsum cernitur in gemma delineata apud Guigniaut tom. IV n. 409 d[4]); quae ubi sit vel cuius sit fidei quod parum mihi constat aegre fero.

Is vero qui exuentem alas deum fingit, etiam postmodo rursus induere eas statuerit necesse est. Et potuit sane ita statuere. Certe pusis etiam in vita sicut Icaro in fabula,

1) Venerem marinam in pictura Romana pusis circumfusam infra dicemus.

2) Helbigius in Wandgemälde ad n. 785: »Putto, ungeflügelt. — Das Fehlen der Beflügelung ist muthmasslich aus einer Nachlässigkeit des Malers zu erklären«. Furtwaengler apud Roscherum Lexici mythol. p. 1369: »Ungeflügelte Bildung des Eros ist nirgends als beabsichtigt, sondern nur aus Nachlässigkeit entstanden und zwar namentlich in spätrömischer Zeit zu constatiren« (?). Unde »ungeflügelte Eroten« vox receptissima est omnino apud doctos. Cautius olim Gerhard iudicium tulit »Text« p. 331.

3) Fors tulit ut Cupidinibus accrevisse alas legere non meminerim; solent crescere iis potissimum qui in veram avem transeunt. Calais et Zethes dum pueri, etiam implumes sunt; pennae iis una cum barba nascuntur (Ovid. met. VI 714 sqq.).

4) desumpta ex Vivenzio, gemme antiche, tab. II.

alas adpositas esse demonstrabo. Id nempe quod vel nostri aevi mimica et saltica scaena non sine summa iucunditate ad effectum perducit, an incompertum fuisse credideris sollertissimo ingenio antiquorum? Tradit Plutarchus in vita Antonii c. 26: Cleopatra Cydnum fluvium navigio aurato ascendens ipsa recubabat sub velo aureo graphice adornata tamquam Venus, *παῖδες δὲ τοῖς γραφικοῖς Ἔρωσιν εἰκασμένοι παρ' ἑκάτερον ἑστῶτες ἐρρίπιζον.* Hos pueros minutos fuisse inde manifesto efficitur quod Amorum partes agunt. Et usos hic videmus flabellis; nisi forte ipsis alis ventilabant Amorum ritu; cf. illud *πτερύγεσσιν ἀνέψυχεν* apud Bionem epitaph. Adon. v. 85 (supra p. XVIII). Sic igitur pupi in Cupidines transformabantur. Et haec quidem de Cleopatra; nec vero differt quod de Helio Caesare Spartianus c. 5, 10: *cursoribus suis exemplo Cupidinum alas frequenter adposuit eosque ventorum nominibus saepe vocitavit Borean alium, alium Notum .... appellans.*

Hoc addo. Augustus quantopere pupulos in deliciis habuerit supra expositum est; idem princeps, cum Germanici filiolus »iam puerascens« et »insigni festivitate« obiisset, eius »effigiem habitu Cupidinis« quam etiam Livia in aede Capitolinae Veneris dedicabat, ipse »in cubiculo suo positam, quotiensque introiret, exosculabatur« (Suet. Calig. 7; supra p. XII). Vide quam facile alae adiectae sint in consecratione. Iam vero si quis egregiam Augusti statuam, quae Primae Portae dicitur, respexerit, non sine admiratione Amorem ibi pupulum, parvulum, quin etiam debito minutiorem, ad pedes Augusti in delphino sedentem deprehendet. Et verum hunc esse Amorem Veneris filium non delphinus solum, sed magis etiam Veneris cum gente Iulia cognatio prodit. Quod ut constare dico, ita tamen non sine gaudio sic exhibitum principem agnosco qui pusionum tam amans fuerit [1]).

Denique, ubi de Augusto res est, quis non gemmae splendidae recordetur »Augusteae« Vindobonensis [2]), cui incisam imperatoris apotheosin esse credunt? Et in eius generis artificii interpretatione magna quidem animus incertitudine obducitur; nil tamen ambiguitatis habet quod Augustum cum Roma dea in segmento imaginis superiore recognorunt; ad laevam vero Augusti dea humi consedit cum cornu Amaltheae, et secum ecce habet ea pueros minutos duos investes sine alis; Gaeam hanc sive Tellurem esse inde comprobatur, quod etiam alii artifices et sedentem hanc deam et cornu ubertatis tenentem et a propriis binis infantibus circumdatam fingebant; specimina videri possunt apud Conze Heroen- und Goettergestalten tb. LVI. Amat nempe Tellus mater pusiones, mulierum delicias, tamquam fertilitatis et abundantiae maternae testimonia. Hinc est quod ipsa quoque »Abundantia temporum« in moneta Corneliae Saloninae Gallieni uxoris ita illustratur, ut puerulis nudis circumstipetur quibus aureos distribuat; adsunt autem ibi pueri quinque numero [3]). Nec non indidem explicatum habet quod etiam Priapus fertilissimus ille deorum cum iisdem deliciis lusum gerit; vide modo formosissimos pusiones cum Priapo in statua exhibita apud Conze l. l. tab. LXXVII. Iam vero in gemma

---

1) Sic Iulia cum »parvo Cupidine« apud Martialem VI 13 statuario opere dedicata est.
2) v. e. g. Mongez Iconograph. Rom. pl. 19; Baumeister n. 1793.
3) v. Baumeister fig. 627 ex Froehnero.

Augustea ne ex improviso a scalptore eam adornationem factam putes, qua Telluris pueruli ad ipsum Augustum sunt adpropinquati. Ex vita enim hoc repetitum est, quod sic cum parvulis cernitur Augustus [1]).

Et haec quidem hactenus. Puerorum enim pennigerorum inventionem cum deliciarum consuetudine aliqua quacumque ratione nexam fuisse iam ex his, ni fallor, quae protuli, cum magna specie veritatis colligi potest. Quin etiam quia commutari solebant inter se, in puerorum sepulchris nullum aptius ornamentum habitum est quam Amorum imagines. Qua in re satis habeo demisisse lectorem ad sarcophagos quos descripsit Duetschke Ant. Bildw. I n. 21; 33; 81; II n. 315; III n. 336; 449; et cf. ibidem IV n. 519 [2]). Latissime autem illa inventio patebat qua Cupido unus iacens dormiens in sepulchris ponebatur [3]); reputes igitur, quod etiam alae interdum in iis omissae: vide Clarac IV tb. 644 n. 1459 F, 1459 G (1459 E?).

Restat abhinc ut de Amorum occupationibus sive negotiis quae lusu otioso affectare assolent, cogitationem suscipiamus.

Notum est in artificiis vel Pompeianis vel alibi repertis deos minutos non solum in iis rebus versari quae ad Venerem matrem vel ad amoris incitamentum vel ad Liberum relationem habent (velut arcum flectunt, facem gerunt, Martis arma trahunt, Iovem taurum in Europae amore pascunt, in leonibus equitantur), sed etiam omnia fere gerere et persequi quae sunt puerorum pusillorum oblectamenta, quin etiam omnino vitam hominum per lusum festivum imitari. Haec omnia ne ita excogitata esse ab artificibus opineris tamquam antiquam Amoris dei venerationem debitam posthabuerint, caelestem naturam et sublimiorem notionem ei exuerint et ad humanas res saepe humillimas sine pietate et sine ratione eum devocarint. Immo videtur stabiliendum esse contrarium. Certe ipsa vita pueros minutulos nudos oculis proponebat; hi fuerunt quos duplici et imitandi et augendi studio in formam illam divinam ars traducebat, neque fere diversitas est inter pueros divinos et humanos nisi quod illi pennas gerunt. In nobilium igitur aedibus iidem pupi, qui ibi in picturis parietariis, in vasculis, in anaglyphis vitam alteram et supranaturalem agebant, etiam vivi per atria et cubicula circumcursitabant puerili ludo dediti et nudi ipsi quoque; suntque hi *ἄπτεροι ἄλλοι Ἔρωτες*, ut Nonni felicissimis verbis utamur (Dion. 10, 199). Hoc autem loco, quo substitit disputatio, id potissimum in mentem curiose revocemus nec volvere animo cessemus, quod tritissimum est; scilicet solent etiam pueri ipsi per lu um et remissionem imitari vitam humanam; solent »aedificare casas, plaustro mures adiungere, equitare in harundine longa« (Horat. Sat. II 3, 47); conchis canunt luduntque (Athenaei III p. 85 F); currum flectunt quem trahit aries (v. sarcophagum in Archaeol. Zeitung a. 1885 tab. 14; Baumeister n. 1622). Quin etiam »pueri fingunt per ludibria potestates« (Treb.

1) Ceterum v. J. J. Bernoulli Roem. Ikonographie II 1, p. 267, qui Abundantiam dicit quam ego Tellurem.

2) cf. Petersen Annal. instit. a. 1860 p. 405 sqq.

3) cf. e. g. Matzium n. 275—293; Benndorf et Schoene Later. Mus. 370; Duetschke II n. 256; III n. 141; 252; Clarac IV tb. 643 sqq.; Engravings from ancient marbles XI tb. 37; al.

Pollio Gallieni c. 4), unde illud »rex eris« (Horat. epist. I 1, 59). Severus in prima pueritia »nullum alium inter pueros ludum nisi ad iudices exercuit, cum ipse praelatis fascibus ac securibus ordine puerorum circumstante sederet ac iudicaret« (Spartiani c. 1, 4; similia Iulius Valerius p. 13 ed. Kuebler). Clodius Albinus fertur »saepissime cantasse inter puerulos: Arma amens capio« (Capitolini c. 5, 2). Hinc est, quod etiam Amores pusilli ab artificibus adhibiti sunt ad vitae labores officia studia inceptaque multigenera lusu lepido ac venusto exprimenda.

Iam vero inter pupulos mortales et immortales de his fere convenire observavi, quae aut ad indolem aut ad occupationes utrorumque pertinent.

Et de rebus quidem tribus et principalibus, quibus communio proditur amborum, supra monitum habes: de tenera aetate, de eo quod catervatim agunt, de nuditate (p. XVII sq.). Accedit hoc. Ubicumque enim gregem infantium etiam amplissimum ars inducebat, gravissimum est, quod paene semper unius eos eiusdemque aetatis et magnitudinis esse destinavit. Itaque admirabili quodam studii consensu cautum est, ne pro unius matris filiis haberentur. Id nusquam non valet de Cupidinibus; valet pari modo de pueris minutis; modo inspice tabulas propositas in huius libelli appendice III (et IV) et V et VIII et IX; cogita etiam Igelensem columnam et opera quaevis eiusdem argumenti. Unde autem, quaeso, haec artis consuetudo deduci debet? Ego equidem ad vitam communem provocare non cessabo. Facile est enim ad credendum homines nobiles, ubi pusorum greges alebant, hos quoque ea condicione sibi »undique« procurasse, ut aequaevi essent. Neque inconsiderate id praesumere mihi videor et de turba minuta in amphitheatro occupata apud Martialem (supra p. XII) et de puerulis conlusoribus Caracalli in vita Severi (p. XXI) et de pueris cum Amorum ornatu exhibitis a Cleopatra (p. XXIV), similibus.

Puerulorum parvitatem quantopere exaggerare antiquis placuerit, supra illustravi p. XIII sqq. Idem in Nili statua observatur; idem et alibi velut in sarcophago Parisiensi (apud Guigniaut l. l. n. 523) ubi et alis carentes et nimis pro portione exigui adsunt in Bacchi comitatu, et in sarcophago Cassellano (apud Baumeister Denkm. n. 760). Nec differunt Amores; nam idem in Amoribus quoque studiose interdum affectasse antiquos vel Augusti statua docet cui talis Cupido adiectus est (supra p. XXIV); docent cognatae Veneris statuae illustrissimae velut Mediceae vel Venetae vel Dresdensis, ubi deae Amores tam minusculi in delphino adludunt, vix ut oculis eos deprehendas [1]; docent adprime picturae Pompeianae Herculanenses, velut ille ridicule deminutus qui Hermaphrodito adsistit (Raoul Rochette choix tab. 10) vel magis etiam ioculares Amores ingentem Herculem apud Omphalen inludendes (ibid. tab. 19), quod scomma pictoris qui conspexerit,

---

1) cf. e. g. Clarac IV tb. 620 n. 1382 et 1379, tb. 627 n. 1412. Haec quae sunt de dei parvitate in statuis frequenter obvia parum respexit Helbig in Führer durch die öffentlichen Sammlungen t. I (1891) p. 8, ubi de Amore illo in statua Augusti: »Der auffällige Gegensatz, welcher zwischen der verkümmerten Bildung dieses Amor und dem ausdrucksvollen Motive der Hauptfigur obwaltet, erklärt sich ... unter der Voraussetzung, dass der Bildhauer für die Hauptfigur ein älteres Vorbild benutzen konnte, aber bei Gestaltung der Nebenfigur auf sein eigenes Erfindungsvermögen angewiesen war.« An credit revera vir eximius schema Amoris parvi in delphino vehentis sine exemplo fuisse Augustea aetate?

quis non Gulliveri mirabilium mihi reminiscetur? Conferas quae de Timanthe rettulimus in p. XV. Atque inde iocus etiam ille statuarii ortus est, qui Amorem ipsum stantem finxit satis altum, in eo autem detentum, ut alterum Amorem minutissimae mensurae humi stratum cum stupore contempletur quasi formicam in via invenerit (Clarac IV tb. 641 n. 1454 ex coll. Giustiniani). Hoc illud ingenium Lucilii est epigrammatarii. Unde ad pusos illos inauditae parvitatis in nidulo una positos animum reflecto, quos repraesentavi in tabula huius libelli X.

Hinc autem deducitur quod in rosis delitescere videtur Camerius Catulli, in rosis subsidere assolet Amor (supra p. XVI).

Indidem, quod aufugit Eumecius Lucilii nec inveniri potest; aufugit nec potest inveniri Camerius Catulli; aufugit et Amor nec potest inveniri (supra p. XV).

Pueros minutos (πήχεις) Nilum deum circumvenire vidimus (supra p. XXI); Nili statuae similitudinem indubitatam primum quidem Tiberis fluvii signum prae se fert, cui adclinat se lupa cum Romulo et Remo (v. effigiem apud Guigniaut tom. IV n. 523; Clarac IV tb. 749 n. 1819); tum vero illa statua Ostiae reperta (in sarcophagi operculo reposita; v. Clarac III 448, 822) mulieris grandis staturae, vestitae quidem, sed recumbentis ea corporis positione, quae Nili fuit: cui feminae notionem sive inpersonalem sive divinam docti tribuebant; »die Erde im Winter« vocabat Wieseler. Iam non pueruli sunt, sed ecce Cupidines adprime parvi, qui circum eam repunt, nec alis, quas habent, utuntur. Imaginem proposui in tabula IV [1]).

Satis trita scaena illa est qua Amor astragalis ludit cum Ganymede plerumque conlusore; quam in artem induxisse videri potest Apollonius Rhodius (III 114 sqq.), iteravit Philostratus Imag. VI (cf. Lucian. dial. deor. 4, 3); cum Venere idem agit Amor apud Meleagrum Anthol. Pal. XII 47; et idem agens cernitur in conclamata gemma Phrygilli (v. Roscheri lex. myth. I 1356). Egregie vero concordat, quod ipsum Augustum cum suis pueris talis ocellatis nucibusque ludere audimus apud Suetonium Oct. 83 (cf. p. XI) perinde atque Aesopum apud Phaedrum III 14. Quam rem etiam illustrant in simulacris infantes astragalis vel nucibus ingenue lusitantes velut infantes Medeae (Helbig. n. 1262) et statuaria opera speciosissima quae p. XX in examen vocavi, nec non scaenae illae apud Gerhard. tb. 65 et in Atti dell' acad. Rom. di arch. t. II p. 149 et 170 [2]); cf. tabulam meam VII. Quoniam vero huius ἀστραγαλιζόντων conceptionis olim quasi praecursor praeclarus fuit Polycletus (cf. pp. XX, XXX), patet eam ex communi vita profectam ac postmodo in Amorem translatam esse.

Augustus Sarmentum suum ad symposia adhibebat lepidumque esse putabat si Falernum bibebat pusio (Plut. Anton. c. 59); igitur si etiam potum nonnumquam fuisse Sarmentum tibi finxeris, non repugnabo. Similes pusiones in convivio potioni dediti cernuntur in

1) Minime integram servatam esse monendum est; interpolarunt aevo recentiore et caput deae et alias particulas, quin etiam non pauca in figuris Amorum, alas et primi Amoris et secundi (ex pedibus deae numeramus), tertium fere totum.

2) Subicio pilae lusum, quo et infantes gaudent (annal. instit. tom. 29 tab. BC) et Cupido (Gazette archéol. VI, 1880, tab. 4; et alias).

tabula mea quam numeravi IX (cf. quae contuli supra p. XXI). Sic etiam Iuppiter apud Lucianum dial. deor. 4 Ganymedem, puerum ibi fere sex annorum [1]), nectare suo participare vult. Adde quod Ausonius suam alumnam, de qua dixi p. XI, »Bissulam« (a bibendo sine dubio) sive *Ἐράσοινον* appellavit [2]), non sine simili sensu; quin etiam iubet lectorem, ubi eam celebraturus est: *ante bibas; ieiunis nil scribo* (Auson. XXV 3, 6 ed. Sch.): ergo harum deliciarum usus a comissationibus certe alienus non fuit. Conferas vero, quod etiam sarcophagi cum Amores comissatores catervatim vagantes saepenumero ostendunt [3]) tum vero ipsos pueros non pinnatos eosdemque etiam in sacrificio occupatos, quod factum vides in tabula VIII huiusce libelli, ibique etiam unus vel duo ebrii depicti esse solent [4]) — quem infantium abusum simul et festivum et indignum uno ore dixeris.

Pusionibus natantibus se oblectasse fertur Tiberius (Suet. Tib. 44). Id primum recordationem excitat picturae parietariae urbis Romae, in qua Venerem e mari emergentem pupi non alati circumdant multi, duo in aqua adnatant (v. Mittheilungen d. deutschen arch. Inst. in Athen I, tab. 2). Ceterum natantem Cupidinem habes apud Helbig. n. 820b; item puerum sine alis apud Matzium n. 2789; pueros et Amores mixtim remigantes atque natantes in sarcophagis de quibus rettuli p. XXII.

Martialis nobis etiam in amphitheatri harena cum leone monstravit pueros teneros (p. XII); concludendum est, ni fallor, licet unum tantum huius rei nuntium acceperimus, eos etiam saepius ad operam harenae adhibitos fuisse; etenim ne semel quidem rem tetigisset Martialis, nisi eventum tunc inprosperum et miserabilem habuisset. Quodsi haec consuetudo fuit, an ex ea illud defluxit, quod Amores et in venatione ursorum deprehendimus (Helbig. n. 817; 818) et leonis et tauri certamini adsistentes (ibid. 819)? Leonibus autem inequitare Cupidines inter frequentissima huius generis argumenta est (cf. Millin tb. 118 n. 454; Matz n. 293; 2258; 2274; Helbig. 783, al.). Plura eiusmodi atque audacius inventa adferre supersedeo [5]).

Actum est de alis deliciarum supra p. XXIV. Ceterum de eorum ornatu hoc unum apud Herodianum comperimus, alumnos hosce Commodi aetate quamvis nudos auro et gemmis fuisse insignitos (Herodian. I 17; supra p. XI); igitur torques sive catellas in collo eos gessisse suspicio est, quae quidem in Amoribus identidem pictae cernuntur, cf. Helbig. l. l. n. 614 (»Halskette«); 759; 813; 1429, al.; etiam strophium n. 770.

Per simplissimam pennarum adiectionem ad Amores in arte transferri quae puerorum fuerunt, summa perspicuitate docet etiam puer Boethi ille cum ansere luctans. Eum puerum volatilem esse noluit Boethus, immo vitam ac veritatem solam cum fide sectatus est. Attamen huic quoque puero pennae succreverunt. Talis est — ut uno documento

1) cf. infra p. XXXVI.

2) De hac nominis forma cf. *Ἐράσιππος* Anthol. Pal. VII 285. Rescribendum autem esse apud Ausonium l. l. *Ἐράσοινος* olim monui De partic. perf., prooem. Marpurg., 1883/84 p. XVIII adn. 5.

3) vide e. g. Clarac II tb. 132 n. 112; cf. Helbig. n. 757.

4) Huius ebrietatis causam profundiorem quaerebat Petersen l. l. p. 408; et cf. Conze Archaeol. Zeitung XXV p. 99; Duetschke l. l. III n. 449.

5) Bigis vehuntur apud Clarac II tb. 162 n. 88—90; unus cum apris per circum volitans in anaglypho Vaticano, v. Friederichs-Wolters l. l. n. 1900; alia.

defungar — Amor anserem non sine vi sub brachio portans, inter signa quae ad aquam salientem adhibebantur (cf. Baumeister Denkm. n. 387).

Sed aliae insuper plurimae congruentiae accedunt, quas tamen ex artis operibus cum supra abunde contulerim p. XXII, hic iterare taedet, praecipue illa, quae in vincto puero et vincto Amore deprehensa est (cf. tabulam meam VI). Et minus quidem forsitan huc referri posse dixeris conceptionem statuariam clarissimam pueri spinam sibi extrahentis, quae quo potissimum saeculo primum orta sit, litigarunt doctissimi iudices; concedo enim hunc quidem inter »minutos« minime esse recensendum, quippe qui ad minimum plenum octennium viderit[1]; nihilominus memorabile aio, quod etiam hanc conceptionem transferre in Amorem non dubitarunt; vide Helbig. n. 629, Annales instit. t. 48 tab.O.

Denique subicere audeo etiam hoc. Amor ubi cum papilione rem habet, sive filo ligatum trahit sive alis prehendit sive face incendit, crudelitatem puerilem exercens, fere semper puer minutus est; cuius ludicri sensum metaphoricum tenerum sublimem enarrare huius loci non est[2]; inventio vero ex puerorum vita manavit. Etenim papilionum capturam et cruciatum pueris placere quis ignorat vel non expertus affirmabit? atque etiam adferri potest quod cum scarabaeis volantibus filo nexis petulanter lusum gerunt apud Aristophanem Nub. 763, Vesp. 1342 (ubi vide schol.), Herondam (mimiamb. fr. 14 ed. Buech.). Iusto iure igitur etiam non alatus puer papilionem digitis tenet in sarcophago edito Archaeol. Zeitung a. 1872 tab. 59.

Plura vero huiusmodi, quae quo leviora eo graviora sunt — et prae ceteris quidem compositiones illae puerulorum in nido sedentium — etiam postmodo, ubi res feret, per huius libelli decursum obvenient (cf. p. XXXII).

V. De Alexandrina Amorum et deliciarum origine.

Reliquum est ut de deliciis illis, quas simul et vita Romana praestabat et artis ingenium excolebat, consummemus tandem quae disputata sunt et de ipsis originibus earum disquisitionem postremam, si dis placet, eandemque non supervacaneam instituamus.

Et haud scio equidem an sit, qui contrariam viam praeferat quam qua ego incessi sumatque inventionem Amorum illorum, quorum propria sunt aetatis teneritudo, numerositas, nuditas, pro ipso principio potius habendam esse, ex quo deducta sint reliqua, inde demum infantium alis carentium plasmata esse profecta, ex hac denique artis consuetudine in vitam demum illatum esse deliciarum amorem de quo rettuli. Hoc vero qui sumit, plane mihi aliena captare et a natura desciscere videtur, atque propter hanc unam et simplicem rationem declino sententiam atque reformido. Sed etiam historiae memoriis hoc loco paucis vacare interest, quo in negotio quod a vascularibus picturis

1) De statuis diversis disputavit C. Robert in Annal. instit. t. 48 p. 124 sqq.; adde statuae Parisinae Rotschildianae imagines in Gazette archéol. VII (1881) tab. 9—11.

2) cf. O. Jahn Archaeol. Beitr. p. 143.

abstinebo, id facile vel probationem habebit vel excusationem. Iam vero praecessisse in arte constat non Amorum infantium, sed infantium alis carentium figurationem. Astragalizontes Polycletus olim dederat, quod signum quia delicatissima illa Plinii aetate summo plausu exceptum est, pueros hos teneros vixdumque puerascentes fuisse veri simile dico; ceterum austero Phidiae saeculo qua duritie et habilitatis defectione infantilia corpora conformaverint caelatores, documento est figuratio monumenti sepulchralis Atheniensis notissima quam exhibui in tab. I[1]). Nec multo provectus Praxiteles est in Baccho puero quem ulnis fovet Mercurius; hoc idem autem argumentum etiam tractaverat Cephisodotus, qui etiam Pacem cum Pluto[2]); Tychen cum Pluto Xenophon. Caelo satis prospero elaboratus pupus servulus conspicitur in stela illa Atheniensi ad Ilissum inventa. Iam vero ipse Zeuxis penicillo et »Herculem infantem dracones strangulantem« et »puerum uvas ferentem« descripsit, idem Centauros cum parva prole; porro Parrhasius »Thressam nutricem infantemque in manibus eius«, idem »pueros duos« ex quibus spectabatur »securitas et aetatis simplicitas«; denique Aristides Thebanus »ad matris morientis mammam adrepentem infantem«; haec vero Aristidis tabula Alexandri Magni animum adeo commovit, ut Thebis Pellam transferret. Ita factum ut ipsius Alexandri aevo Sicyone effloresceret ars Pausiae. Hic Pausias ne ipse quidem Cupidines infantes pinxisse traditur, traditur pinxisse »parvas tabulas maximeque pueros« iterumque idem absolvisse »uno die tabellam quae vocata est hemeresios puero picto«. Quas quidem Pausiae munditias vascularium picturarum comparatione illuminare conatus est Furtwaengler[3]); cum magna enim veri specie conicitur praecipue minutos fuisse »pueros« illos Pausiae; secure autem saltem interfuisse minutos dixeris; id quod vel illa tabularum parvitas commendat; quin etiam si quis in pueros pingendos totam vitam vel plurimum aetatis impendebat, ille in eo erat sine dubio, ut certum et stabile artis et argumenti genus (»Genre«) excoleret; ad quam rem nihil mehercule aptius pueris infantibus fuit[4]). Eidem quarto saeculo etiam caput pueruli marmoreum tribuitur nuper Cypri eruderatum et artis perfectione et laetissima vitae imitatione conspicuum[5]) (Amoris fuisse omnino non constat), cuius ars affinitate quadam iuncta est cum puero exsculpto in stela illa quam publicavit E. A. Gardner[6]). Secutus deinde est ipse Boethi infans anserem strangulans quem exhibui in tabula II; in quo admirando iam opportunus Herondae

---

1) Desumpta ex Sybelii Weltgeschichte der Kunst p. 191.

2) De capite Pluti pueruli Cephisodotei quale primitus fuerit, nunc quidem constare videtur; v. Mittheil. d. deutschen Instituts in Athen VI tab. 13 et quae ibi disseruit Koehler p. 363 sqq.

3) Der Dornauszieher und der Knabe mit der Gans p. 57. Ceterum cf. Helbig Untersuch. p. 202.

4) Apellis nomen consulto praeterii, cuius quidem Anadyomenae num etiam Amor sive Amores complures minuti adiecti fuerint, ni fallor, prorsus inexploratum est; memorabile, quod in pictura urbis Romae inferioris saeculi, quam p. XXVIII significavi, ex imo mari enatanti Veneri pusiones (non Amores) ludentes exsultantes numero quindecim circumfunduntur quasi Amoribus substituti; at vero de Apellis tabula nihil inde concludebat Benndorf l. l. p. 64. Videntur mihi fere in hac pictura lautitiae balneorum Romanorum in simpliciorem Apellis compositionem temere esse interpolatae.

5) cf. Journal of Hellenic studies vol. IX p. 218 sq., tab. 10.

6) ibid. vol. XI p. 105. Monuit L. de Sybel.

mimiambus incidit (IV 31) ὄρη ... τὴν χηναλώπεκα ὡς τὸ παιδίον πνίγει. Sic tandem postquam puerorum minutorum amor per Pausiae imprimis tabulas inter artifices propagatus est, etiam Amores pusos coeptos esse videmus celebrari aevo Ptolemaeorum et Attalorum.

Et haec quidem hactenus. Iterum autem adpono inter doctos fere pro explorato haberi Amorum horum minutulorum inventionem debitam esse Alexandrini potissimum aevi ingenio et ipsi adeo urbi Alexandriae (cf. supra p. XVII sq.). Iam vero probabile esse arbitror delicias, quibus effusa luxuries Romanorum in vita communi oblectabatur, ipsas quoque Alexandria Romam profectas atque translatas esse, ita ut παιδία illa γυμνὰ οἷα τρέφουσιν αἱ γυναῖκες non solum in Liviae comitatu, sed iam antea in Arsinoes similiumque reginarum et regum fuisse existumare liceat. Hoc dubitatione caret: emere debebat si quis alumnum minutum alienigenum comparare sibi volebat; et Augustum quidem Mauros vel Syros praecipue coemisse vidimus supra p. XI. Testis accedit Seneca ad Serenum c. 11, 3 qui de iisdem pueris procacibus verba facit »quos mercantur«. Alexandriae vero potissimum hunc mercatum fieri primum quidem auctor est Statius; hic enim Silv. V 5 v. 66 ex Aegypto Romanos »delicias«, ex Aegypto »infantem qui didicerit Nili convicia« mercari asseverat. Deinde vero penes Quintilianum fides est, qui I 2, 7 gravissima testificatione, quam in hunc usque locum retinui, universi huius deliciarum generis severus obiurgator, ut una voce comprehenderet, »Alexandrinas delicias« distincte appellavit (de hoc loco cf. p. XXXVII). Quod si ita se habuit sique hic quaestus Alexandriae fiebat, etiam ipsum harum deliciarum studium Alexandriae apud locupletes plurimum valuerit necesse est. Neque igitur signum Nili cum tot pusionibus caecae fortunae donum fuit; immo Aegyptiis ipsis nimis placebant pusiones; atque Aegyptios esse qui nomen πήχεις excogitaverint, expressis verbis testificatur Lucianus l. l. (supra p. XXII). De pompa Bacchica admirabili, quae sub Ptolemaeo Philadelpho Alexandriae acta est, haec testatur Callixenus apud Athenaeum V p. 197 sq.: post aram maximam incedebant παῖδες ἑκατὸν εἴκοσι, iterum autem versus finem pompae etiam παῖδες χίλιοι καὶ ἑξακόσιοι (cf. p. 200 A); omnes vero vestibus ornati; neque cuius aetatis fuerint, memoratur; minutos fuisse noli credere. Magis apposite adfero quod de Cleopatrae lautitiis supra relatum est p. XXIV; haec certe Aegypti regina etiam minutis usa est [1]). Videsque conclusionem. Scilicet Amores infantuli ab artificibus Alexandrinis propterea sunt inventi quia vita Alexandrina infantes alumnos in deliciis habuit.

Hanc autem quaestionem cum vix confecerimus, inviti ecce in aliud artis zetema incurrimus. Socordiae enim crimine haec disputatio sane laboraret, nisi illarum ima-

---

1) Hic vero cui non se inferet etiam Moysis Iudaei recordatio? quem puerulum »pulchro candentem corpore« in Nilo expositum invenit Aegyptiaci regis filia:

> Quae cupiens servare sibi tam dulcia formae
> Gaudia et eximiae praestantem frontis honorem ...
> Imperat acciri.

Sic res narrata est in Exodo carmine v. 47 - 68 ed. Peip.

ginum mentionem iniceret gratia lepore hilaritate abundantium, quae ad tractationem et doctos homines et poetas allicuerunt. Earum argumentum celebratum quidem est in carmine experientissimi nostratium poetarum sub indice: »Wer kauft Liebesgötter«. Imagines ipsae inspici possunt apud Millin l. l. t. 46 n. 193*, Guigniaut l. l. n. 404, Zahn Ornamente II 18, Baumeister n. 545; easdem enarravit Helbig n. 824 et 825. In iis Amores volucres complures nimia quidem minutia insignes in cavea una asservantur et venum eunt; vendit vero modo muliercula, modo senex habitu operarius; emunt fere mulieres, non viri [1]).

Huius intricatioris, ut videbatur, argumenti rationem ut extricemus, iam ne ad aliena auxilia evagemur, dehortor. Vitae cottidianae imitationem lusu exprimere solent Amores; deme alas: habes pusionum mercatum Alexandrinum illum de quo modo verba fecimus. Et emere vidimus mulieres: nempe *τρέφουσιν αἱ γυναῖκες*, ut testatus est Cassius Dio. Quod autem in cavea sunt, id ex avium volatilium similitudine recte quidem repetivit Iahnius [2]). Constat autem simul etiam de nanis, in »loculis« eos crudelissima ratione coerceri et »adservari« solitos esse [3]). Potuit id obtinere etiam in quaestu puerorum.

Itaque tres res fuerunt quae ad excogitationem harum tabularum contribuerunt: et ipse puerorum mercatus Alexandriae sollemnis, et avium similitudo, et illud, quod etiam fictiles Amoris figuras operarii venum dare consuerunt; talis Amor cereus fictilis venit in Anacreonteo carmine 10: *Ἔρωτα κήρινόν τις νεηνίης ἐπώλει.*

Abstinere autem non possum quin Meleagri carminis de Amoris mercatu partem luculentissimam huc transferam, quod extat Anthol. Pal. V 178:

πωλείσθω, καὶ ματρὸς ἔτ᾽ ἐν κόλποισι καθεύδων,
πωλείσθω. τί δέ μοι τὸ θρασὺ τοῦτο τρέφειν;
3 *καὶ γὰρ σιμὸν ἔφυ καὶ ὑπόπτερον ....*
7 *πάντα τέρας. τοιγὰρ πεπράσεται· εἴ τις ἀπόπλους*
ἔμπορος ὠνεῖσθαι παῖδα θέλει, προσίτω.
καίτοι λίσσετ᾽, ἰδού, δεδακρυμένος. οὔ σ᾽ ἔτι πωλῶ,
θάρσει· Ζηνοφίλᾳ σύντροφος ὧδε μένε.

1) Seponendam vero esse censeo picturam vascularem delineatam apud O. Jahn, Arch. Beitr. tb. 7; in qua iuvenis et puella contrarii consistunt; puella libram dextra tenet, in cuius lancibus duabus pueri alati singuli sedent. Jahnius puellam in eo esse credebat ut iuveni Amores venderet. Quod fieri non potuit; quis enim umquam ita mercem vendidit ut in utraque lance poneret, non in una? Ego hunc explicatum longe praefero: Amores duo Ἔρως sunt et Ἀντέρως; nempe pueruli non frustra invicem contuentur. Eos in trutina librat mulier; et quidem Amorum alter qui ad iuvenem pertinet, levior est; alter, qui puellae propior, in lance alte descendit. Sic graviorem suum amorem esse dum demonstrat puella, oculo recto austero virum aspicit; hic vero perturbatus oculos declinat.

2) Cum lusciniis Theocritum Cupidines contendere supra vidimus; *ὅσον ὄρνις* Amor dicitur apud Moschum l. l. 16; item apud Nonnum 3, 120; 10, 256; alia congessit O. Jahn l. l. p. 211 sqq. Ceterum cf. Helbig Untersuchungen p. 238 et 223.

3) Plinius VII 75: *Manium Maximum ... binum cubitorum fuisse auctor est M. Varro, et ipse vidimus in loculis adservatos;* cf. Pseudo-Longin. *περὶ ὕψους* c. 44, 5: *τὰ γλωττόκομα ἐν οἷς οἱ πυγμαῖοι καλούμενοι τρέφονται.*

Vide mihi quam curiose Meleager puerulorum similitudinem minutorum observaverit. Hos enim »alumnos« et esse et vocari supra apparuit; hinc Meleager et τρέφειν scripsit v. 2 et σύντροφος v. 10. Iam vero in v. 8 etiam de »mercatore« verba sunt »navigaturo«; ergo in urbe maritima, qualis est Alexandria, res agitur. Et ille quidem iam postulatur ut emere pusum velit et iam accedat ad mercatum: εἴ τις ὠνεῖσθαι παῖδα θέλει, προςίτω: unde eximie illustratur, qua ratione transmarini pusiones Romam venerint; Romam ferebat ille ἔμπορος ἀπόπλους. Harum rerum testis oculatus esse poterat Meleager vel Tyri vel Gadaris vel in insula Coo [1]).

Ceterum in isto »Amorum mercatu« etiam avicularum similitudinem obversatam esse artificibus dixi; eius rei nullum clarius documentum est quam nidi Amoribus repleti in quibus figurandis identidem sibi placuit Alexandrinum ingenium (cf. Helbig. n. 822; 823); sed enim illi avium nidi non solum in Amores translati sunt, sed in pusos omnino. Pusi enim dum glomerati complures una subsidunt, feturae pullorum sane speciem habent; cuius rei exemplum dedi signum una dormientium in tabula V [2]); de cuius signi antiqua origine non prorsus constat [3]); utique tamen ad propositum facit. Sic tandem explicantur puerulorum alis carentium nidi in arbore marmorea illa Vaticana (in Mus. Pio Clem. VII 9; Jahn p. 212), sic nidus similiter comparatus Pompeianae picturae iucundissimae quam expressi in tabula X [4]).

Miro autem errore sibi persuaserunt docti Amorum nidos illos quasi magis genuinos prius ab artificibus inventos esse, postea demum pusorum. Equidem contendo docetque harum rerum universarum consequentia verum esse contrarium. Quid enim? an neglegi posse in iudicio ferendo putarunt viri optimi testimonia scriptorum et ipsum Horatium? Sic nempe nonne etiam Horatius claris verbis *se* puerulum *pennas maiores nido extendisse* dixit (epist. I 20, 21)? an forte Cupidini ibi se comparavit poeta? immo vero avibus. Nonne idem Horatius *tu nidum servas* quasi ad »vetulum columbum« (epist. I 10, 6)? nec non idem de se infante et de loco suo natali carm. III 4, 14: *puerum palumbes texere, mirum quod foret omnibus, quicumque celsae nidum Acherontiae ... tenent* — ne illud adlegem quod est Iobis in Vulgata versione 29, 18: *in nidulo meo moriar.* Nonne et ipse Aristophanes Nub. 999: τὴν ἡλικίαν ἐξ ἧς ἐνεοττοτροφήθης? Atque νεοσσοὺς nonne infantes etiam Euripides appellaverat (cf. e. g. Alcest. 403)?

Hac igitur via factum videtur ut etiam lupa cum Romulo et Remo stans effingeretur in nido, qualia observantur in sarcophago edito in Annal. instit. t. 40 tab. OP. Neque mirum profecto, quod ne in illis quidem divinis infantibus, qui ex ovo Ledae pullorum instar nascuntur, de alis omnino cogitarunt; inspice modo anaglyphum apud C. Robert Die antiken Sarkophagreliefs vol. II tab. 2.

Sed enim plura succurrunt. Ex hac enim avium aequatione etiam omina illa infantulis edita explicatum accipiunt quale fuit omen de Caracallo et Geta (Spartiani

1) cf. Anthol. Pal. VII 419, 5 sq.

2) Ex Clarac V tb. 875 n. 2236 C.

3) cf. A. Michaelis Ancient marbles p 487.

4) Ex Museo Borbonico I tb. 24; cf. Helbig. n. 821; Annales instit. I tb. E1.

Getae 3, 2): ***statim ut natus est*** (Geta) ***nuntiatum est ovum gallinam in aula peperisse purpureum; quod cum allatum Bassianus frater eius accepisset et quasi parvulus adplosum ad terram fregisset, Iulia dixisse ioco fertur: Maledicte parricida, fratrem tuum occidisti.*** Sic igitur ovum qui frangit, puerum frangit. Similiter ovum purpurei coloris imperium Alexandro Severo portendebat (Lamprid. 13, 1). Indidem autem etiam manavit proverbialis locus ille summi ponderis apud Iuvenalem 13, 140 sq.:

Ten — o delicias — extra communia censes
Ponendum, quia tu gallinae filius albae,
Nos viles pulli nati infelicibus ovis?

Eodem porro redit quod cum Abcare nano *zinzar* avicula componitur in carmine quod supra p. XIV recensui, v. 13. Eademque ratione etiam facetiae, ni fallor, de Corace rhetore propria vis agnoscitur, quam Cicero scripsit De oratore III 81: *Coracem istum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent clamatores odiosi ac molesti.* Nec non Ceres quoque filiam quaeritans cum alite comparatur aestuante, ne »nidus fragilis« praeda colubris fiat (Claudiani Rapt. III 141 sqq.).

Hinc vero ad vocem *pullus* oratio delabitur. Haec vox apud Romanos sensu speciali ac principali ad aves attinebat (glossae Abavus: *pullos filios avium*); nihilo minus — sive mavis, propter hoc ipsum — Caligula a militibus qui infantiam eius viderant *pullus et pupus* salutabatur (Suet. Cal. 13). Haec autem servavit Festus p. 245 M: *antiqui puerum quem quis amabat pullum eius dicebant.* Est igitur in voce etiam caritas. Unde tandem Horatius Sat. I 3, 45 de patre, qui filium per vitium naturae nimis pusillum habebat: *pater si cui filius est male parvus, pullum appellat.* Sentis iam mihi, sentis quo iure pupi vel sine pennis pulli videri potuerint et in nidis effingi[1]).

Et ipsum vocabulum quod est *pullus* utrum ex *put-lus* (*putillus*) ortum sit an ex *puellus* elisa E vocali parum curavi. Certe is quem *puellarium* nuncupare videtur Petronius c. 43 (?), *pullarius* audit in glossis Graeco-latinis ubi clare respondet Graeca vox *παιδεραστής* (ed. Goetz. p. 392). Eodemque sensu *pullaria feles* est apud Ausonium epigr. 65, 5[2]). Nec hoc satis; nam ecce mihi etiam confusae voces pullorum pipantium et puerorum blaterantium pari loco habitae sunt a doctis antiquis, qui de animalium vocibus confusis collectanea fecerunt: Aldhelmus ad Acircium inter avium voces recenset hoc: ***pulli et pueri pipant*** (Sueton. ed. Reiff. p. 248; item ibidem p. 252 glossarium quod ediderat

---

1) Mirum est in Varronis Virgula divina (Menipp. 565 sqq. Buech.) quattuor fragmenta ad aves et nidum spectare:

565: et pullos peperit fritinnientis
566: quos non lacte novo levata pascat
567: sed pancarpineo cibo coacto
libamenta legens caduca victus
568: ad quos cum voculcris venit putillos
usque ad limina nidi amica (?) vilis.

An haec etiam in humanam vitam vertebat Varro? id commendari possit ipso fr. 566.

2) cf. ibid. v. 8: *Lucili vatis subpilo pulliprema* (?).

Iriarte). Et *pipionem* alitem iocose vocari novimus; *infantes* vero *pipiantes* vocavit Tertullianus monog. 16 [1]).

Postremo autem huic disputatiunculae cumulum adferunt verba et parcissima et explanatissima, quae ad tabulam huius libelli X plane pro indice adscribi possint; verba sunt *νεοττιὰν τέκνων* quae inter comoediae fragmenta docti recensent (com. fr. adesp. 873 Kock.) debita illa Herodiano, qui et citabat et adnotabat: *ὁ γοῦν λέγων νοσσιὰν τέκνων ἀκυρολογεῖ κτλ.* Vereor itaque ne etiam pluribus recepta fuerit haec locutio.

In hac tanta pusionum atque avium conexione primum quidem iam non mirabimur, qua lege etiam pueros alis carentes per aerem volitantes pingere ausi sint; quod observatur e. g. in tabula urbis Romae de qua supra adnotavi p. XXVIII et XXX adn. 3.

Aliud vero ac multo gravius est, quo tendimus. Alexandrini nempe artifices, cum post Pausiae »pueros« ipsi quoque pusiones delicatos formare gestirent, in ingeniosam illam Amorum inventionem et aliis fortasse rationibus et hac ipsa re quam disputo inducti sunt; certe sollemni illa infantium et pullorum volatilium comparatione venustissima invitabantur, ut etiam pennas aptarent infantibus; qui infantes pennati dum excogitantur, eo ipso »Amores« facti sunt; tantum enim valuit nimirum ipsius Amoris dei aligeri conscientia, qui fere mellephebus usque eo sive puer provectioris aetatis fictus erat. Denique elegantissimae inventionis, ni fallor, origo duplex fuit: et Amoris mellephebi tralaticia celebratio continuata et pusionum mortalium amor, quos cum avibus aequiperabant. Sic tandem et multitudo Cupidinum explicatum habet et parvitas. Neque umquam fere in Amoribus similitudinem avium sunt obliti; cogitemus modo Theocriti, testis principalis, locum XV 120 sq. (cf. p. XXXII adn. 2).

VI. De Amoris et puerorum garrulitate.

Tot tantaque in interpretatione Catulli de Amoribus verba facienda fuerunt. Tandem vero ad Camerium Catulli retro vertamus. Neque enim ab eo deerravit oratio nisi ut ipse quis fuisset apparere posset. Quo iure Catullus et minutum eum esse indicarit et nudum esse dixerit demonstratum est. Superest tertia eiusdem virtus non minus apta illa ad commentarios conscribendos. Mirari enim possis quod Catullus auferre Camerium omnino non conatur, sed tantummodo loqui eum vult et gravi cumulatione urguet *ede audacter, committe, crede lucei* (v. 16); magis etiam, quod totum poema concludit haec

1) Et cf. Varro L. Lat. VII 103. Consulto talia plerumque omisi, ubi non infantes, sed homines omnino cum avibus compositi sunt; qualia frequenter comoedia; Plauti Cas. I 50: *meus pullus passer* eqs.; Asin. 693: *dic igitur me anaticulam ... passerculum putillum;* ibid. 209: *quasi columbae pulli;* cf. E. F. Wortmann De comparationibus Plautinis et Terent. (Marburgi 1883) p. 36 sqq. Ex Avibus Aristophanis praeclare et alia huc trahi possint et vv. 1284 sqq. (*ὀρνιθομανοῦσι κτλ.*). Denique submoneo versum illum *ἄπτηνα τυτθόν, ἄρτι γυμνὸν ὀστράκων* non comici fuisse videri (fr. adesp. 1291 Kock.), sed Aeschyli (fr. 328 N.) neque constare de homine haec dicta esse.

adiciens: si lingua non utatur Camerius, fructus omnes amoris proici (v. 19); etenim Venerem praecipue verbositate gaudere (v. 20). Quis umquam, quaeso, id sustinuit, quis sustinebit in verbosa loquella omnem fructum amoris positum esse? vel ea ipsa venerem effici?

Iam vero de pusis hominum lautorum deliciis apud historicos feliciter etiam hoc traditur, quam maxime eos placuisse propter garrulitatem; Cassius Dio utroque loco quo *τὰ παιδία τὰ γυμνά* commemorat curiose adicit adiectivum *τὰ ψιθυρά*, id est *garrula* vel *nugas loquentia* (supra p. XI et XVIII fin.). Testis alter idoneus producitur Suetonius in Octav. c. 83 verbis appositis *facie et garrulitate amabilis* (cf. p. XI). Nimirum garrulitas et puerulorum et senum propria est; scurras autem et infantes verum dicere proverbium; sic id ipsum quod in senibus molestum, in pusionibus festivum visum est.

Praeclarum exemplum infantis garrientis Callimachus posteris reliquit in hymno Dianae (III v. 6 sqq.); ibi Diana infans gremio Iovis se acclinans verba fundit vota faciens puerili modo tamque placet patri ut nil ei deneget.

Clarum exemplum infantis verum loquentis delineavit Claudianus in Laude Serenae v. 97 sqq.: Serenam pupam Theodosius patruus osculatur et in brachio ad sua tecta fert; tum illa teneris querellis in matrem conversa:

»Quid me de propriis auferre penatibus«? inquit;
»Imperat hic semper«.

Hoc quod est *imperat* praesagium fuit imperii Theodosiani; »dedit augurium regnis infantia linguae«. Et infinitivus *auferre* fere structura caret; expectabatur *aufert;* sic »infantia linguae« depingitur.

Nec differt fere historiola de Caracallo quinquenni puero qui vocem fatalem emiserit, apud Spartianum in Septimio Severo 4, 6: *cum humi iacens epularetur* (Severus) *cum filiis parca cena, pomaque adposita maior filius, qui tunc quinquennis erat, conlusoribus puerulis manu largiore divideret paterque illum reprehendens dixisset »parcius divide, non enim regias opes possides«, quinquennis puer respondit: »sed possidebo« inquid.*

Sed de ipsis deliciis quae proprie vocantur exempla similia non desunt; velut in Marco quodam parvulo laudatur quod *dulci sermone fritinnit* (anthol. lat. Ries. 441, 5); Martialis autem V 34, 8 de Erotio sex annorum infante: *ludat lasciva,* ait, *et nomen blaeso garriat ore meum.*

Perspicuo autem exemplo etiam Cassius Dio XLVIII 44 illustrat quantopere »linguam in clauso ore non tenuerint« alumni et verum sine consilio blaterantes attigerint; accidit autem in nuptiis Octaviani et Liviae (cf. supra p. XII et XVIII): *παιδίον τι τῶν ψιθυρῶν, οἷα αἱ γυναῖκες γυμνὰ ὡς πλήθει ἀθύρουσαι τρέφουσιν, ἰδὸν χωρὶς μὲν τὴν Λιουΐαν μετὰ τοῦ Καίσαρος, χωρὶς δὲ τὸν Νέρωνα ... κατακείμενον, προσῆλθέ τε αὐτῇ καὶ ἔφη· τί ποιεῖς ἐνταῦθα, κυρία; ὁ γὰρ ἀνήρ σου (δείξας αὐτὸν) ἐκεῖ κατάκειται.*

Nihil vero eius generis in litteris mimice compositis vel dulcius vel quod magis animum demulceat, legere memini quam confabulationem Ganymedis infantis cum magno Iove institutam apud Lucianum dial. deor. 4; id enim ibi adsecutus est Lucianus, ut et

gratiosam vitae ignorationem et amorem fabulandi et continuum illum ac simplicem interrogandi impetum puerulorum proprium graphice exprimeret cum summa veritate. Atque ipse ibi Iuppiter iudicat § 3: *ὡς ἀφελὴς ὁ παῖς ἐστι καὶ ἁπλοϊκὸς καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο παῖς ἔτι.* Est autem Ganymedes hic, qualem Lucianus descripsit, idem ad Iovem, quod Sarmentus ad Augustum, Camerius ad Catullum.

Denique si quis huiusmodi sibi pueros comparabat, linguae eorum protervitatem primariam condicionem faciebat; id tradit Seneca Ad Serenum c. 11, 3 exponens de pueris »procacibus« et »solutissimae linguae«, quos non modo »mercati sint« Romani, sed »impudentiam« eorum etiam »acuerint«. Iam vero hac loquacitate quosnam pusiones magis commendatos fuisse praesumpseris quam Aegyptios vel Alexandrinos? Id enim ex ipsa eius gentis indole colligere sane licebit; sed etiam testatur Statius »Ad puerum suum« Silv. V 5 memorans v. 66 (cf. p. XXXI) ex Aegypto emi a Romanis »loquaces delicias«, ex Aegypto »infantem qui didicerit Nili convicia, lingua salibusque protervum« [1]).

Egregie vero concinit Quintilianus I 2, 6 sq. castigans indulgentiam, qua sui temporis nobilium filii infantes educentur: *nondum prima verba exprimit* (infans) ... *iam conchylium poscit .... gaudemus si quid licentius dixerint. Verba ne Alexandrinis quidem permittenda deliciis risu et osculo excipimus. Nec mirum: nos docuimus, ex nobis audiunt.* Nullus fere in litteris locus luculentius demonstrat et quam receptae Romae fuerint Alexandrinae illae deliciae et quam clara in iis habita sit sermonis licentia (cf. p. XXXI). A quibus deliciis »pueri conlusores« nimirum quadamtenus sunt diversi; etiam hos certa consuetudine aliquid valuisse in educatione infantium idem Quintilianus prodit I 1, 7, ubi postulatur ne vitiosus eorum sermo sit et ut recte Latine loquantur; pari autem loco cum nutrice habentur; ergo ne ipsi quidem ingenuorum filii erant. Tales illi conlusores sunt Caracalli de quibus diximus in p. XXI et XXXVI.

Unde ad Nili statuam rursus deferor; pueros ibi qui *πήχεις* appellantur Aegyptiacos esse per se patet (cf. p. XXXI); loquacitatem exprimere non potuit quidem sculptor; nihilominus Philostratus in descriptione (Imag. V) non omittit etiam hoc supponere: *προςάγεται οὖν καὶ οἷον ἔρχεται αὐτῷ* (sc. *τῷ Νείλῳ*) *ἐκ τοῦ ὕδατος βρέφη ἁπαλὰ καὶ μειδιῶντα, μετέχειν δὲ οἶμαί τι αὐτὰ καὶ τοῦ λάλου*: propriam ecce loquacitatem expressam persentire sibi visus est sophista!

Atque hic dum finem facere libello coronidemque suppingere decerno, rursus ecce in chartulam Cupido minusculus nobis involat; ubi enim de linguae protervitate pusionum agitur, suam rem agi putat et ipse proterve quasi clamat atque vociferatur nefas fore, nisi respiciatur. Et agitur sane hoc loco Amoris causa neque decebat praeterire deos infantes. Quin immo quod antea de deliciarum mortalium et immortalium communione et consanguinitate contendimus et plurimis argumentis munivimus, sic tandem omnibus calculis comprobatum erit. Nempe etiam Amor *παιδίον* est *ψιθυρόν;* etiam Veneris filiolus indolem habet pueruli Alexandrini.

---

1) cf. de garriendo etiam Stat. Silv. II 1, 47; 56; 62.

His ille moribus moratus est; in homines et deos Veneremque ipsam modo placidus modo petulantior vaga et puerili licentia utitur; mater si quid vult, rogare multis verbis et adblandiri nato debet, cf. Verg. Aen. I 663 sqq., Ovid. Met. V 365 sqq., Nonni Dion. 33, 149 sqq., item Philostrati iun. imag. p. 402, 32 ed. Kayseri.

Quia autem puer est, non longas orationes habere assuevit, sed plerumque vel sine verbis ullis sagittis et face animos vulnerans incendens summa velocitate suam rem gerit; saepe autem gerit insolentissime; *ἔχει δ' ἰταμὸν τὸ πρόσωπον* Moschos l. l. v. 12; *θρασὺ παιδάριον* audit Anthol. Pal. V 178, 4; cf. 309, 2. Eius autem insolentiae exempla facile praetermittimus, nisi forte quod turpissimum inveni Cupidinis mingentis in podice philosophi lascivientis anthol. Lat. Ries. 374 [1]).

Verba ubi facit Cupido, pauca esse assolent. Dulci autem loquella praecellit et garrit semper: *κακαὶ φρένες, ἀδὺ λάλημα* Moschus l. l. 8; *ἔστι δ' ὁ παῖς γλυκύδακρυς ἀ ε ί λ α λ ο ς* teste Meleagro summo Amoris praecone anthol. Pal. V 177, 3; et iterum teste eodem ibid. 178, 5: *τὸ θρασὺ τοῦτο (παιδίον) κλαῖον πολλὰ μεταξὺ γελᾷ, ἄκρα δ' ὄνυξιν κνίζει, πρὸς δ' ἔτι λοιπὸν ἄτρεπτον ἀ ε ί λ α λ ο ν.* Unde etiam de eo Constantinus grammaticus in carmine altero (apud Bergkium p. lyr. III) v. 35:

γλυκερὴν ὄπα προῆκεν
διὰ τὸν πόθον λαλῶν μοι.

Atque perpetuo sono quasi aures obsidet Amor: *αἰεί μοι δινεῖ μὲν ἐν οὔασιν ἦχος Ἔρωτος*: ita Meleager Anthol. Pal. V 212, 1.

Et ubi rosarum spinis vulneratus est, »frendens« ad matrem currit et quaerit (anthol. Lat. 86, 7): *Unde rosae, mater, coeperunt esse nocentes* eqs.?; nec aliter querulus est in Anacreonteorum c. 33 ubi apis digitum eius pupugit. Ceterum comitatem quandam superbiae admiscet in Luciani Dialogis deorum cum Iove vel Venere sermonem serens (ibi cp. 2; 12; 19); saepius minax iram adiecit superbiae. Et latiore quidem sermone increpat Apollinem Ovid. Metam. I 453 sqq., in Iovem invehitur in Nonni Dion. 33, 113 sqq.; plerumque aliis insultans (*ὑβριστικῶς ἐπιτωθάζων* velut ubi cum Ganymede astragalis ludit, Philostrati iun. imag. cp. 8) pauca verba iacit: tale est eius cum Marte de armis colloquium Anacreont. 27 A; tale est quod ibidem c. 29

μέτωπα σείων
ἁπαλοῖς πτεροῖσιν εἶπεν·
σὺ γὰρ οὐ δυνῇ φιλῆσαι.

Tale etiam apud Moschum dicterium Amoris aratoris in Iovem (anthol. Planud. IV 200):

πλῆσον ἀρούρας,
μή σε τὸν Εὐρώπης βοῦν ὑπ' ἄροτρα βάλω.

Excellunt autem hac quoque in re Propertii venustissimi elegi II 29, 7 sqq. ubi minuta Amorum turba, dum nodum inicit collo poetae: *arripite hunc*, inquit, *iam bene nostis eum* eqs.; quocum aliquatenus comparari possit c. Anacreonteum 31; Petronii epigr. 38, 3 sqq. (ed. Buech.).

---

1) Et mingens in potatione agnoscitur in anaglypho illo apud Clarac II tb. 132 n. 112.

Haec igitur illa Alexandrina pusionum linguae protervitas est, quae quia ipsos decet, et veniam habet et eos quos pungit amara dulcedine demulcet. Haec denique illa garrulitas, quam Catullus quoque in Camerio plurimi aestimavit. Tandem enim perspici credo cur ille in gravissimo exitu poematis sic sibi adhortandum Camerium putaverit, ut diceret: »si apud puellas mansurus es, licebit; at loquere saltem; sine verbosa enim loquella Venus omnis perit« (cf. p. XXXV). Perspicitur porro cur ego versum 17

»Me unctae lacteolae tenent puellae«

ita ut dedi emendarim et accipiendum putarim (cf. p. V). Scilicet Catullus haec verba ex persona Camerii profatur atque Camerio suo loqui recusanti praeit ea pronuntians. Sic enim fit; puerulus si obmutuit, digitos sugit obstinanter tacens silensque ut stipes, ut lapis. Catullus adblandiens: loquere mihi, loquere, vel hoc saltem dic: »apud puellas manere volo«. Denique in eo summa poetae desperatio pingitur, quod Camerio concedit: licet obseres palatum, dummodo vestri amoris particeps fiam (v. 21 sq.; cf. p. V).

Atque sic tandem de garrulitate transactum est. Ubi vero negotium quiescit, paucis animum reficere conceditur et ad transacta retrospectare et recolligere quae dissipata sunt. Nec deerit fortasse qui etiam in penitissimam harum rerum cognitionem et in causam earum si fieri possit primariam se insinuare velit. Quaeritur enim, unde illo aevo potissimum non solum Amorum imaginum, sed ipsorum pusionum tanta affectatio nata sit? Cuius quaestionis responsum quidem sibi quisque ex arbitrio excogitet, dum modo ad mores generis humani semper quidem sibi constantes, eosdem vero per tempora variatos sedulo respiciat. Hoc unum dehortor, ne forte libidinosam tantum voluptatem vel improbam luxuriem consuetudinis fontem unicum aut principalem fuisse opinemur. Versamur enim in eo fere saeculo quo etiam Iesus dominus infantes et ad se venire iussit et amplexatus est.

Haec saecula, quibus originem cepit christianismus, haec ipsa sunt, ubi iam omnes ubique mortales spem immortalitatis animarum captabant et innocentiae plenae recuperandae desiderio incendebantur. Tu vero totum animum modo impende in contemplationem infantium ludentium garrientium profusorum vel in lacrimas vel in cachinnum: desubito relaxaberis ingenua illa ignoratione infortunii et sceleris per intima praecordia delectatus et curas evanescere et animi nubila serenari persenties et infantium regnum caeleste esse fateberis. Sic tum beatus ille videbatur qui frui aspectu eorum poterat quam maxime.

In mortuorum vero sepulchris tum quidem etiam mortis oblivionem cupiebant, vitam sempiternam per spem ac metum amplexabantur. Atqui huius vitae aeternae pura intemerata et innocentiae plena gaudia esse credebant sperabant exigebant. Sic factum est ut infantium ipsorum ludentium idolis etiam sarcophagos exhilarare placeret; quibus pueris alas insuper adiciebant ut infinita sive divina gaudia haec esse significaretur. Denique hac quoque via ex infantium amore Amorum amor derivatus est.

VII. Conclusio.

Desinit haec dissertatio primum quidem in conclusionem quae est de Camerio Catulli: Camerius quia nudus dicitur, quia exiguus describitur, quia ut garrulus sit, postulatur, ad pueros minutos aggregandus est fuitque in Catulli consuetudine quod Sarmentus in Augusti. Congruit quod per vocem *ipse* — i. e. »dominus« — sese induxit poeta v. 9 (cf. p. VIII). Atque non sine voluptate ut cum passere Lesbia, ita cum Camerio Catullus ludere consuevit tum maxime, ubi »carum nescioquid lubet iocari«. Quodsi »amicus« Camerius a Catullo vocatur, id cum risu laetissimo et eo consilio factum est, ut aenigmatis obscuritas adaugeretur; maiore etiam cum ironia pumilum suum Magnum appellavit Propertius, *τὸν μέγαν Εὐμήκιον* Lucilius (cf. p. IX adn. 3). Quia autem infans Camerius fuit, propterea puellas Catullo praeferebat; solent enim magis mulierculis adhaerere infantes, et feminas praecipue fuisse quae pusiones alerent, Dio tradidit [1]).

Sed enim unum usque adhuc intactum reliquimus, neque dum toti in Catullo sumus, Lesbiam elegantiarum peritissimam patronam satis curavimus; atqui ne Lesbia quidem in passere suo se continebat; neque est cur latius evagari voluerimus, cum quod prosit proxime ad manum iaceat. Res est ridicula et nimis iocosa; habuit etiam Lesbia pupulum suum. Adhuc tractavimus Catulli c. LV; procedamus ad proximum c. LVI:

> O rem ridiculam, Cato, et iocosam
> Dignamque auribus et tuo cachinno.
> Ride quidquid amas, Cato, Catullum:
> Res est ridicula et nimis iocosa.
> Deprendi modo p u p u l u m puellae
> Trusantem; hunc ego, si placet Dionae,
> Pro telo rigida mea cecidi.

Vocem *pupulus*, ubi de deliciolo res est, adhibere vidimus Senecam epist. 12, 3 (p. X); neque extraordinaria vel »nimis iocosa« haec res foret si de puero ad maturitatem vergente ageretur; immo puerulus motum turpem trudendi (v. 6), quem forte apud alios viderat, inscius imitatus erat [2]); hinc risu percutitur Catullus. Quod autem omnino lasciviae inservire videmus infantem, conferatur Martialis IV 87 et indignae de Tiberio fabulae apud Suetonium et Iuppiter cum Ganymede apud Lucianum dial. deor. 4, 5 et quae Matzius l. l. exposuit sub n. 1117 ubi de infante fere bimulo res est [3]).

---

1) Supra p. XXXVI et XXXII. Ita Bassa alit infantem Martial. IV 87 (p. X).

2) Id qua ratione fieri potuerit, indicat ipse Quintilianus I 2, 7, ubi de infantium perditis moribus *nos docuimus, ex nobis audiunt. Nostras amicas, nostros concubinos vident; omne convivium obscenis. canticis strepuit; pudenda dictu spectantur.*

3) Nec mihi neglegatur, quod Cicero pro Caelio 36 ad Clodiam dicit; est vero Clodia Lesbia: *ex istis tuis sumam aliquem ac potissimum minimum fratrem ... qui te amat plurimum, qui propter nescioquam timiditatem ac nocturnos quosdam inanis metus tecum semper pusio cum maiore sorore cubitavit.* Hic igitur et *pusio* est et *minimus frater*, et quia tam puerilis aetatis est, cum risu Socratico praetendit Cicero eum cum Clodia non cubitare nisi »propter nocturnos metus«; infans enim si solus noctu relinquitur, timere solet.

Iam vero cum cura nec sine ratione carmina minora Catulli adornata esse abunde ab aliis demonstratum est; qua in re et variationis studium observari potuit et id consilium, ut argumenta cognata vicino loco collocarentur. Certe igitur coniecturae meae quae est de Camerio Catulli pusione id favet, quod in proximo poemate de pupulo puellae rem esse videmus. Simul memoro, minus urgueo tamen etiam proximum carmen LIV incipere ex *Othonis caput oppido est pusillum*, deinde in c. LIII pronuntiatum esse illud *salaputtium disertum* de Calvo qui »parvolus statura« fuit. Fateor tamen etiamnum mihi verisimile videri quod olim commendavi ad LIV 1 *Othonis caput oppido est putellum*[1]); sic nempe *putidum caput* contumeliose dicitur Vergil. Catalept. 3, 2; 4, 1.

Munus vero etiam unum superest, nec id si refugerimus, vera haec conclusio erit. Commonendum est enim inter Camerium et ipsum Amorem peculiarem parilitatem intercedere nescio quam, talem vero ut conscio nec inscio poeta ortum ceperit.

Similitudo tribus potissimum rebus efficitur. Et primo fugitivi sunt ambo et anquiruntur (cf. p. XV sq.). Deinde Camerius sive in pectoris angulo inter papillas sive in rosis consedit, de Amore consimilia rettulimus (p. XVI et XVII). Denique Camerius tam prodigiosa vel celeritate vel fugiendi habilitate insignitur ut nec Ladas nec Rhesi bigae nec ventorum celerrimus eum consequi queant; celeritas vero in nullo clarior fuit quam in Cupidine. In postremo hoc autem diutius subsistendum est.

Et verum est etiam de homine adultae aetatis simile quid iactatum esse in Alexidis comoediis (fr. 201 Kock.):

ἐμοὶ παρασιτεῖν κρεῖττον ἦν τῷ Πηγάσῳ
ἢ τοῖς Βορεάδαις ἢ εἴ τι θᾶττον ἔτι τρέχει
ἢ Δημέᾳ Λάχητος Ἐτεοβουτάδῃ.
πέτεται γὰρ οὐχ οἷον βαδίζει τὰς ὁδούς.

Id quod condicionali orationis forma olim Tyrtaeus extulerat fr. 12, 4: *οὐδ' εἰ ... νικῴη .. θέων Θρῄκιον Βορέην;* item Theognis v. 715. Sin autem de pusillo Camerio Catullus exclamat in carmine LVIIIb: etiam si Bellerophon, si Perseus ventorumve velocissimus esset, fore, ut peresus multis langoribus deficeret amicum quaeritando, etiam maius miraculum id esse intendebat poeta. Proprium autem hoc quoque Cupidinis est. Qui *ὠκὺς* apud ipsum Meleagrum anthol. Pal. V 177,3, *πάις ὠκυπόδης* praedicatur apud Nonnum Dion. 41, 132; Constantinus autem grammaticus c. II (Bergk.) v. 51 sqq. et 71 sq. haec de eo:

ὑπερίπτατο πλανῶν με
λιβάδων ὕπερθε παίζων
ἔκαμον τρέχων ἐλαύνων.
ἀπεπαυσάμην διώκων ....
δροσερὰς εἰς λιβάδας πολλὰ διώξας
τὸν Ἔρωτα βροχίσαι οὐκ ἐδυνήθην.

Quin etiam Propertius ad Amorem verba fere eadem detorsit quae apud Catullum de Camerio leguntur, ipsius huius Catulliani flosculi rhetorici fortasse non immemor, II 30, 2 sqq.:

1) De re libraria p. 403 adn. 4.

usque sequetur Amor.
Non si Pegaseo vecteris in aere dorso
Nec tibi si Persei moverit ala pedes
5 Vel si te sectae rapiant talaribus aurae,
Nil tibi Mercurii proderit alta via.
Instat semper Amor supra caput eqs.

Iam si imaginationi liberiores frenos dabimus, supponere possimus (id quod saepius accidere potuisse supra monitum est) Catullum ita cum puero suo minuto ludere consuevisse, ut ipsius Cupidinis ornatu eum exornaret, alis scilicet. Quod si faciebat, Amorem tamquam vivum alebat, facultates proprias Cupidinis Camerio in poemate tribuebat. Et ille quoque Cupido qui in c. LXVIII v. 133 Catullum et Lesbiam hinc illinc circumcursat, erat fortasse Cameriorum aliquis simili ratione investitus.

Quod utut est — talia enim quis refutabit? quis probabit? quis sustinebit serio? — errori uni saltem praestruendum erit; hoc enim certe curiose cavebimus, ne forte modico Camerio veram pedum pernicitatem atque maiorem quam ipsi Catullo in c. LVIII b vindicatam esse putemus; neque enim Camerius recta via sub oculis persecutoris aufugit; immo »quaeritat« eum Catullus (*defessus quaeritando* v. 10); ergo si debuit quaeritari, non per currendi velocitatem, sed per dolum tantummodo et occultandi artem salutem petebat. Igitur muris sive mustelae instar in latibulis ad viam variis multis semperque novis parvus ille se abdit; is qui per plateas urbis ad latibula haec omnia frustra curret, licet Perseus sit pinnipes, tamen defatigatus desperabit; potest enim Camerius — digitus ille, non homo — se occultasse sub rosa, sub libri pagina vel sub salino.

Nos vero et ipsi quoque »defessi omnibus medullis multisque langoribus peresi« iam finem faciemus quaeritandi. Nec desperatione opus erit; quin immo etiam apprehendisse abstrusum fugitivum et manibus tenere nobis videmur neque veremur, ne quis doctior amator, quasi si umbram captaverimus, iterum eum anquisiturus sit.

Additamentum ad p. XXIII sq.

Ad ea quae p. XXIII sq. de Amore alas exuente induente adumbravi, apte adferri poterant etiam comici versus apud eroticos inferioris aevi recepti (com. fr. adesp. 172 Kock.):

ταχὺ γὰρ ἐλπίσας
Ἔρως πτεροῦται, κᾆτ' ἀπελπίσας ταχὺ
πτερορρυεῖν εἴωθεν·

quamquam hic minus Amor personatus agnoscitur quam vis amoris, cui cum spe pinnae crescunt, decidunt ubi spes deficit. Nihilominus si quis de pennis amoris verba serebat, deum semper simul cogitaret necesse fuit; et illud *πτερορρυεῖν* etiam de Icaro plumas mittente usurpavit Lucianus Icar. 3.

I

II

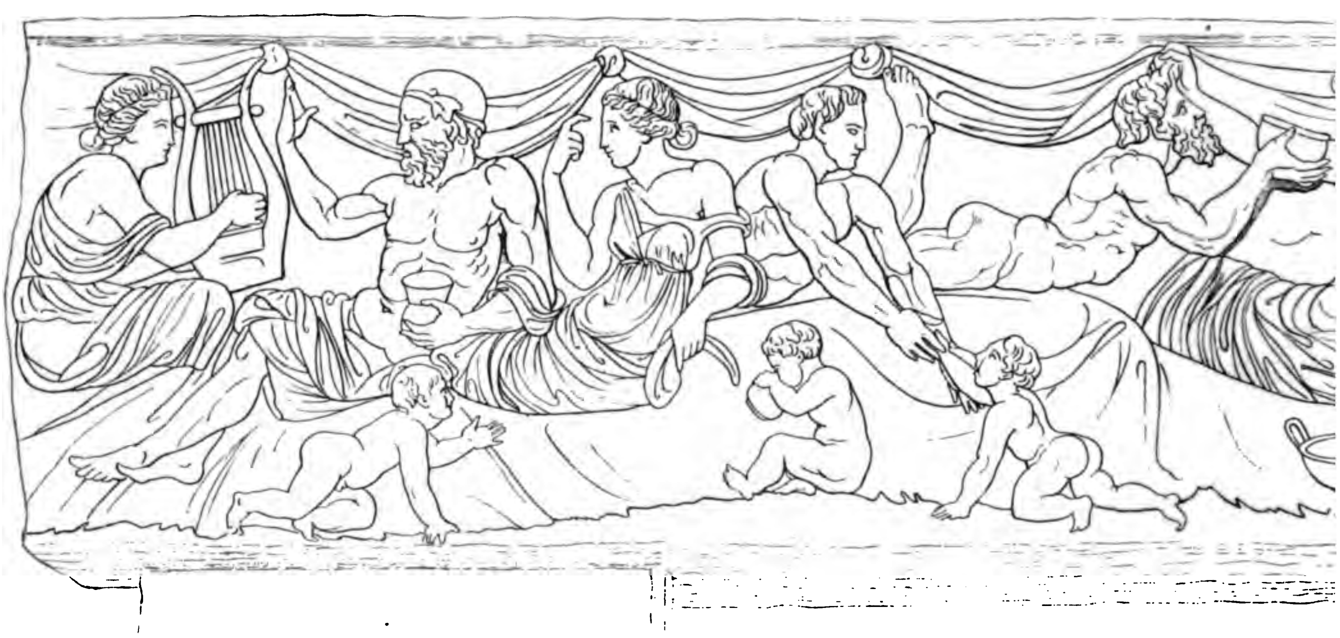
V

VI

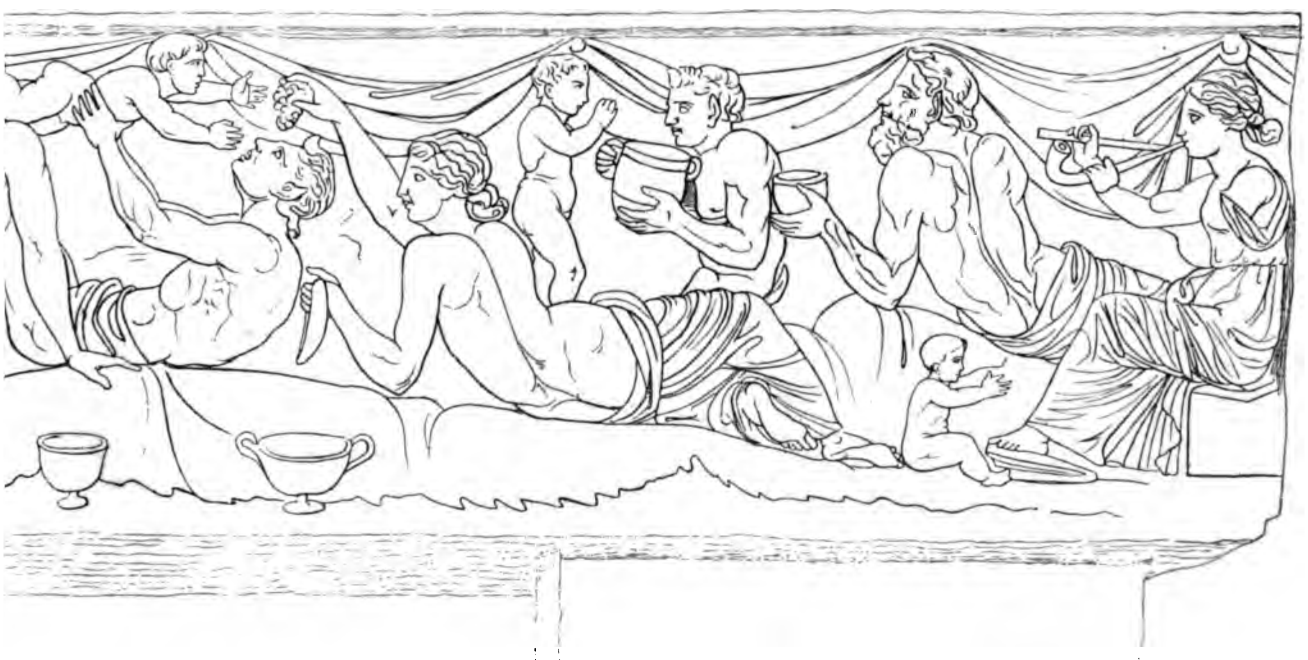

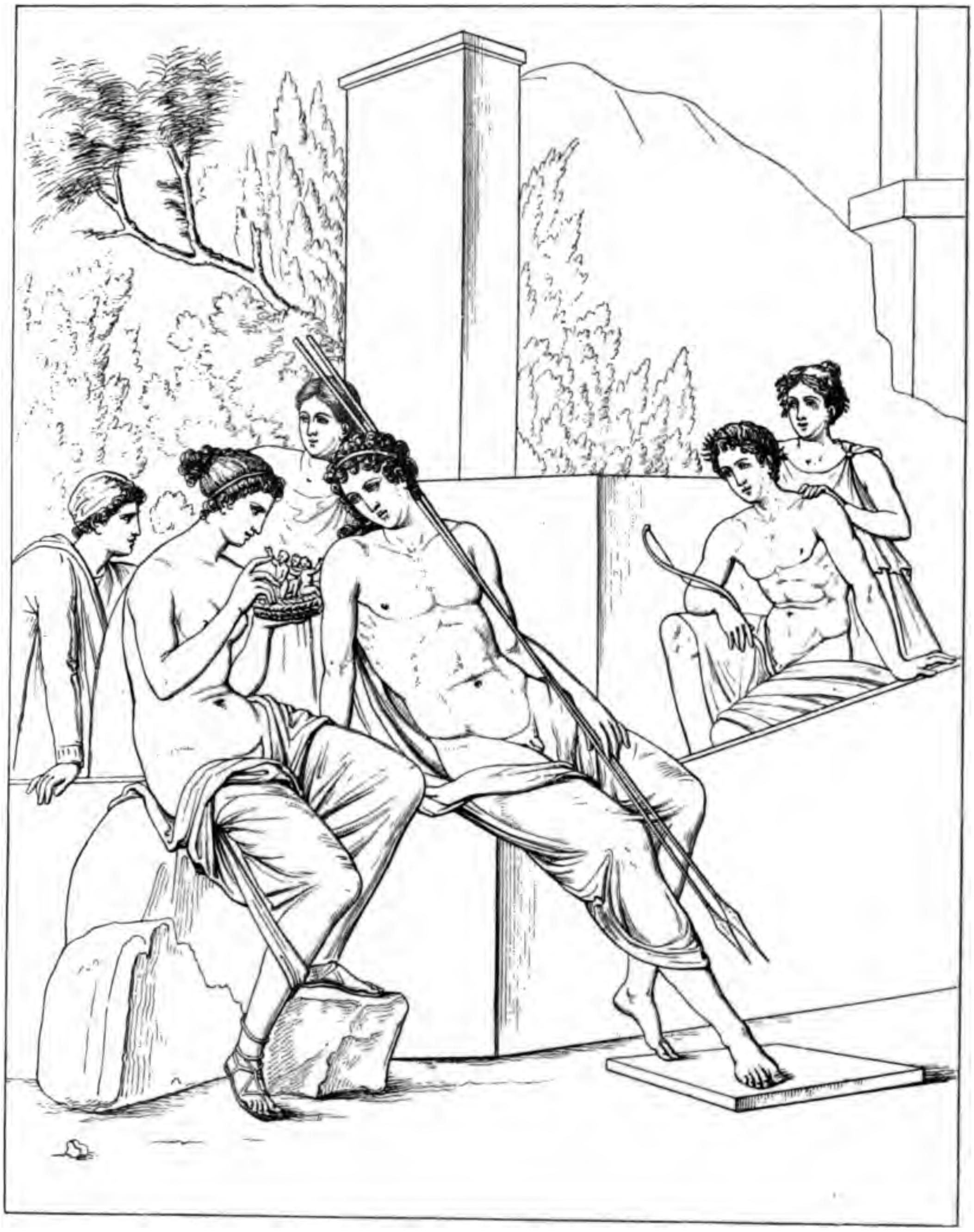
VII

VIII

X

I. LECTIONES THEOLOGORUM.

1. PROFESSORUM ORDINARIORUM.

GEORGIUS HEINRICI, theol. et phil. Dr., theol. P. P. O., Augustissimo Regi a consiliis ecclesiasticis, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *privatim a) Marci euangelium cum locis parallelis synopticis* interpretabitur quater per hebdom. h. IX, *b) epistulam ad Hebraeos datam* exponet die Mercurii h. IX et die Saturni h. VIII—X; 2) *publice capita selecta ex archaeologia christiana adhibitis demonstrationibus* delineabit die Lunae h. V; 3) *privatissime* et *gratis* seminarii theologici *exercitationes ad Novum Testamentum spectantes* moderari perget die Iovis h. VI—VIII.

GUILELMUS HERRMANN, theol. et phil. Dr., theol. P. P. O., seminarii theologici Philippini ephorus, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *publice* in seminario theologico *exercitationes systematicas* moderari perget; 2) *privatim a) theologiae dogmaticae priorem partem* quater per hebd. h. XI, *b) ethicam christianam* quater per hebd. h XII docebit.

WOLF GUILELMUS COMES DE BAUDISSIN, theol et phil. Dr., theol. P. P. O., ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *privatim a) librum Iesaiae prophetae* interpretabitur quater per hebd. h. X, *b) alteram theologiae Veteris Testamenti partem* tradet diebus Mercurii et Saturni h. X, die Iovis h. V; 2) *publice* seminarii theologici *exercitationes ad Vetus Testamentum spectantes* moderari perget die Lunae h. VI—VIII.

ERNESTUS CHRISTIANUS ACHELIS, theol. Dr. et P. P. O., 1) *privatim a) artem catecheticam et homileticam* docebit quinquiens h. VII—VIII antemeridianis, *b) de institutis Missionis quam vocant interioris et operibus operandis socialibus ecclesiae* disputabit bis h. VIII—IX antemeridianis, *c) pericopas ex euangeliis sumptas* ter h. VIII—IX antemeridianis interpretabitur; 2) *publice exercitationes homileticas* die Mercurii h. III—V, *catecheticas* die Veneris h. III—V habebit.

ADOLPHUS IUELICHER, theol. et phil. Dr., theol. P. P. O., ordinis theologiae h. a. decanus, 1) *privatim a) historiae ecclesiasticae partem primam (usque ad sexti saeculi finem)* narrabit quinis per hebdom. h. VIII, *b) epistulas ab apostolo Paulo ad Corinthios scriptas* explicabit quaternis per hebd. h. IX; 2) *publice historiam illius disciplinae, quae ecclesiasticam historiam tractat,* narrabit Sat. h. XI.

CAROLUS MIRBT, theol. Dr. et P. P. O., 1) *privatim a) historiae ecclesiasticae partem tertiam (ab a. 1517)* enarrabit quinquiens per hebd. h. VIII, *b) historiam dogmatum* quinquiens per hebd h. VII; 2) *publice* seminarii theologici *exercitationes historicas* moderari perget Veneris die h. VI—VIII.

2. PRIVATIM DOCENTIUM.

IOANNES WERNER, theol. Lic. et phil. Dr., 1) *privatim historiam philosophiae religionis* exponet diebus Mercurii et Saturni h. IX; 2) *privatissime conversatorium de historia ecclesiastica* instituet diebus Mercurii et Saturni h. XI.

BERNHARDUS BESS, theol. Lic., seminarii Philippini maior, *privatim historiae ecclesiasticae partem secundam ab anno 600 usque ad a. 1517* quinquiens per hebd. h. VIII enarrabit.

II. LECTIONES IURECONSULTORUM.

1. PROFESSORUM ORDINARIORUM.

AUGUSTUS UBBELOHDE, I. U. Dr. et P. P. O., facult. iurid. assessor ordinarius, Aug. Principi ab intimis iustitiae consiliis, ordinis aquilae rubrae III. cl. cum lemnisco eques, 1) *publice* disseret *de selectis e iure hereditario Romanorum capitibus* die Merc. h. XII; 2) *privatim* tractabit *a*) *ius familiae et ius hereditarium Romanorum Dernburgio duce* quater per hebd. h. XII, *b*) *historiam iuris privati Romanorum ex proprio schemate* (ed. apud Elwert.) quinquiens per hebd. h. XI; 3) *privatissime practicum quod vocatur de iure pandectarum duce Iheringio (Civilrechtsfälle ohne Entscheidung und Jurisprudenz des täglichen Lebens)* instituet die Merc. h. VI — VIII in seminario iuridico.

LUDOVICUS ENNECCERUS, I. U. Dr. et P. P. O., facult. iurid. assessor ordinarius, Aug. Principi ab intimis iustitiae consiliis, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *privatim a*) *institutiones iuris Romani* quinquiens h. XII, *b*) *historiam processus civilis Romanorum* die Merc. h. IV—VI docebit; 2) *privatissime* in seminario iureconsultorum *a*) *examinatorium iuris Romani* habebit diebus Lunae et Iovis h. VI—VIII, *b*) *artem pandectas Iustinianas interpretandi* docebit die Martis h. VI—VIII; 3) *publice institutiones Iustinianas* interpretabitur hora postea definienda.

IUSTUS BERNARDUS WESTERKAMP, I. U. Dr. et P. P. O., facult. iurid. assessor ordin. docebit 1) *publice ius cambiale* semel h. XI; 2) *privatim a*) *ius privatum Germanicum* sexiens h. VII et semel h. VIII. *b*) *ius mercatorium* quinquiens h. VIII.

CAROLUS DE LILIENTHAL, I. U. Dr. et P. P. O., facult. iurid. assessor ordinarius, 1) *publice de ordine iudiciorum imperii Germanici* disseret die Mart. h. IV; 2) *privatim a*) *processum imperii Germanici civilem* docebit *(ratione concursus creditorum non habita)* diebus Mart. Merc. Iov. Ven. h. IX, *b*) *processum criminalem* diebus Mart. Merc. Iov. Ven. h. X, *c*) in seminario iuridico *practicum de iure criminali* instituet die Ven. h. VI—VIII.

RUDOLPHUS LEONHARD, I. U. Dr. et P. P. O., facult. iurid. assessor ordin., academiae h. t. rector, 1) *privatim a*) *de iure Borussico* dieb. Martis, Mercurii, Iovis, Veneris h. VII, *b*) *de iure pandectarum ad res corporales et obligationes pertinente* iisdem diebus h. VIII disseret, *c*) *elememta iurisprudentiae* docebit diebus Lunae et Iovis h. V, *d*) *de concursu creditorum* disseret diebus Lunae et Iovis h. IV; 2) *publice de novo codice iuris privati Germanico* disseret die Mercurii h. III.

HENRICUS LEHMANN, I. U. Dr. et P. P. O., facult. iurid. assessor ordinarius, ordinis iureconsultorum h. a. decanus, 1) *publice legem Salicam aliosque antiqui iuris Germanici fontes selectos* die Mercurii h. IX interpretandos offert; 2) *privatim a*) *iuris Germanici historiam* tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris h. X, *b*) *ius ecclesiasticum atque ius matrimonii* docebit diebus iisdem h. XI, *c*) *collocutiones* habebit *de iure Germanico privato, de iure mercatorum deque iure cambiali* diebus Martis, Iovis, Veneris h. IX, *d*) *exercitationes* habebit *de iure mercatorum nec non cambiali*, die Saturni h. IX—XI.

2. PROFESSORUM EXTRAORDINARIORUM.

HERMANNUS REHM, I. U. Dr. et P. P. E., 1) *publice* disseret *iuris Germanici fontes selectos ex libro H. O. Lehmanni „Quellen zur deutschen Reichs- und Rechtsgeschichte“* die Martis h. V; 2) *privatim* tractabit *a*) *ius publicum Germanicum et Borussicum* quinquiens h. XII, *b*) *ius gentium* die Veneris h. IV—VI; 3) *privatissime* in seminario iuridico *conversatorium et practicum de iure publico, de administrativo et de iure gentium* instituet die Lunae h. IX—XI.

2. PRIVATIM DOCENTIUM.

FRIDERICUS VICTOR SCHMIDT, I. U. Dr., Augustissimo Principi a consiliis iustitiae, in tribunalibus quae Marpurgi florent causarum procurator, notarius regius publicus, quid praelecturus esset non indicavit.

BERNARDUS FRIDERICUS IULIUS WOLFF, I. U. Dr., Augustissimo Principi a consiliis iustitiae, in tribunalibus quae Marpurgi florent causarum procurator, notarius regius publicus, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, quid praelecturus esset non indicavit.

LUDOVICUS LASS, I. U. Dr., tribunalis regii assessor Borussicus, ***privatim exercitationes practicas de iure eo quod pertinet ad processum civilem*** in seminario iuridico instituet die Saturni h. IV—VI.

FRIDERICUS WACHENFELD, I. U. Dr., 1) ***privatim ius criminale*** docebit quinquiens per hebd. h. VIII; 2) ***privatissime collocutiones de iure eo quod pertinet ad processum criminalem*** habebit in seminario iuridico die Saturni h. VIII.

GERHARDUS ALEXANDER LEIST, I. U. Dr., ***privatim de iuris pandectarum parte generali*** disseret diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris h. IX.

III. LECTIONES MEDICORUM.

1. PROFESSORUM ORDINARIORUM.

HERMANNUS NASSE, med. et phil. Dr., physiologiae P. P. O., Augustissimo Principi ab intimis rerum medicarum consiliis, ordinis aquilae rubrae Boruss. II. cl. et coronae Boruss. II. cl. eques, 1) ***publice de praecipuis corporis humani functionibus*** semel h. VI p. m. cum auditoribus sermones habebit; 2) ***privatim physiologiam generalem*** binis scholis h. VI p. m. docebit.

AEMILIUS MANNKOPFF, med. Dr., pathologiae et therapiae spec. P. P. O., instituti clin. med. director, Augustissimo Principi ab intimis rerum medicarum consiliis, praetorius militiae ad patriam defendendam evocatae medicus superior primi ordinis, cruce ferrea decoratus, ordinum aquilae rubrae III. cl. cum lemnisco et coronae Boruss. IV. cl. eques, Saxon. Ernest. II. cl. commendator, 1) ***publice examinatorium de rebus clinicis*** habendum offert semel p. hebd.; 2) ***privatim pathologiam et therapiam specialem*** quater p. hebd. h. VI—VII et dimid. docebit; 3) ***privatissime clinicen medicam*** ab h. X et dimid. ad XII moderabitur.

HENRICUS CRAMER, med. Dr., psychiatriae P. P. O., instituti psychiatrici director, Augustissimo Principi ab intimis rerum medicarum consiliis, ordin. aquilae rubrae IV. cl. eques, ordin. Saxon. Ernest. et leonis Zaring. Badensis II. cl. commendator, 1) ***publice studia practica in psychiatria forensi*** binis horis moderabitur; 2) ***privatissime clinicen psychiatricam*** moderabitur bis p. hebd. hor. V—VII.

EDUARDUS KUELZ, med. et phil. Dr. et med. P. P. O., instituti physiologici director, Augustissimo Principi ab intimis rerum medicarum consiliis, ordinum coronae III. cl., aquilae rubrae IV. cl. eques, leonis Zaring. Badensis II. cl. commendator, 1) ***publice selecta physiologiae capita*** tractabit semel per hebd.; 2) ***privatim a) physiologiae experimentalis alteram partem*** quinquiens p. h. h. XI docebit, *b)* ***chemiam physiologicam*** quater p. h. h. XII; 3) ***privatissime a) exercitationes physiologicas in usum tironum*** una cum Sandmeyero Dr. ter per hebd. diriget, *b)* ***exercitationes et investigationes in usum provectiorum*** moderabitur.

FRIDERICUS AHLFELD, med. Dr., artis obstetriciae P. P. O. et instituti clinici obstetricii et gynaecologici director, ordinis aquilae rubrae IV. cl. et Albertini Saxonici I. cl. eques et cruce Ruthen. civ. II. cl. decoratus, ordinis medicorum h. a. decanus, 1) ***publice*** ***demonstrationes et obstetricias et gynaecologicas*** moderabitur semel per hebd.; 2) ***privatim*** *a*) ***de morbis mulierum*** binis scholis h. xii disseret, *b*) ***clinicen artis obstetriciae propaedeuticam*** moderabitur binis scholis h. vii; 3) ***privatissime*** ***clinicen obstetriciam*** moderabitur quater per hebd. h. vii.

FELIX MARCHAND, med. Dr., pathologiae generalis et anatomiae pathologicae P. P. O., instituti pathologico-anatomici director, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, cruce ferrea decoratus, 1) ***publice*** ***anatomiam pathologicam systematis nervosi*** docebit die Saturni h. ix et dimid.; 2) ***privatim*** ***anatomiam pathologicam organorum circulationis, respirationis, digestionis et organorum uropoeticorum*** tradet quinquiens per hebd. h. ix et dimid.; 3) ***privatissime*** ***cursum practicum histologiae pathologicae*** instituet et ***artem cadavera rite secandi*** docebit diebus Lunae Mercurii Iovis h. ii—iv.

AEMILIUS GASSER, med. Dr. et P. P. O., instituti anatomici director, 1) ***publice*** ***rationem inquisitionum histologicarum et embryologicarum*** docebit una cum Strahlio prof.; 2) ***privatim*** *a*) ***anatomiam topographicam*** tradet quater per hebd. h. x, *b*) ***histologiam*** docebit diebus Martis, Mercurii, Veneris; 3) ***privatissime*** ***exercitationes microscopicas*** una cum Strahlio prof., Zumstein Dr. in usum et tironum et provectiorum quaternis horis moderabitur.

IOANNES MEYER, med. Dr., pharmacologiae P. P. O., instituti pharmacologici director, 1) ***publice*** ***investigationes*** moderabitur in laboratorio pharmacologico; 2) ***privatim*** ***pharmacologiam*** tradet quinquiens h. v; 3) ***privatissime*** et ***gratis*** ***exercitationes pharmacologicas*** moderabitur semel per h. ii.

ERNESTUS KUESTER, med. Dr., chirurgiae generalis et specialis P. P. O., instituti clinici chirurg. director, Augustissimo principi ab intimis rerum medicarum consiliis, praetorius militiae ad patriam defendendam evocatae medicus superior primi ordinis, cruce ferrea decoratus, aquilae rubrae IV. cl. et coronae Boruss. IV. cl. eques, 1) ***publice*** ***de renum morbis chirurgicis*** semel per hebd. die Mercurii h. vi disseret; 2) ***privatim*** ***aciurgiae partem primam*** docebit ter per hebd. diebus Mart., Merc., Ven. h. iv; 3) ***privatissime*** *a*) ***clinicen chirurgicam*** moderabitur quinquiens per hebd. diebus Lunae, Mart., Mercur., Iovis, Veneris h. viii—ix et dimid., *b*) ***operationum in cadaveribus cursum*** offert ter per hebd. diebus Lunae, Mercurii, Veneris h. v.

GUILELMUS UHTHOFF, med. Dr., ophthalmologiae P. P. O., instituti clin. ophthalmol. director, 1) ***publice*** ***selecta ophthalmologiae capita*** tractabit semel per hebd. die Saturni h. xii; 2) ***privatim*** *a*) ***clinicen ophthalmologicam*** moderabitur ter per hebd. h. xii diebus Martis et Iovis, h. x et dimid. die Saturni, *b*) ***cursum practicum ophthalmoscopiae*** habebit ter per hebd. diebus Lun., Mercur. et Vener. h. xii.

CAROLUS FRAENKEL, med. Dr., hygienes P. P. O., instituti hygien. director, 1) ***privatim*** *a*) ***causas morborum epidemicorum*** tractabit diebus Lun. et Iov. h. iv, *b*) ***exercitationes hygienicas*** reget diebus Mart. Merc. et Ven. h. v; 2) ***privatissime*** ***investigationes hygienicas*** reget sexiens per hebd.; 3) ***publice*** ***capita selecta de historia art. med.*** tradet die Sat. h. xi.

GUIDO WAGENER, med. Dr. et P. P. O. H., Augustissimo Principi ab intimis rerum medicarum consiliis, ordinis coronae III. cl. eques, praelectiones non habebit.

2. PROFESSORUM EXTRAORDINARIORUM.

HENRICUS LAHS, med. Dr. et P. P. E., ordinis coron. IV. cl. eques, cruce ferrea decoratus, 1) *privatim theoriam artis obstetriciae* quinis scholis docebit; 2) *privatissime operationes obstetricias* horis binis demonstrabit; 3) *publice repetitorium morborum genitalium femininorum* semel instituet.

THEODORUS RUMPF, med. Dr. et P. P. E., instituti policlinici medici director, 1) *publice therapiam generalem* disseret semel h. VI; 2) *privatim a*) *policlinicen medicam* reget ter h. XII semel h. p. st., *b*) *propaedeuticen clinicam, praecipue methodologiam ad morbos dignoscendos respicientem* habebit quinquiens h. III.

IOANNES STRAHL, med. Dr. et P. P. E., 1) *publice rationem inquisitionum histologicarum et embryologicarum* docebit una cum Gassero prof.; 2) *privatim a*) *osteologiam et syndesmologiam* tradet diebus Martis, Mercurii, Veneris h. XI, *b*) *anatomiam organorum sensuum* docebit diebus Lunae, Iovis h. X.

ADOLFUS BARTH, med. Dr. et P. P. E., instituti policlinici morborum auris nasapharyngis et laryngis director, 1) *pubice de functione auris sanae et aegrotae* disputabit semel per hebd.; 2) *privatim clinicen morborum auris, nasi et laryngis* bis per hebd. moderabitur.

FRANCISCUS TUCZEK, med. Dr. et P. P. E., 1) *publice de vesaniae natura* disseret die Martis h. III; 2) *privatim psychiatriam propaedeuticam* tractabit die Saturni h. II—IV.

3. PRIVATIM DOCENTIUM.

VICTOR HUETER, med. Dr. et P. P. O. H., ordinis coronae Boruss. IV. cl. eques, 1) *publice examinatorium et repetitorium de rebus obstetriciis* semel instituet; 2) *privatim exercitationes practicas in arte obstetricia* bis demonstrabit.

THEODORUS OTTO DE HEUSINGER, med. Dr. et P. P. O. H., 1) *privatim de morbis cutis* disseret ternis scholis h. VII matut.; 2) *privatissime cursum vaccinationis* habebit.

OTTO ERNESTUS DE BUENGNER, med. Dr., 1) *gratis orthopaediam chirurgicam* docebit die Iovis h. II; 2) *privatim a*) *clinicen chirurgiae propaedeuticam* moderabitur quater per hebd. h. XII, *b*) *de fracturis et luxationibus* disseret die Martis h. II.

IOANNES IACOBUS ZUMSTEIN, med. Dr., *privatim anatomiam centri cerebrospinalis* semel per hebd. tradet.

GUILELMUS SANDMEYER, med. Dr., 1) *privatissime exercitationes physiologicas* una cum Kuelzio prof. ter per hebd. diriget; 2) *privatim physiologiam musculorum experimentis adiunctis* docebit semel per hebd.

IULIUS WITZEL, instituti odontiatrici director, *privatim a*) *clinicen odontiatricam cum dentium et extrahendorum et plumbandorum exercitationibus* moderabitur sexiens per hebd., *b*) *cursum odontiatricum technico-practicum* instituet sexiens per hebd., c) *cursum odontiatricum practicum* medicinae studiosis offert, *d*) *pathologiam et therapiam morborum dentium et oris* bis per hebd. docebit.

IV. LECTIONES PHILOSOPHORUM.

1. PROFESSORUM ORDINARIORUM.

IOANNES CAROLUS GLASER, phil. Dr., scient. polit. et cam. P. P. O., 1) *publice historiam oeconomiae politicae* delineabit semel per hebd. die Merc. h. IX; 2) *privatim oeconomiam politicam* docebit quater per hebd. diebus Lun. Mart. Iov. Ven. h. IX.

FRANCISCUS AEMIL. MELDE, phil. Dr., physices et astronomiae P. P. O., instituti mathematico-physici director, Augustissimo Principi ab intimis reipublicae regundae consiliis, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *publice repetitorium et examinatorium de rebus physices experimentalis* instituet die Sat. h. VIII; 2) *privatissime exercitationes physicas practicas* una cum Feussnero prof. moderabitur h. II – V quaternis diebus; 3) *privatim* leget *primam partem physices experimentalis spectantem ad phaenomena mechanicae et lucis* quinquiens h. VIII.

FERDINANDUS IUSTI, phil. Dr., grammatices comparatae et philologiae Teutonicae P. P. O., Augustissimo Principi ab intimis reipublicae regundae consiliis, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *publice a) linguam sanscritam* dieb. Lunae et Iovis h. IX, *b) linguam persicam* dieb. Merc. et Veneris h. IX docebit; 2) *privatim phonologiam linguarum sanscritae graecae latinae germanicae comparatione grammatica illustrabit* quinquiens per hebd. h. VIII; 3) *privatissime* et *gratis scriptores sanscritos* interpretandos proponet die Mart. h. IX.

FRID. ED. GUIL. IULIUS BERGMANN, philos. Dr. et P. P. O., Augustissimo Principi ab intimis reipublicae regundae consiliis, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, praelectiones non habebit.

RICARDUS GREEFF, med. et phil. Dr., zoologiae et anatomiae comparatae P. P. O., instituti zoologico-zootomici director, Augustissimo Principi ab intimis reipublicae regundae consiliis, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, Christi ordinis Lusitanici cum stella commendator, 1) *publice protozoorum historiam naturalem* docebit semel per hebd.; 2) *privatim exercitationes zoologicas et zootomicas* ternis scholis moderabitur; 3) *privatissime* et *gratis investigationes zoologicas* in instituto zoologico diriget.

IULIUS WELLHAUSEN, theol. et phil. Dr., linguarum Semiticarum P. P. O., ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *publice auctores arabicos et syriacos* cum commilitonibus leget; 2) *privatim librum Duodecim Prophetarum* interpretabitur quater p. h. h. XII.

EDMUNDUS STENGEL, phil. Dr., linguarum et litterarum recent. P. P. O., seminarii Romanico-Anglici director, 1) *publice exercitationes seminarii Romanico-Anglici* unacum Friderico Klincksieck, phil. doctore et linguae Franco-Gallicae lectore, moderabitur quater per hebd. h. XI; 2) *privatim historiae litterarum Franco-Gallicarum partem priorem* tradet quater per hebd. h. X; 3) *privatissime exercitationes palaeograhpicas* moderabitur bis per hebd. h. X.

MAXIMILIANUS BAUER, phil. Dr., mineralogiae et petrographiae P. P. O., instituti mineralogici director, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *privatim a) mineralogiae partem secundam* docebit quinquiens per hebd. h. X diebus Lunae ad Veneris, *b) petrographicam cum excursionibus* ter per hebd. diebus Lunae ad Mercurii h. XI; 2) *privatissime a) exercitationes mineralogicas* binis horis postmodo definiendis, *b) exercitationes crystallographicas* item horis binis.

HENRICUS WEBER, phil. Dr., math. P. P. O., ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *privatim a) calculum differentialem et integralem* per hebd. h. v, *b) arithmeticen sublimiorem* docebit p. h. h. v; 2) *publice exercitationes* seminarii mathematici moderabitur p. h h. II.

THEODORUS ZINCKE, phil. Dr., chemiae P. P. O., instituti chemici director, 1) *publice repetitorium de chemia anorganica et organica* instituet semel per hebd.; 2) *privatim a) chemiae experimentalis partem primam, i. e. chemiam anorganicam* sexiens tradet per hebd. h. IX, *b) exercitationes practicas in laboratorio chemico* habebit cottidie ab h. VIII ad h. v.

HERMANNUS COHEN, philos. Dr. et P. P. O., 1) *privatim a) aestheticam* tradet ter per hebd. h. IV, *b) historiam philosophiae recentioris* quater per hebd. h. v; 2) *publice exercitationes philosophicas de philosophia Leibnitziana* binis h. p. hebd. habebit.

THEOBALDUS FISCHER, phil. Dr., geographiae P. P. O., coronae Italicae ordinis centurio, 1) *privatim geographiam Africae* tradet quinquiens per hebd. h. XII; 2) *privatissime exercitationes geographicas* moderari perget die Iovis h. VI.

HERMANNUS PAASCHE, phil. Dr., scient. polit. P. P. O., philosophorum ordinis h. a. decanus, 1) *privatim a) oeconomiae politicae partem primam* docebit quater per hebd. h. IX, *b) de reditibus publicis* disseret quater per hebd. h. VIII; 2) *privatissime* et *gratis exercitationes oeconomo-politicas* moderari perget die Sat. h. VIII—X.

GOSWINUS BARO A ROPP, phil. Dr., historiae P. P. O., seminarii historici director, 1) *publice exercitationes* seminarii historici moderabitur die Martis h. VI; 2) *privatim historiam aevi recentissimi inde ab anno huius saeculi XV usque ad annum L* enarrabit diebus Lunae Martis Iovis Veneris h. IV.

BENEDICTUS NIESE, phil. Dr., historiae antiquae et philologiae P.P. O., 1) *publice* seminarii historici *exercitationibus* praeesse perget die Merc. h. VI—VIII; 2) *privatim a) historiam Graecam* tradet ternis p. h. scholis h. VIII, *b) Graeciam et Italiam antiquam describet* binis scholis h. VIII.

ERNESTUS SCHMIDT, phil. Dr., chemiae pharmac. P. P. O., instituti pharmaceutico-chemici director, 1) *publice rationes explorationis medicamentorum* docebit die Veneris h. IV; 2) *privatim chemiae experimentalis partem primam* docebit sexiens per hebd. h. IX; 3) *privatissime exercitationes practicas* in laboratorio pharmceutico-chemico moderabitur cottidie.

FRID. HENR. EMANUEL KAYSER, phil. Dr., geologiae P. P. O., instituti geologici palaeontologici director, 1) *privatim geologiam generalem* tradet dieb. Merc. Iov. Ven. Sat. h. XI; 2) *publice de Hassiae geologia* disseret et *excursiones geologicas* instituet die Ven. h. II; 3) *privatissime* et *gratis exercitationes geologico-palaeontologicas* instituet hora postea definiendo.

THEODORUS BIRT, phil. Dr., philologiae et eloquentiae P. P. O., seminarii philologi director, 1) *publice* in proseminario philologo *appendicem Vergilianam* interpretandam proponet, reliquas *exercitationes* adiunget die Lunae h. VI et dim. et VII; 2) *privatim a) Horati carmina* interpretabitur quaternis scholis hora IX, *b) Xenophontis Memorabilium capita selecta* enarrabit, *de Socrate sophistis rhetoribus Atticis* disseret bis per hebd. h. IX.

LUDOVICUS DE SYBEL, phil. Dr., P. P. O., 1) *publice a) exercitationes archaeologicas* moderabitur die Lunae h. X, *b) artis antiquae monumenta gypso expressa* interpretabitur die Mercurii h. III; 2) *privatim doctrinam nummum veterum* tradet dd. Martis Iovis Veneris h. X.

MAXIMILIANUS LEHMANN, phil. Dr., historiae P. P. O., regiae scientiarum academiae sodalis, seminarii historici director, ordinis aquilae rubrae IV. cl. eques, 1) *publice exercitationes* proseminarii historici moderabitur die Ven. h. VI; 2) *privatim historiam medii aevi usque ad expeditiones in terram sanctam factas* enarrabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris h. x.

EDUARDUS SCHROEDER, phil. Dr., Theodiscarum linguarum et litterarum P. P. O., seminarii Germanici director, 1) *privatim a) litterarum Germanicarum quae fuerunt saeculis XIII. XIV. XV historiam* tradet bis p. hebd. h. VIII, *b)* praefatus *de fabula et comdositione Gudruniadis capita selecta* interpretabitur ter p. hebd. h. VIII; 2) *privatissime* in seminario Germanico *Parzivalis selecta capita* sodalibus interpretanda proponet; 3) *publice* in proseminario Germanico *Schilleri nec non Uhlandi carmina epica* tractabit.

GEORGIUS WISSOWA, phil. Dr., philologiae P. P. O., seminarii philologi director, 1) *publice* seminarii philologi sodalibus *Apulei narrationem quae est de Psyche et Cupidine* explicandam proponet et reliquas *exercitationes* adiunget diebus Lunae et Iovis h. VII vesp.; 2) *privatim a) urbis Romae topographiam et monumenta* inlustrabit d. Martis Iovis Veneris h. x, *b) Aristotelis librum de republica Atheniensium nuper repertum* interpretabitur diebus Lunae et Mercurii h. x.

ARTHURUS MEYER, philos. Dr. et botanices pharmacognosiaeque P. P. O., horti botanici et instituti botanici pharmacognosticique director, 1) *publice demonstrationes botanicas in horto botanico* instituet die Saturni h. III; 2) *privatim a) botanicen generalem* docebit quinquiens per hebd. h. VII, *b) exercitationes botanicas* moderabitur die Mercurii h. II—V; 3) *privatissime disquisitiones botanicas* in laboratorio botanico moderabitur cottidie.

2. PROFESSORUM EXTRAORDINIARIORUM.

CAROLUS ALHARTUS DE DRACH, phil. Dr., math. P. P. E., praelectiones non habebit.

ADOLPHUS EDMUNDUS HESS, phil. Dr., math. P. P. E., 1) *publice* proseminarii mathematici *exercitationes* moderabitur d. Merc. h. VI—VIII; 2) *privatim a) trigonometriam sphaericam* docebit *ad astronomiam et crystallographiam applicans* quater per hebd. h. XI, *b) selecta calculi integralis capita* tractabit quaternis scholis h. x.

GUILELMUS FEUSSNER, phil. Dr., P. P. E., 1) *publice* disseret *de diffractione luminis* semel per hebd. h. IX; 2) *privatim physices theoreticae partem alteram* quater h. IX docebit; 3) de *exercitationibus physicis privatissime* moderandis conf. quae Melde prof. indixit.

GUILELMUS VIETOR, phil. Dr., philologiae Anglicae P. P. E., seminarii Romanico-Anglici director, 1) *publice exercitationes* seminarii Romanico-Anglici moderabitur bis per hebd. h. XI; 2) *privatim a) grammaticam Anglicam medii aevi* docebit ter per hebd. h. IX, *b) de Shakespeari vita et operibus* disseret bis per hebd. h. IX.

FRIDERICUS BERNARDUS FITTICA, phil. Dr., chemiae P. P. E., 1) *publice chemiae historiae partem alteram* semel p. hebd. enarrabit; 2) *privatim a) rei chemicae partis II (chemiae organicae) capita selecta* studiosis instituti odontriatici bis explicabit, *b) chemiam toxicologicam* bis docebit.

PAULUS NATORP, phil. Dr., P. P. E., 1) *publice exercitationes philosophicas* moderabitur semel per hebd. binis horis; 2) *privatim a) propaedeuticen philosophicam i. e. introductionem in philosophiam universam cum elementis logices, ethices, psychologiae* tradet diebus Mart. et Iov. h. IV, die Merc. h. V, *b) philosophiam Platonicam* docebit ternis per hebd. scholis h. VII.

FRIDERICUS GEORGIUS KOHL, phil. Dr., bot. P. P. E., 1) *publice selecta capita geographiae plantarum* tractabit semel per hebd.; 2) *privatim a) pteridophytorum bryophytorumque naturalem historiam* docebit bis per hebd., *b) plantas officinales* demonstrabit et *exercitationibus* praeerit semel per hebd.

ADOLPHUS ELSAS, phil. Dr., *privatim usum aequationum differentialium partialium in physices problematibus solvendis* tractabit ternis scholis h. X.

BERNARDUS RATHKE, phil. Dr., P. P. E. Halensis, *publice chemiae theoreticae partem secundam de corporum constitutione chemica* tradet bis per hebd.

3. PRIVATIM DOCENTIUM.

IOANNES STOSCH, phil. Dr., *privatim a) grammaticam linguae Theodiscae meridionalis priscae* docebit bis per hebd., *b) Otfridi Wizenburgensis librum evangeliorum* interpretabitur bis per hebd.

GUILELMUS ROSER, phil. Dr., 1) *privatim de pigmentis organicis* leget bis per hebd.; 2) *gratis exercitationes de pigmentis* offert semel per hebd.

FRIDERICUS KAUFFMANN, phil. Dr., *privatim a) de heroicis Germanorum fabulis* disseret ter per hebd., *b) veteris linguae septentrionalis exercitationes continuabit* semel per hebd.

REINHARDUS BRAUNS, phil. Dr., 1) *privatim a) crystallographiam* docebit bis per hebd., *b) repetitorium de rebus mineralogicis* habebit semel per hebd.; 2) *privatissime a) exercitationes petrographicas et microscopicas* moderabitur bis per hebd., *b) exercitationes petrographicas macroscopicas* moderabitur semel per hebd.

LUDOVICUS PLATE, phil Dr., 1) *gratis a) de specierum animalium per descensum originatione sive de Darwinismo* semel disseret per hebd., *b) amphibiorum naturalem historiam* enarrabit semel per hebd.; 2) *privatim repetitorium zoologiae* offert bis per hebd.

EDUARDUS STUDY, phil. Dr., 1) *privatim a) geometriae capita selecta* tradet, *b) theoriam determinantium* semel per hebd.; 2) *gratis geometriam cinematicam* semel per hebd.

WOLFGANGUS DE OETTINGEN, phil. Dr., 1) *privatim de pictura italica* leget h. XII Lunae, Mercurii, Veneris diebus; 2) *gratis a) Raffaelem* tractabit Mercurii die h. IV, *b) privatissime exercitationes ad artium historiam pertinentes* offert semel p. h.

ERNESTUS GRAF, phil. Dr., 1) *privatim dialectos graecas* explicabit bis p. hebd.; 2) *gratis exercitationes metricas* semel instituet.

PAULUS KEHR, phil. Dr., 1) *privatim a) de finibus imperii et sacerdotii medio aevo qui fuerint* disseret Lunae et Iovis dd. h. XI, *b) rem diplomaticam* docebit Martis, Veneris, Saturni dd. h. XI; 2) *gratis exercitationes historicas* moderabitur die Lunae h. IV.

GUALTHERUS IUDEICH, phil. Dr., 1) *privatim res Romanorum inde a Caesaris nece usque ad Diocletiani aetatem gestas* enarrabit ternis scholis h. XII; 2) *gratis exercitationes historicas* moderabitur semel per hebd.